

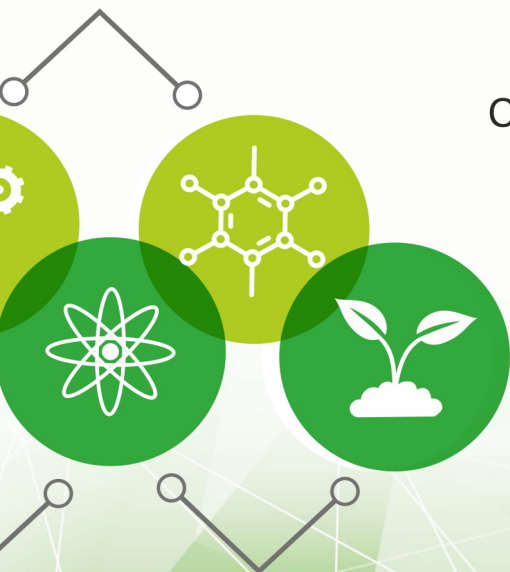
ISSN 2524-0986

iScience

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

Выпуск 4(24)
Часть 2

**Переяслав-Хмельницкий
2017**

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

**ВЫПУСК 4(24)
Часть 2**

Апрель 2017 г.

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

**Выходит –12 раз в год (ежемесячно)
Издается с июня 2015 года**

Включен в наукометрические базы:

РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=58411

Google Scholar

<https://scholar.google.com.ua/citations?user=JP57y1kAAAAJ&hl=uk>

Бібліометрика української науки

http://nbuviap.gov.ua/bpnu/index.php?page_sites=journals

Index Copernicus

<http://journals.indexcopernicus.com/++++,p24785301,3.html>

Переяслав-Хмельницький

УДК 001.891(100) «20»

ББК 72.4

A43

Главный редактор:

Кошур В.П., доктор исторических наук, профессор, академик Национальной академии педагогических наук Украины

Редколлегия:

Базалук О.А.	д-р филос. наук, профессор (Украина)
Боголиб Т.М.	д-р экон. наук, профессор (Украина)
Кабакбаев С.Ж.	д-р физ.-мат. наук, профессор (Казахстан)
Мусабекова Г.Т.	д-р пед. наук, профессор (Казахстан)
Смирнов И.Г.	д-р геогр. наук, профессор (Украина)
Исак О.В.	д-р социол. наук (Молдова)
Лю Бинцян	д-р искусствоведения (КНР)
Тамулет В.Н.	д-р ист. наук (Молдова)
Брынза С.М.	д-р юрид. наук, профессор (Молдова)
Мартынюк Т.В.	д-р искусствоведения (Украина)
Тихон А.С.	д-р мед. наук, доцент (Молдова)
Таласпаева Ж.С.	канд. филол. наук, профессор (Казахстан)
Чернов Б.О.	канд. пед. наук, профессор (Украина)
Мартынюк А.К.	канд. искусствоведения (Украина)
Воловык Л.М.	канд. геогр. наук (Украина)
Ковальська К.В.	канд. ист. наук (Украина)
Амрахов В.Т.	канд. экон. наук, доцент (Азербайджан)
Мкртчян К.Г.	канд. техн. наук (Армения)
Стати В.А.	канд. юрид. наук, доцент (Молдова)
Бугаевский К.А.	канд. мед. наук, доцент (Украина)

Актуальные научные исследования в современном мире: XXIV Междунар. научн. конф., 26-27 апреля 2017 г., Переяслав-Хмельницкий. // Сб. научных трудов - Переяслав-Хмельницкий, 2017. - Вып. 4(24), ч. 2 – 175 с.

Языки издания: українська, русский, english, polski, беларуская, казакша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն

В сборнике представлены результаты актуальных научных исследований ученых, докторантов, преподавателей, аспирантов и студентов - участников Международной научной конференции **"Актуальные научные исследования в современном мире"** (Переяслав-Хмельницкий, 26-27 апреля 2017 г.).

Сборник предназначен для научных работников и преподавателей высших учебных заведений. Может использоваться в учебном процессе, в том числе в процессе обучения аспирантов, подготовки магистров и бакалавров в целях углубленного рассмотрения соответствующих проблем. Все статьи сборника прошли рецензирование, сохраняют авторскую редакцию, всю ответственность за содержание несут авторы.

УДК 001.891(100) «20»

ББК 72.4

A43

СОДЕРЖАНИЕ

СЕКЦИЯ: ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Krysenko Tetyana V., Sukhanova Tetyana Y., Lysytska Olena P. (Kharkiv, Ukraine)	
ON BILINGUALISM AND LEXICAL-SEMANTIC INTERFERENCE.....	6
Mirzəyeva Aida Ramiz qızı (Bakı, Azərbaycan)	
VƏTƏNİN PROBLEMLƏRİ BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN GÖZÜ İLƏ.....	12
Zhalmukhambetova Zhuldyz Muratkalikyzy (Aktobe, Kazakhstan)	
DIFFERENT MEANINGS OF ENGLISH PHRASAL VERBS.....	17
Abbasova N.K., Saidahmedova N. (Ferghana, Uzbekistan)	
TEACHING VOCABULARY THROUGH MUSIC.....	22
Абдразакова Айгул Асановна, Есказинова Жанар Амантаевна	
Турсунова Назерке Ержановна (Караганда, Казахстан)	
ХАРАКТЕР НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ	
ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ.....	26
Есказинова Жанар Амантаевна, Рахметуллина Майкен Абылаевна	
Абуова Гулнара Куанышбековна (Караганда, Казахстан)	
ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КАЗАХСКИХ И АНГЛИЙСКИХ	
ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ.....	32
Азимова Дильдора Махмуджоновна (Наманган, Узбекистан)	
МОДЕЛИ СООТНОСИТЕЛЬНЫХ РЯДОВ ЛЕКСЕМОЙ	
ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В КАЧЕСТВЕ ПОСТОЯННОГО ЧЛЕНА.....	38
Веч Олеся Ярославна, Исаева Зера Талгатовна	
(Фергана, Узбекистан)	
К ВОПРОСУ ПЕРЕХОДА ОТ ВНУТРИСИСТЕМНОГО АНАЛИЗА ЯЗЫКА	
К ЕГО ИЗУЧЕНИЮ В КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ.....	41
Зокиров Мухторали Турдалиевич (Фергана, Узбекистан)	
ТИЛШУНОСЛИК ВА ТАРИХ.....	45
Камбарова Дилором (Фергана, Узбекистан)	
ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	50
Baxtixon Qurbonova (Farg'ona, O'zbekiston)	
MAKON MA'NOSINI IFODALOVCHI LEKSEMALARINING LINGVISTIK	
MAYDON SIFATIDA ORGANILISHI.....	53
Лазарев Олег Вячеславович (Умань, Україна)	
СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ НАЗВ У ФРАНЦУЗЬКИХ	
ТЕКСТАХ.....	59
Майстренко Мирослава Іллівна (Миколаїв, Україна)	
МОТИВ ЩАСТЯ І НЕЩАСТЯ, ДОЛІ І НЕДОЛІ В АНТИЧНИХ АВТОРІВ	
Майстренко Людмила Володимирівна (Миколаїв, Україна)	
ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО	
ІНТЕЛЕКТУ.....	68
Мирзаева Дилшода Икромжоновна (Фергана, Узбекистан)	
TEACHING AND LEARNING DISCOURSE ANALYSIS.....	73
Олійник Олена Олександрівна (Умань, Україна)	
СПОСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗНОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ	
ПРИСЛІВ'ІВ.....	76

Паєвська Марія Володимирівна (Умань, Україна) ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В ХРИСТИАНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ.....	80
Парпибоева Мохигул (Фергана, Узбекистан) ФОРМИРОВАНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	84
Пацаранюк Юлія, Харюк Інна (Чернівці, Україна) МОВНА ДОВЕРШЕНІСТЬ: ШЛЯХИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ.....	87
Сейпутанова Айымгүл Қамзақызы, Дидарұлы Сымбат (Өскемен, Қазақстан) ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АҚЫНДАР Ы ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ПОЭТИКАСЫ (Ұ. ЕСДӘУЛЕТ, Т. ӘБДІКӘКІМОВ, Ж. ӘСКЕРБЕКҚЫЗЫ ПОЭЗИЯСЫ НЕГІЗІНДЕ).....	93
Сугоняко Юлія Олександрівна (Глухів, Україна) ТЕМАТИЧНИЙ СПЕКТР ЛІРИКИ Д. ПАВЛИЧКА.....	100
Тараканова Галина, Кравчук Оксана Миколаївна (Старобільськ, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ.....	105
Фернос Юлія Іванівна (Умань, Україна) КОЛОРОНІМИ В ОСНОВАХ ПРИЗВИЩ УМАНЩИНИ.....	110
Хаирлаева Гульсая, Хусаин Раиса, Кошкарбаева Бибисара (Алматы, Казахстан) АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ КӨРКЕМФИЛЬМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	115
Ходжаев Сиддик Ахмедович (Фергана, Узбекистан) УЛУҒБЕК ҲАМДАМНИНГ “МУВОЗАНАТ” РОМАНИДА СЕВГИ УЧЛИКЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ҒОЯВИЙ- ЭСТЕТИК ФУНКЦИЯСИ.....	121
Shigabieva Anna I. (Karaganda, Kazakhstan) CATEGORY OF TIME AS A WAY OF THE WORLD'S AROUND MODELING.....	124
Шигуров Виктор Васильевич, Шигурова Татьяна Алексеевна (Саранск, Россия) ГИБРИДЫ ТИПА ПОНЯТНО В ЗОНЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ПРЕДИКАТИВОВ И МОДАЛЬНЫХ СЛОВ.....	128
Такиров Саржан Уахитович, Жакулаев Адил Муратович Алтынбекова Жазира Мухтаровна (Караганда, Казахстан) ҚАЗІРГІ ПРОЗАДАҒЫ СЮЖЕТ ТҮРЛЕРІ.....	133
Привалова Світлана Павлівна (Глухів, Україна) ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА.....	137
Мороз Аліна Василівна (Чернівці, Україна) ОСОБЛИВОСТІ СКОРОЧЕННЯ ТЕРМІНІВ У ФАХОВІЙ МОВІ ТОРГІВЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	143
Хома Володимир Петрович (Івано-Франківськ, Україна) МЕТАФОРИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ У КОРОТКИХ ОПОВІДАННЯХ М. СПАРК.....	148

Чуваш Никита Алексеевич, Якушкина Зинаида Никитична (Чебоксары, Россия)	
ЯЗЫК ДО КИЕВА ...	153
Үсіпбекова Айнұр, Ермекбаев Хасан, Лесбек Данияр, Сейдалы Қайрат (Шымкент, Қазақстан)	
ҰЛТЫМНЫҢ ҰЛЫ ҰСТАЗЫ.....	156
Айдарова Лаура Уласхановна, Нурумбет Қасымжомарт, Байділа Алинұр, Пернебай Уалихан (Шымкент, Қазақстан)	
THE USE OF SOCIAL NETWORKS AND BLOG IN A FOREIGN LANGUAGE LEARNING.....	161
Рысбаева Назима, Үсіпбек Дәулет, Бауыржанқызы Ұлжалғас, Жабек Бейімбет (Шымкент, Қазақстан)	
НОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ В ОЦЕНКЕ ДИСЛЕКСИИ.....	164
Онгаров Кабыл Сусынулы (Сайрам, Қазақстан)	
ТІЛДІҢ ҚАТЫНАСЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ	167
Төлеуова Гүлжан, Залтаева Ақнур, Керімбай Феризат, Камилжанова Назима (Шымкент, Қазақстан)	
TOLERANCE IN KAZAKHSTAN.....	170
ИНФОРМАЦИЯ О СЛЕДУЮЩЕЙ КОНФЕРЕНЦИИ.....	173

СЕКЦИЯ: ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК [378.147: 811.161.1]–054.6

Krysenko Tetyana V., Sukhanova Tetyana Y.,
National University of Pharmacy,
Lysytska Olena P.
Yaroslav Mudryi National Law University
(Kharkiv, Ukraine)

ON BILINGUALISM AND LEXICAL-SEMANTIC INTERFERENCE

Аннотация. *Статья посвящена явлениям билингвизма и лексико-семантической интерференции. В статье рассматривается современная языковая ситуация в Украине, характеризующаяся функционированием двух близкородственных языков. Авторы делают вывод, что следствием сложившейся ситуации является возникновение большого количества ошибок в обоих языках.*

Ключевые слова: *билингвизм, межъязыковая интерференция, суржик.*

Abstract. *The article deals with the phenomenon of bilingualism and lexical-semantic interference. The linguistic situation in modern Ukraine is characterized by functioning of two closely related languages. The authors conclude that the consequence of this situation is appearance large number of mistakes in both languages.*

Key words: *bilingualism, translingual interference, mixed dialect (surzhyk).*

Bilingualism is a widespread phenomenon in the modern world. Therefore, the study of language contacts and phenomena caused by these contacts is especially important for modern Ukraine. The phenomenon of bilingualism, either individual or mass one, is connected with the phenomenon of interlingual interference. The purpose of our study is to analyze some peculiarities of the bilingualism of the inhabitants of Kharkov. Such research is topical due to a range of peculiarities and specificity of closely related language contacts, since the area of languages confusion arising in the condition of mass bilingualism, when certain features of one language penetrate into the system of another language, has been studied not enough yet.

Typology of modern bilingualism has been sufficiently covered in many works of Ukrainian and foreign scholars from the point of view of various conceptual positions. L.V. Shcherba considers the phenomenon of bilingualism in the following way: "... Any study of the second language leads to bilingualism, which is of the two types - pure and mixed. It is pure when there are no comparisons between the languages, no parallels, when translation from one language to another is essentially impossible for the bearers of such bilingualism... Bilingualism will be mixed in cases where the second language... is acquired through the first... With mixed bilingualism, the newly assimilated language always undergoes this or that influence of the first language, at least in the sense of categorizing the phenomena of reality" [1, p. 6-8]. In his work "On the concept of mixing languages"

L.V. Shcherba gives a more detailed description of the types of bilingualism [1, p. 40-53].

Yu.D. Descheriev and I.F. Protchenko in their work define two psychological types of bilingualism: combined and correlated which correspond to the "pure" and "mixed bilingualism" of L.V. Shcherba [2]. E.M. Vereshchagin identifies three levels of bilingualism: receptive (which means understanding speech products belonging to the secondary language system), reproductive (implying the ability to reproduce the information heard or read) and productive (including not only understanding and reproduction, but also the construction of integral meaningful utterance) [3, p.134].

R.T. Bell examines the phenomenon of bilingualism from the position of "switching" from language to language or "switching codes". He uses the terminology of W.Weinreich and C.Osgood, singling out mixed and co-ordinate types of bilingualism. The mixed (in the understanding of R.T.Bell) bilingualism assumes "a single semantic base connected with two input mechanisms and two exit mechanisms," and the coordinative one is "two semantic bases, each of which is associated with specific linguistic input-output systems" [4, p.158-159]. Certain attention should be paid to R.T. Bell's views on the so-called "inter-language" of a bilingual which is characterized by the presence of interference elements from the language L1 into the language L2: "Statements of the individual speaking L2 are neither statements in L2 nor L1, but are surface manifestations of" inter-language "- a language system formal characteristics of which place it at some point between L1 and L2. Continuing this thought, the author notes the inconsistency of the definition of a bilingual as a person who is fluent in more than one language, except cases when a person reaches the highest point on the scale of possession of two or more languages. He recognizes that bilingualism forms a range of skills that extends from the initial knowledge in the second language at one pole through subordinate and co-ordinate types to mixed bilingualism" [4, p. 169-171].

With some difference in views on the types of bilingualism, most linguists agree that bilingualism is a real social and linguistic situation, the essence of which is the coexistence and interaction of the two languages within the framework of one language collective. From another point of view, bilingualism is the same command of two languages. W.Weinreich notes that there are differences between linguistic systems in contact. These differences make it difficult to simultaneously master the language systems. Concerning the contact of language systems, Weinreich distinguishes a number of possibilities: 1) "the language A can be generally replaced by the language B, in this case we are talking about the language shift"; 2) "the languages A and B can be used alternately, depending on the requirements of the situation; in this case we speak about switching from A to B and vice versa; 3) "...there can be a merging of languages A and B into a single language system" [5, p. 9-10].

The modern language situation in Ukraine is characterized by the functioning of two closely related languages - Ukrainian and Russian. The collapse of the Soviet Union significantly influenced the position of the Russian minority in Ukraine. Since 1990 the use of the Russian language has been declining, but despite this it remains an important means of communication in Ukraine, especially in large cities, and Kharkov is no exception. Here you can hear the Russian language everywhere: in the streets, cafe, and public transport. On the one hand, Kharkov was the first capital of Ukraine, the centre of Ukrainian writing and a source of culture, on the

other hand, the policy of russification was intensively pursued there as in almost all big cities in Ukraine, and probably due to the fact that Kharkov is a border city of Ukraine, this process has been taken place much more intensively here than in other large cities. According to the 2001 census, Ukrainian language was native to 67.5% of the population.

Is the situation of bilingualism real in large cities of eastern Ukraine? Is it really true that all Ukrainians are fluent in both Russian and Ukrainian? According to statistical data only 40-47% of the adult population of Ukraine speak Ukrainian language only [6, p. 337]. The Ukrainian and Russian languages coexist in Ukraine for several centuries and now continue to function in parallel closely interacting with each other. Bilingualism in Ukraine is mixed, both ethnic and cultural. As for the language situation in Kharkov, the knowledge of the Ukrainian language by Russian residents of the city depends on the generation they belong to. Representatives of the older generation, as a rule, speak only Russian. The youth understands that without the knowledge of the Ukrainian language professional and social self-development is impossible in the future and speaks two languages equally. Sometimes young Kharkovites reproach the older Russian-speaking generation that they disregard the Ukrainian language and do not try to learn the language of the country they live in. In our opinion, the main role is played here by socio- and psycholinguistic factors: it is difficult to learn the language being an old person, besides, contacts with other people are limited, there is no orientation to career growth as well, etc. We should also mention a number of factors: the absence of problems in understanding each other among Russians and Ukrainians in everyday life, and the dominance of the Russian language in certain spheres, for example, in the fields of engineering, in the fields of mathematics, physics, and chemistry. In general we can state the transfer of monolingualism of parents to the Russian-Ukrainian bilingualism of the younger generation. The latter also have an alternative in choosing a language (Russian or Ukrainian) and the ability to combine both languages. Therefore, the switching of language codes from Russian to Ukrainian is a very strong characteristic of the Russian language in modern Kharkov. For example, a child in a kindergarten communicates in Ukrainian with a tutor and other children, and when coming home they switch to Russian communicating with parents and older relatives.

Carrying out our research we analyzed the language situation in the Kharkov city which can be described in this way: the population, as a rule, speaks two languages and speaks in Russian mostly, and less in Ukrainian and surzhik. A variety of language interference is a natural consequence of the contact and use of both languages. The way of mixing Russian and Ukrainian vocabulary, as well as mutual interference in other spheres, can vary depending on the speaker. There is much Ukrainian interference with the Russian language and vice versa. The mutual influence of languages is rather strong. The phenomenon of surzhik is typical for Eastern Ukraine. The Russian language in Kharkov is still prestigious; it is used by most of the city both in everyday life and the professional sphere. A considerable part of the local population already knows the Ukrainian language well although there are much fewer people who communicate in Ukrainian freely.

If we do not take measures to improve the language situation in Ukraine, our state language may eventually disappear. Ireland could be an example of such negative consequences of a thoughtless language policy, where the loss of the

national language was almost complete due to the fact that after gaining independence, Ireland did not make decision to declare the Irish a state language and did not regulate the language processes in the country. Now "Edina kraina" ("Single State") is a national slogan in form, and behind it there is a non-national content. Some linguists of the past believed that bilingualism is a positive feature of the social life of the peoples of the USSR. For example, academician I. Bilodid, the author of the theory of "bilingualism of Ukrainians," called Russian "the second language of Ukrainians" [7, p. 38]. After the last Maidan the slogan "Yedyna kraina / Yedinaia strana" ("Single State") was voiced, which became a symbol of a new language policy. This is not a new slogan. In fact it maintains the Soviet academician I. Bilodid's idea. The people are nominally national in form, and most of them are Russian in content at the same time.

Considering bilingualism in Ukraine it is necessary to take into account the two-way influence of Russian and Ukrainian language on each other, in particular, interference processes. Following W.Weinreich and a number of other researchers, interlingual interference is defined in our work as deviations from the norms of both languages. These deviations are present in the speech of bilingual speakers as a result of the fact that they speak more than one language, that is, as a result of the contact of two languages in the speaker's consciousness. The internal, stimulating condition for interference is semantic mediation, the identification of the plan for keeping the native language with a non-native one, whereby interference is the result of an incomplete correction of the content plan and, as a consequence, a plan for the expression of the primary native language in the transition to the secondary non-native language. Thus, interference is the result of incorrect programming of a verbal utterance manifested in speech in a non-native language. Studies in this area are performed by L.T. Masenko, A.A. Taranenko, V.M. Trub, A.A. Serbenskaia, O.S.Cheremaskaia etc. The interference is considered the interaction of the language systems under bilingualism, when uncontrolled transfer of certain elements of one language to another occurs. It should be noted that more often one of the languages is subjected to deeper degree of interference than the other. This is the result of various extralinguistic factors. Interlingual interference is the inevitable consequence of a bilingual language situation. It manifests itself at all levels of the language: phonetic, grammatical, and lexical. Interferences at the level of phonetics are rather significant. Many informants said that during their stay in Russia they were told that by their accent they can immediately be identified Ukrainian residents.

In linguistics this degree of interlingual interaction is defined in different ways: superinterference, hyperinterference, or simply surzhik. We believe that surzhik is the most negative consequence of Russian-Ukrainian language "relationships." According to L.T. Masenko, surzhik is the Ukrainian language with a significant admixture of elements of the Russian language [8]. Surzhik is a kind of mixed language which uses a large number of Russian words in Ukrainian phonetic design. And at the present stage we do not observe a tendency to eradicate of this phenomenon. On the contrary: there is a phenomenon of a specific fixation of surzhik on radio and television, and the reinforcement of artificial bilingualism in many analytical programs of Ukrainian TV channels and even new popular TV shows as well. Ukrainian philologist Yuri Shevchuk called this type of Ukrainian media language policy "destructive language schizophrenia." [9]. He provides a

perfect example: 44 million US citizens speak Spanish. This segment of the population is served by high-quality Spanish programs, without English language. The English language is turned off when it is used, and a translation is being sent. Channels and programs must be monolingual. Otherwise, it eternalize the division by language feature and both nations lose their identity, both languages are destroyed. This format deprives Russians who love the Ukrainian language and want to know it, of the ability to learn it, and as for the Ukrainians who want to know the Russian language the situation is similar. Because they constantly hear surzhik and their consciousness is constantly divided. In other countries a person capable of learning a foreign language can learn the language, sinking in the language environment and hearing the language everywhere. In Ukraine, a foreigner does not hear a single clean language, but a constantly mixed language.

Linguists tend to regard surzhik as a variant of interfered speech. Many linguists used to say that surzhik exists only in the speech of the poorly educated strata of the population. But in our opinion, the situation changed long ago and the level of education is not the main criterion determining the language competence of the individual. In this case, more important aspect is the language situation and the speaker's attitude to his own speech.

Interference is reflected in the vocabulary rather clearly. However, the lexical language level is the most difficult for analysis, especially when it goes about the interaction of closely related languages. The basic vocabulary of Ukrainian and Russian languages largely goes back to the common root. This, on the one hand, facilitates lexical analysis, and on the other hand, it makes our task more complicated. The usage of the Ukrainian language is much broader than the literary norm and allows the use of a large number of the vocabulary common with Russian in colloquial speech. The similarity of words and their analogues or complete identity are also the determining factors in the choice of particular lexeme by a speaker. The consequence of such a language situation is the occurrence of a large number of errors in both languages. Such errors are called "interlingual homonyms (paronyms)". For example, there are frequent mistakes in the use of some verbs: ukr. [mishati] (meaning – 'mix, stir') and rus. [mishat'] (meaning – 'to interfere with'). In the speech of Ukrainians you can often find russisms, for example, *glyba* ('clay') instead of ukr. *bryla* ('boulder'), *gadalka* ('fortune-teller') instead of *vorozhka*, *devyasil* instead of *oman*, etc. Interference is also found on the level of stable phrases and phraseological hybrids: Ukr. *sluzhyty prykladom* ('to be an example') instead of the right variant *buti*, use the *but* instead of the right *buti*, *spivpayayut dany* instead *zbigayutsya dani* (the influence of the Russian 'data coincide'), *staty rivnodushnym* instead of *zbayduzhiti* (the Russian influence 'become indifferent'), *pidrostaiche pokolinnia* instead of *pamolod*, *molode pokolinya* (the influence of the Russian 'younger generation').

It should be noted that mutual borrowings in both languages are often used and less recognized by speakers as borrowing. We can assume that the tendency of irresponsible borrowing among the younger Kharkovites will increase in future. The younger generation of Russians is more open to compromises with Ukrainian-speaking countrymen and has been adapting to them more and more. Their language is increasingly influenced by Ukrainian one too.

What is the way out of the current situation of "language insanity"? The way out is the only one: to prohibit the mixing of languages on radio and television. As a

result, it is possible to predict the competition of two cultural products, which we have not had for 25 years, and which will lead to a new circle of development of Russian and Ukrainian languages in Ukraine. Let's hope that the current language situation is a temporary transitional stage for the free development of both languages.

REFERENCES:

1. Щерба, Л. В. Избранные работы по языкознанию и фонетике / Л. В. Щерба. – Л.: Изд-во Ленигр. ун-та, 1958. – Т. 1. – 180 с.
2. Дешериев, Ю. Д. Развитие языков народов СССР в советскую эпоху / Ю. Д. Дешериев, И. Ф. Протченко. – М.: Просвещение, 1968. – 312 с.
3. Верещагин, Е. М. Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е. М. Верещагин. – М.: Изд-во Московского университета, 1969. – 224 с.
4. Белл, Р. Т. Социолингвистика / Р. Т. Белл. – М.: Международные отношения, 1980. – 318 с.
5. Вайнрайх, У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Зарубежная лингвистика. – М.: Прогресс, 1999. – Т.3. – С.7-42.
6. Селіванова, О. О. Сучасна лінгвістика: Напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
7. Белодед, И. К. Развитие языков социалистических наций СССР. – К.: Наукова думка, 1967. – 307 с.
8. Масенко, Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – К.: Соняшник, 1999. – 100 с.
9. Юрій Шевчук: Мовна шизофренія – нова, потужна форма русифікації [Електронний ресурс] // zik – Режим доступу до ресурсу: http://zik.ua/news/2015/07/08/yuriy_shevchuk_movna_shyzofreniya_nova_pot_uzhna_forma_rusyfikatsii_605587
10. Nicol Janet L. One Mind, Two Languages: Bilingual language processing./Janet L. Nicol. – Malden: Blackwell Publishers, 2001. – P. 1–22.
11. Paradis M. A Neurolinguistic Theory of Bilingualism./M. Paradis/Amsterdam. – Philadelphia: Benjamins, 2004. – 310 p.

Mirzəyeva Aida Ramiz qızı
Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı
(Bakı, Azərbaycan)

VƏTƏNİN PROBLEMLƏRİ BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN GÖZÜ İLƏ

Аннотация. В статье отражена проблема независимости в произведениях поэта, написанных на международную тему. Проанализированы такие стихотворения поэта, как «Я готов», «Старый баяты», «Смотри, какое горе», «Солдат-поэт», «Гайд-Парк» и другие. Постоянно подвергающийся из-за защиты прав, справедливость поэт, обращался к истории других народов, меняя время и обстоятельства, выражал свои идеи о национальной независимости и свободы.

Ключевые слова: родина, поэзия, свобода, колониализм, протест

Aida Mirzoyeva
PhD of Baku State University
(Baku Azerbaijan)

THE PROBLEMS OF THE MOTHERLAND THROUGH BAHTIYAR VAHABZADE'S EYES

Summary. The article deals with the poet's works concerning the international topic, in which the problem of independence is reflected. The poet's verse devoted to this and other topics "I'm ready", "Ancient Bayati", "Look at the sorrow", "Soldier-poet", "Hyde Park" is analyzed here. Repeatedly persecuted for the stubborn protection of truth and justice, the poet, in order to express the idea of national independence and freedom of ideas, turned to the history of other nations, changing the time and place of events.

Keywords: motherland, poetry, freedom, colonialism, protest

Məlum olduğu kimi, sovet siyasi rejimi dönəmində beynəlxalq mövzuda bədii əsərlər yaratmaq ideoloji təbliğatın tərkib hissəsi kimi düşünülsə də (kommünizm təbliğatı aparmaq, beynəlxalq proletariatin «mənafeyini» müdafiə etmək və s.), ayrı-ayrı sənətkarların yaradıcılığında bunun ideoloji təbliğatla uyğunmayan fərqli təzahürlərinə təsadüf olunmaqdadır.

Həmin dövrdə yazıb-yaradan digər sənətkarlar kimi istiqlal şairimiz Bəxtiyar Vahabzadə də beynəlxalq mövzulara daim diqqət yetirmişdir. Haqqı, ədaləti inadkarlıqla müdafiə etdiyinə görə dəfələrlə təqib olunan şair azadlıq və istiqlal ideyalarını əks etdirərkən başqa xalqların həyatına müraciət yolunu seçmiş, zamanı və məkanı dəyişməklə öz sözünü demiş, ürəyini parçalayan hiss və duyğularını, beynini gəmirən fikirləri dilə gətirmişdir. Bəxtiyar Vahabzadənin beynəlxalq mövzularda yazdığı şeir və poemalarda istiqlal ideyası daha radikal müstəvidə bədii təcəssümünü tapmışdır.

Bununla yanaşı, Bəxtiyar Vahabzadə beynəlxalq mövzularda yazdığı əsərlərdə dünya ədəbiyyatının Robert Börs (1759-1796), Şandor Petefi (1823-1849),

Corc Qordon Bayron (1788-1824), Federiko Qarsia Lorka (1898-1936), Musa Cəlil (1906-1944), Pablo Neruda (1904-1971) və başqalarının azadlıq və istiqlal mövzusunda qələmə aldığı əsərlərdən yaradıcı şəkildə bəhrələnmişdir.

“Beynəlxalq mövzuda yazdığı şeirlərin hamısında azadlıq uğrunda mübarizə aparan xalqların acınacaqlı vəziyyətini qələmə alan şair onların əvvəl-axır öz ölkələrinin sahibi olacaqlarına ürkədən inanır. Şair qaranlıq gecədən sonra aydınlaşan üfüqləri görür. O, ən ibrətamiz hadisələrin təsvirində belə nikbindir. Bu nikbinlik şairin sabaha inamından doğur. Çox maraqlıdır ki, bu şeirlərin əksəriyyəti ünvanlı olsa da, yəni konkret bir ölkədən bəhs etsə də, onlarda bir çox xalqın taleyi, dərdi öz əksini tapır” [1, s. 97].

Xatırladaq ki, bu cəhət müəllifin sovet siyasi rejimi dönməndə beynəlxalq mövzularda qələmə aldığı əksər poetik əsərlər üçün səciyyəvi keyfiyyətdir. Şair rus sovet müstəmləkəçiliyinin hökmranlığı dövründə senzuranı yayınmaq üçün azadlıq və istiqlal ideyalarını əks etdirərkən başqa xalqların həyatına müraciət yolunu seçmişdir. Şair belə mövzularda müraciət edərkən “Qızım, sənə deyirəm, gəlinim, sən eşit” prinsipindən istifadə etmişdir.

Bəxtiyar Vahabzadənin beynəlxalq mövzularda qələmə alınmış “Mən hazıram”, “Köhnə bayatı”, “Dərdə bax!..”, “Əsgər-şair”, “Hayd Park”, “Dan yeri” və başqa şeirləri yalnız onun yaradıcılığında deyil, bütövlükdə Azərbaycan poeziyasında dəyərli bədii nümunələr kimi səciyyələndirilə bilər. Adı çəkilən şeirlərdə şair başqa xalqların tarixinə müraciət edərək dolayısı ilə Azərbaycanın istiqlal problemini əks etdirməyə çalışmışdır.

Bəxtiyar Vahabzadənin Amerikanın Vyetnamda törətdiyi cinayətlərə etiraz olaraq BMT-nin binası qarşısında özünü yandıran Rocer Laportun xatirəsinə həsr etdiyi “Mən hazıram” (1965) adlı şeirdə başqa millətlərin torpaqlarını zəbt edərək xalqını müstəmləkə həyatı sürməyə məcbur edən böyük dövlətlərə etiraz motifləri yer almışdır. Süjetli şeirin kamil nümunələrindən biri olan bu əsərdə azadlıq, hürriyyət, istiqlal ruhu qabarıq ifadəsini tapmışdır.

Hər millətin,

Hər bir kəsin

Şərəfidir öz yurdunun istiqlalı [2, s. 215]

Bəxtiyar Vahabzadənin “Sandıqdan səslər” silsiləsindən nəşr etdirdiyi “Kırım, Yalta, Qızıldaş” (1961) şeirində də müstəmləkəçilik əleyhinə etiraz motifləri bədii təcəssümünü tapmışdır. Kırma səyahət zamanı canlı müşahidə fonunda qələmə alınmış bu şeirdə şair ona doğma olan bu yurdun taleyi ilə bağlı bədii düşüncələrini əks etdirmişdir:

Kırım, Yalta, Qızıldaş... Bir xalqın ata yurdu –

O xalqa yad, ay allah, gəlməyə vətən oldu.

De, mümkünmü ayırmaq burda xeyirdən şəri?

Axı, haqqın gözləri oyum-oyum oyulmuş.

Torpağın altındadır torpağın sahibləri,

Gəlmələr torpaq üstə torpağa sahib olmuş [3, s. 23].

Göründüyü kimi, şeirdə Kırımın taleyi fonunda müəllif bir növ öz xalqının taleyinə güzgü tutmuş, onun əsarətdə yaşadığını diqqət mərkəzinə çəkməyə çalışmışdır.

İsrailin Amerika Birləşmiş Ştatlarının gizli və açıq dəstəyi ilə Fələstin torpaqlarını qəsb etməsi əleyhinə etiraz ruhunda qələmə alınan “Köhnə bayatı” (1967) şeirində şairi hiddətləndirən dünyanın bir sıra böyük dövlətləri və güc mərkəzləri

tərəfindən işğalçılığa bəraət qazandırılmasıdır. Şeirin əvvəlində qəzetlərdən alınmış bir informasiya epiqraf kimi verilmişdir: “BMT iclasında Pakistan nümayəndəsi Ağa Şahi demişdir: “Köhnə müstəmləkəçilər kimi İsrail də öz təcavüzünü iltifat kimi qələmə verərək iddia edir ki, o, tutulmuş ərazilərə guya «mədəniyyət bəhrələri» gətirmişdir” [2, s. 400]. Əslində şairin yazılmasına təkan verən də şairin qəzetlərdən aldığı bu məlumat olmuşdur. Müəllifin nəzərinə, işğalçının öz təcavüzünü «mədəniyyət» yaymaq kimi təqdim etməsi bütövlükdə mədəni dünyaya qarşı yönəlmiş ideoloji təxribatdır.

Mədəniyyət pərdəsilə

Əməlini danırsan.

Başımıza yağdırdığın bombaları

Bəlkə çiçək dəstələri sanırsan?

Bir millətin

Özgəsinə qul olmağı

Nə zamandan mədəniyyət sayılmış? [2, s. 401].

Bəxtiyar Vahabzadənin beynəlxalq mövzuda qələmə aldığı şeirlər içərisində “Dan yeri” (1972) adlı poetik örnek xüsusi yerlərdən birini tutur. Müəllifin sərt, radikal mövqeyi ilə müşayiət olunan şeir in əvvəlində qəzetlərə istinadən belə bir epiqraf verilmişdir: «Son zamanlar ABŞ-da «başqa cür düşüncələr»in adı qara siyahıya düşür. Bu siyahıya düşənlərdən biri də məşhur fizik, “Xalqlar arasında sülhü möhkəmlətmək üçün” beynəlxalq Lenin və Nobel mükafatları laureatı Laynis Polinqdir” [4, s. 307]. Bəhs olunan şeirdə müəllif cəmiyyətdə fikir plüralizminin sıxışdırılmasına, ölkənin eyni cür düşüncə vətəndaşlardan ibarət düşərgəyə çevrilməsinə etirazını bildirmişdir.

Bir ölkənin milyon-milyon vətəndaşı,

Başqa-başqa düşünərsə

Bəs hökumət nəyə gerek?

Biz hamımız bir fikrin

bir səsiyik.

Laynis dedi, yox, yox, məgər

Biz hamımız bircə rəngli

İnkubator cücəsiyik? [4, s. 307].

Tənqidçi-publisist Azər Bağirov “Dan yeri” şeirini sovet siyasi rejiminin eybəcərliklərini ifşa edən bir sənət nümunəsi kimi dəyərləndirərək yazır: «Bir sıra şeir və poemalarda olduğu kimi, burada verilən epiqraf da, əslində izi itirmək vasitəsindən başqa bir şey deyil. Cəsarətlə demək olar ki, şeirdə “ABŞ” əvəzinə “SSRİ”, “FBR” əvəzinə “DTK”, “Ağ ev” əvəzinə “Kreml”, “Polinq” əvəzinə “Saxarov”, “hökumət” əvəzinə “partiya” yazılsa, o tamamilə totalitar sovet rejiminin gerçəkliyini əks etdirən əsərə çevriləcək” [5, s. 21].

1968-ci ildə keçirilən Asiya və Afrika yazıçılarının Daşkənd müşavirəsinin təəssüratı fonunda qələmə alınan “Neo” (1968) adlı şeirdə şairin neokolonializm, yeni müstəmləkəçilik əleyhinə etiraz duyğuları əks olunmuşdur. Dünyanın iki müxtəlif qitəsinin qələm sahiblərini birləşdirən bu müşavirədə müəllifin diqqətini cəlb edən kürsüyə çıxanların ədəbiyyatdan, sənətdən, mədəniyyətdən deyil, siyasətdən danışması, yeni müstəmləkəçiliyə qarşı çıxmaları, etiraz səslərini ucaltmalarıdır. Şair “neo”ların arxasında gizlənən hiyləgərliyi, xalqları, millətləri aldadaaraq tora salmaq planlarını dərk edən qələm və məslək yoldaşlarını alqışlayır, onların azadlıq arzuları ilə həmfikir olduğunu bildirir.

Yaman dərddir,
Özgəsinə yamaq olmaq!
Yaman dərddir,
Azadlığın həsrətinə
damaq olmaq.
Yaman dərddir,
gözün ola,
amma görə bilməyəsən.
Yaman dərddir,
dilin ola,
Nə danışıb, nə dinəsən. [2, s.434-435]

Bəxtiyar Vahabzadə irsinin tədqiqatçılarından biri, Azərbaycanın əməkdar jurnalisti Azər Bağirovun fikrincə, “Neo” şeirində «həssas oxucular demokratiyanın, azadlığın yalnız Konstitusiyaya adlandırılan kağız üzərində mövcud olduğu, xalqların “azad nəfəs aldığı” keçmiş Sovet İttifaqına işarə edildiyini asanlıqla başa düşürdü” [5, s. 22]. Qeyd edək ki, bu və ya buna bənzər məqamlar şairin beynəlxalq mövzuda qələmə aldığı digər şeirləri üçün də səciyyəvidir.

Amerikada mərkəzi iqamətgah önündə yüz iyirmi altı ölkənin bayrağı dalğalanan BMT-də gedən bir iclasın təəssüratı fonunda qələmə aldığı “Dərdə bax!..” (1971) şeirində şair böyük dövlətlərin müstəmləkəçilik siyasətini kəskin şəkildə tənqid və ifşa hədəfinə çevirmişdir. Kürsülərdə bir-birini əvəz edən natiqlərin ABŞ-ın Vyetnam xalqının və digər məzlum xalqların başına bomba yağdırmasını “ədalətin çiçəkləri”, dinc əhalinin qırılmasını “zəfərin təntənəsi”, körpələrin fəryadını “qəhqəhə” adlandırmaları müəllifi hiddətləndirir. Şairi qəzəbləndirən bir də odur ki, böyük dövlətlər özlərinin qəsbkarlıq və müstəmləkəçilik siyasətlərini, “azadlıq, demokratiya” adına həyata keçirirlər.

Burda “sevgi” sözündə sən “nifrəti” başa düş,
“Azadlıq” kəlməsində “əsarəti” başa düş [4, s. 301].

“Dərdə bax!..” şeirində diqqəti çəkən məqamlardan biri də burada dünyanın siyasi xəritəsinin dəyişəcəyinə işarə olunmasıdır. Dövrü üçün son dərəcə cəsarətli mövqe nümayiş etdirən bu fikirlə şair dolayısı ilə Azərbaycanın istiqlaliyyət əldə edəcəyinə inamını nümayiş etdirmişdir.

Müəllifin Böyük Britaniyaya səfər təəssüratı fonunda qələmə aldığı “Hayd Park” (1978) adlı şeirində söz azadlığı kontekstində bəşəri və milli azadlıq məsələləri ilə bağlı poetik düşüncələri yer almışdır. Londondakı məşhur Hayd Parkı seyr edərkən burada insanların qorxub-çəkinmədən öz siyasi baxışlarını sərbəst şəkildə ifadə etmələri şairdə assosiativ fikirlər oyatmış və adı çəkilən şeirin yaranmasına səbəb olmuşdur. Lakin şairi təəccübləndirən budur ki, Hayd Parkda söz, fikir və düşüncə azadlığına imkan verən Böyük Britaniya hökuməti qədim tarixə və mədəniyyətə malik olan xalqların azadlıq və istiqlaliyyətini əlindən alır, onların azad fikir və düşüncələrini buxovlayır.

Boğurlar, düşünüb anlayanları,
Xalq yenə əsrlik qeylü-qalında.
Gerçəyin yerinə ağ yalanları
Gördük həqiqətin pyedestasında.
Azadlıq məndədir – söyləyən ölkə,
Ölkələr dağıdıb qana batmısan [4, s. 473].

Ədibin Ukraynanın qəhrəman, azadlıqsevər şairinə həsr etdiyi “Taras

Şevçenkoya" (1984) adlı şeirində hürriyyət ideyaları əks olunmuş, əsarətə, mütləqiyyətə qarşı mübarizə motivləri bədii təcəssümünü tapmışdır. Ömrü təlatümlər içərisində keçən Taras Şevçenkonun istər bioqrafiyası, istərsə də yaradıcılıq yolu müəllifə azadlıqla bağlı düşüncələrini ifadə etməyə imkan vermişdir.

Dünyaya gələli düşdü zillətə,
Taras öz yurdunda əsir doğuldu.
Elə buna görə mütləqiyyətə,
Zülmə, əsarətə o qənim oldu [6, s. 53].

Müəllif Taras Şevçenkonun hədə-qorxulara, təhdidlərə, sürgün, həbs və işgəncələrə baxmayaraq, öz əqidəsindən dönməməsini, mübarizə meydanından çəkilməməsini böyük qəhrəmanlıq nümunəsi kimi təqdim edir. Azadlıqda olduğu kimi həbsxanada da susmayan bu qəhrəman şair doğma xalqı əsarətdən, mütləqiyyət zülmündən xilas olana qədər mübarizəsini dayandırmayacağını bəyan edir. Başdan-baş a etiraz, üsyankarlıq əhvali-ruhiyyəsi ilə köklənmiş şeir orijinal bir üslubda qələmə alınmışdır.

F.e.d. prof. İfrat Əliyevanın qənaətinə, Bəxtiyar Vahabzadənin "beynəlxalq-siyasi mövzuda yazdığı əsərlərinin əsas səciyyəvi xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, burada irticaya qarşı qəzəb və nifrət hissi oxucuya ümumi sözlərlə təlqin edilmir. Hadisələr konkret zaman və məkan daxilində cərəyan edir. Bu səpkidən olan şeir və poemalar insanlığa fəlakət gətirən imperiaлизм təcavüzkarlığına bəşəriyyətin güclü nifrətini əks etdirir" [7, s. 78].

Təhlilə cəlb olunan bədii nümunələrdən aydın göründüyü kimi, Bəxtiyar Vahabzadə poetik yaradıcılığında sovet siyasi rejiminin ən mürəkkəb dövrlərində belə azadlıq, istiqlaliyyət və müstəqil dövlətçilik ideyalarını davamlı olaraq təbliğ etmiş, əsarətə, köləliyə, müstəmləkəçiliyə qarşı etiraz səsini ucaltmışdır. Dövrün sərt senzurası və ictimai-siyasi mühitin ağır şərtləri şairə fikirlərini birbaşa ifadə etməyə imkan vermədiyi məqamlarda o, beynəlxalq mövzulara müraciət etmiş, ayrı-ayrı xalqların tarixi və mübarizəsi fonunda azadlıq ideyalarını ifadə etməyə çalışmış və öz məqsədinə nail olmuşdur.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SIYAHISI:

1. Əliyeva İfrat. Bəxtiyar Vahabzadənin lirikası. Bakı: Yazıçı, 1983, 180 s.
2. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. On iki cild. II cild. Bakı: Elm, 2008, 616 s.
3. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. On iki cild. VII cild. Bakı: Elm, 2008, 463 s.
4. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. On iki cild. IV cild. Bakı: Elm, 2008, 662 səh.
5. Vahabzadə Bəxtiyar (Foto-kitab). Bakı: Azərbaycan, 1995, 128 s.
6. Vahabzadə Bəxtiyar. Əsərləri. On iki cild. V cild. Bakı: Elm, 2008, 584 s.
7. Əliyeva İfrat. Şair, insan və zaman. S.M. Kirov adına ADU-nun «Elmi əsərləri», Dil və ədəbiyyat seriyası, 1972, № 6, s. 74-80

Zhalmukhambetova Zhuldyz Muratkalikyzy
Aktope Regional State University named after K. Zhubanov,
Scientific teacher: Orazova A.A.
(Aktope, Kazakhstan)

DIFFERENT MEANINGS OF ENGLISH PHRASAL VERBS

Annotation: *The article considers phrasal verbs, which have a different meaning depending on a context. As stated by McArthur, they have always represented 'a vigorous part of English'. Phrasal verbs indeed make up one-third of the English verb vocabulary. There are a very large number of phrasal verbs in English. The meaning of a phrasal verb is often very different from the meanings of the two words taken separately.*

Key words: *Phrasal verbs, pick up, give up, preposition, adverb, semantic property, etc.*

One of the most unusual phenomena of the English language is the phrasal verbs. It is believed that the phrasal verbs appeared in the English language XI century, during the Norman Conquest. For example, in Present-Day English, there is the monotransitive verb "to burn" and then the phrasal monotransitive "to burn up." Old English had "bærnan" (to burn) and "forbærnan" (to burn up).

There are about 3,000 established phrasal verbs in English, including 700 in everyday use. In addition to the great number of existing phrasal verbs, new 112 ones are constantly being coined. As noted by Bolinger, they thus constitute a highly productive category: 'an explosion of lexical creativeness that surpasses anything else in our language' [1, p. 48].

In the Cambridge Dictionary this definition is given to the term: phrasal verb phrase that consists of a verb with a preposition or adverb or both, the meaning of which is different from the meaning of its separate parts: "pay for", "work out", and "Make up for" are all phrasal verbs [2].

From this it follows that, depending on the place of the postposition, there are several kinds of phrasal verbs in the verb structure:

Verb + preposition: Michael ran into a house. Michael ran into the house. The preposition "into" means direction. Also the verb "run into" has the value to come across, to meet. Tom ran into difficulties.

The verb + particle: Kate gave in quickly. In is a particle, not a pretext.

Verb + particle + preposition: Mary was looking forward to her birthday. Forward is a particle, to is an excuse.

There is no universal definition of phrasal verb. Indeed, as underlined by Gardner and Davies, 'linguists and grammarians struggle with nuances of phrasal verb definitions'. One of the reasons for this lack of consensus is that some linguists qualify phrasal verb as the combination of a verb and a preposition or an adverbial particle whereas others only consider a phrasal verbs as a verb followed by an adverbial particle. Phrasal verbs have, however, traditionally been understood as consisting of a verb and an adverbial particle [3, p. 122].

English phrasal verbs consist of a verb paired with a particle that is homophonous with an English preposition [4, p. 228]. While the English phrasal verb prototypically consists of a Verb-Particle, there are some in which an additional

particle has been appended to the construction: Verb-Particle-Particle, sometimes called a "phrasal-prepositional verb" These verbs with multiple particles are described here briefly, in order to provide a more complete understanding of the phrasal verb phenomenon, but because their syntax is slightly different than that of the transitive Verb-Particle, they are not discussed at great length. In examples (1) through (9), the Verb-Particle-Particle constructions each have two particles. The second particle could be interpreted as more connected to the following noun phrase, which would make that noun phrase into a prepositional phrase, but there is some connection in meaning to the verb and the first particle. The second particle adds additional nuances to the phrasal verb; if the second particle is omitted from the verb (though not from these particular sentences), the result is a phrasal verb with a different meaning.

- (1) It all **adds up to** nothing.
- (2) Mark **broke out in** spots.
- (3) I **came down with** measles.
- (4) She's **cutting back on** carbs.
- (5) He **did away with** the old man.
- (6) He **got away with** murder.
- (7) I'm **getting back into** studying Latin.
- (8) Children always **look forward to** Christmas.
- (9) I can't **put up with** you any longer!

The use of phrasal verbs in contemporary fiction, publicist, public speaking, the press and in colloquial speech is becoming an increasingly frequent occurrence. The reason for increasing the use of phrasal verbs in the language is that this design is based on the most used verb (get, come, bring, take, look) with a preposition or adverb. One simple phrase can replace a whole series of words. Thanks to such designs, fluency and naturalness are developed in colloquial speech.

For example:

- I need to put off my report. I'm not prepared.
- How much time do you need?
- Well, can I put it on as late as possible? I'm really not ready.

In this dialog, the verb put off has a value to postpone, cancel, which is a synonym for the other verb-postpone. But the verb (postpone) is rarely found in everyday communication, the most commonly used is put off. Phrasal verbs also have synonymy and polysemy. For example, a phrasal verb like make up has more than three meanings: 1) invent, invent 2) apply make up 3) make peace, settle 4) connect, collect together 5) compensate (if for something, make up for). Thus, he can replace the following verbs: to create, to invent, to put cosmetics on, to reconcile, to compensate (for). Using a phrasal verb, we make the speech more vivid and diverse [5, p. 214].

A phrasal verb is a type of verb in English that operates more like a phrase than a word. Tom McArthur in the Oxford Companion to the English Language notes that these verbs are also referred to by many other names such verb phrase, discontinuous verb, compound verb, verb-adverb combination, verb-particle construction, two-part word/verb and three-part word/verb. David Crystal calls this linguistic phenomenon a "multi-word verb" that is best described as a lexeme, a unit of meaning that may be greater than a single word. Phrasal verbs may be

intransitive: The party broke up when we turned in, or transitive: She put the heckler down, She put down the heckler. In the case of an object (noun) receiving the action of the verb, the object may come before or after the particle. If the object is a pronoun, it comes between the verb and particle: She put him down, not*She put down him [6, p. 25]. Grammarians, such as Martha Koln," take the view that phrasal verbs define only those combinations that form an idiom, a phrase whose meaning cannot be predicted from the meaning of its parts. This is the holistic or semantic view, which focuses mainly on the meaning of the verb combination. For example, Koln would say that go up in this sentence is not an example of a phrasal verb: The balloon went up into the sky because the sentence can be rephrased as up the balloon went into the sky. Koln would designate up as an adverb modifying went. Koln also applies the test of meaning to phrasal verbs as in these examples: give in can be replaced by surrender; pull through, by recover, and come by, by acquire, and break up, by end. Each phrasal verb could be replaced by a single verb with the same general meaning [7, p. 112].

However, McArthur in his treatment of the phrasal verb states that phrasal verbs cover both the literal and figurative/idiomatic usage. Grammarians who take this position classify phrasal verbs based on their use in sentence patterns(syntactical properties) and as new word formations (morphological properties), as well as by the overall meaning of these verb combinations (semantic properties).The examples below illustrate the same phrasal verb having both a literal and figurative meaning. She put down the book. (Literal) The army put down the rebellion (figurative/ idiomatic). In addition to a single literal or figurative meaning, some phrasal verbs can have a multitude of different meanings depending on the context.

Phrasal verbs can change its value in dependence from prepositions and adverbs, with which they are combined. Some phrasal verbs have different meanings and they are used in different sentences. The confusion of learners with the use of verb pick up is used alternately.

For example, here are some of the many ways in which the phrasal verbs like "pick up" and "give up" are currently used:

Pick up

- To take up by hand. Ex: Pick up that book.
- To tidy up. Ex: Please, pick up your room.
- To take on. Ex: The airport van picked up its passengers.
- To acquire casually. Ex: I picked up this ring on sale.
- To acquire knowledge or learning. Ex: He picks up foreign languages fairly easily.
- To claim. Ex: He picked up his package at the post office
- To buy. Ex: She picked up some milk on her way home.
- To pay a bill. Ex: Her boss picked up the tab for lunch.
- To come down with a disease. Ex: She's picked up the flu along the way.
- To gain. Ex: The home team picked up eight yards on the play.
- To make casual acquaintance. Ex: He picked up a date at the singles bar.
- To take into custody. Ex: The police picked up the bank robber.
- To come upon and follow. Ex: The dog picked up the scent of the kidnapper.

- To improve. Ex: Retail sales always pick up around the holidays.
- To pack one's belongings. Ex: She just picked up and left town.
- To take away. Ex: They pick up our trash twice a week.
- To climb after falling. Ex: I fell to the ground but picked myself up and continued running.
- To find error. Ex: Pick up mistakes in a work.
- To take, catch (signals, transmissions); Answer (phone). I'm calling him, but he just is not picking up! [8].

Give up

- To leave, to refuse. Ex: I did not have a holiday abroad, but we had to give up the idea. It's hard to give up the habit.
- To throw. Do not let it be without trying. Ex: A thrown towel means the boxer is giving up.
- To give smb. up. Ex: He is given up by the doctors.
- To take; to give in. Ex: We had to give up the castle to the enemy
- To disclose, to make public, issue. Ex: We do not give the names of our contributors
- To throw. Ex: How can I give up my own child?
- To stop waiting. Ex: He waited for half an hour and gave up
- To stop believing in; be disappointed in. Ex: They were alive, but they had given up on themselves and on the possibility of a future [9, p. 325].

One possible reason for the inappropriate use of pick up is perhaps that learners are not aware of the typical pattern of pick up, frequently co-occurring with vehicle-related nouns as subjects of the verb. Examining a collocational profile of pick up, it is very frequently co-occurs with subject nouns like taxi, bus, helicopter, indicating that the person waiting to be collected is usually taken in a vehicle and not in the context understood by the learners above. This is perhaps another important issue that teachers may highlight when teaching pick up in this sense. In addition, the collocational profile also indicates that subjects of pick up can be both animate subjects (e.g. she pick up....) and inanimate subjects (e.g. the bus will pick me up...) [10, p. 644].

In conclusion, the aspect of these types of phrasal verbs that unifies them under the single banner phrasal verb is the fact that their meaning cannot be understood based upon the meaning of their parts taken in isolation. When one picks on someone, one is not selecting that person for something, but rather one is harassing them. When hungs out, one is in no way actually hanging from anything. The meaning of the two or more words together is often drastically different from what one might guess it to be, based upon the meanings of the individual parts in isolation. When a verb is used with an adverb particle the combination is called a phrasal verb. Phrasal verbs are one of the hardest subjects of the English language for both learning and translation. This type of verbs has a large number of values. These values may become obsolete and appear again. Phrasal verbs can change and get new meanings in special texts and slang. But no matter how complicated this topic seemed, knowledge of it is necessary, since today the use of phrasal verbs in both oral and written speech becomes more and more frequent.

BIBLIOGRAPHY

1. Dwight Le Merton Bolinger. "The Phrasal Verb in English". (1971). pp. 187.
2. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british>
3. Gardner and Davies. "Linguists and Grammarians Struggle with Nuances of Phrasal Verb Definitions". (2007). pp. 347.
4. Jackendoff, Ray. "Meaning and the Lexicon: The Parallel Architecture". Oxford: Oxford University Press. (2010). pp. 504.
5. URL:<http://www.ldoceonline.com/>
6. David.Crystal. "The Cambridge Encyclopedia of the English". (2003). pp. 499.
7. Martha Koln in "Understanding English Grammar". (1994).
8. Denison, David. "The origins of Completive 'up' in English. (1985). pp. 279.
9. URL:<http://www.learnenglishbest.com/frazovyy-glagol-pick-up>.
10. Oxford English Dictionary. (2002). pp. 930.

УДК: 81

Abbasova N.K., Saidahmedova N.
Ferghana State University
(Ferghana, Uzbekistan)

TEACHING VOCABULARY THROUGH MUSIC

Abstract. *The article deals with using popular songs as a method of teaching vocabulary. The aim of this article was to analyze, and evaluate the effectiveness of this kind of teaching method. This article is based on the hypothesis that only motivated and interested students learn effectively. It is the using of popular songs that should guarantee students' motivation and interest. The effectiveness of this method was determined through different ideas and aspects.*

Key words: *motivation, effectiveness, occasions, lullabies, advertisements, inappropriate, authentic, rhythm.*

Аннотация. *В этой статье рассматривается метод преподавания слов используя популярные песни. Целью этой статьи является анализирование и оценивание эффективность такого типа обучения которая гарантирует мотивацию и интерес учащегося.*

Ключевые слова: *мотивация, эффективность, случаи, колыбельные, реклама, неуместный, подлинный, ритм.*

This article is concerns using popular songs to teach English, especially vocabulary since learning vocabulary is one of the key elements in learning a foreign language and has always caused students difficulties. Thornbury quotes the linguist David Wilkins to stress the importance of learning vocabulary: "Without grammar very little can be conveyed, without vocabulary *nothing* can be conveyed" (2002:13). He also quotes several students who complain about their lack of vocabulary and points out that "vocabulary teaching has not always been very responsive to such problems" (2002:13). The objective of this article is to measure the effectiveness of using popular songs to teach vocabulary.

Why should music be suitable for teaching vocabulary? The answer is simple. Music has always played a big part of humans' lives, beginning with child's birth and mothers singing lullabies to their children. It is used during all important occasions of human lives beginning with child's christening, through weddings, to funerals. Each country has its own anthem. Music has been important during many revolutions and was even the cause of some of them. John Lennon, Bob Dylan, Karel Kryl can be mentioned as some of the revolutionary musicians.

Nowadays, it is almost impossible to escape music. It is used in films, advertisements, it is on radio and even in most shops, restaurants and other public places. Current technological inventions, such as the iPod, mobile phone and MP3 player enable people to enjoy their favourite music anywhere at any time. People listen to it while traveling and even while walking in the streets. In fact, a lot of children get into troubles for listening to music on their headphones during lessons. So why not use music to our advantage?

Music as such has always been important, especially to most young people. It has always brought them together. They love to share their music with one

another. Students of the three groups that the songs were piloted with love to talk about their favourite artists. Talking about their favourite artists is a part of their everyday communication. Music is connected to many areas of them. All of the above-mentioned arguments indicate that music is a subject of everyday communication and it is something that is ever present in people's lives intentionally or unintentionally, which can be very beneficial for the method of using songs to teach English vocabulary since it increases the possibility that students will come across the taught material, frequently revising it.

According to Thornbury, words are organised in the human mind in what is called the mental lexicon, which means that the vocabulary is stored in "highly organised and interconnected fashion" (2002:16). He believes that "knowing a word involves knowing its form, and its meaning As well as "knowing the words commonly associated with it (its collocations) as well as its connotations, including its register and its cultural accretions" (2002:15). Both Harmer and Thornbury distinguish between receptive and productive knowledge. Thornbury writes that "receptive knowledge exceeds productive knowledge and generally – but not always – precedes it" (2002:15). However, Harmer points out that it is difficult to say which words that students know are passive and which are active.

"A word that has been active through constant use may slip back into the passive store if it is not used. A word that students have in their passive store may suddenly become active if the situation or the context provokes its use. In other words, the status of a vocabulary item does not seem to be a permanent state of affairs" (1991:159).

Hopefully, the words used in the lyrics remain in the active store as long as students listen to the particular song and since the aim of this work is to use students' favourite songs, the period of time when pupils listen to the song for is long.

Thornbury described the following challenges that a learner of a second language has to face:

- "making the correct connections, when understanding the second language, between the form and the meaning of words (e.g. *mouth*, *feel* and *grippy*), including discriminating the meaning of closely related words (e.g. *lush* and *plush*)

- when producing language, using the correct form of a word for the meaning intended (i.e. *nose* not *noise*)" (2002:2).

Thornbury continues with recommendations of what a learner needs to do in order to meet these challenges:

- "acquire a critical mass of words for use in both understanding and producing language

- remember words over time, and be able to recall them readily

- develop strategies for coping with gaps in word knowledge, including coping with unknown words, or unfamiliar uses of known words" (2002:2).

Hopefully, music could help students fulfil one these recommendations since the words used in songs are remembered, along with the melody of the song, throughout a lifetime.

When using songs to teach vocabulary of a foreign language, the pattern of learning is the same. It also starts with the listening and ends with fluent communication. However, many students are not comfortable speaking in a foreign

language. Stansell claims that "language students that lack familiarity with a target culture and have trouble expressing themselves can connect through the freeing influence of music." This freeing influence results in students being more relaxed. According to Medina, in such atmosphere, "they are also more attentive than usual, and therefore, more receptive to learning. Through songs, students are exposed to "authentic" examples of the second language. Furthermore, target vocabulary, grammar, routines and patterns are modeled in context. These are but a few of the benefits associated with music use in the second language classroom" ("Using Music to Enhance Second Language Acquisition: From Theory to Practice").

By listening to English songs, students can hear the native pronunciation of words. It improves their ability of hearing the language. Farrug argues that "music lends a natural rhythm to words and phrases, helping language learners to use good pronunciation. Melodies and rhymes guide learners to speak in a native cadence." Brown states that it trains "the ear to hear and produce nuances of sound whether they are musical or linguistic. Orchestra, band, and music teachers have noticed the ability their immersion students have to hear variations of sound that non-language learners do not even know exist."

How can teachers use the material effectively? Murphey suggests the following activities that teachers can do with students when teaching English through popular songs:

- "study grammar
- practice selective listening comprehension
- read songs [...] for linguistic purposes
- compose songs, articles about songs, letters to singers, questionnaires
- discuss a song [...]
- translate songs
- write dialogues using the words of a song
- use video clips in many ways
- do role-plays (as people in the song, or the artist/interviewer)
- dictate a song
- use a song for gap-fill, cloze, or for correction
- use music for background to other activities
- integrate songs into project work
- energize or relax classes mentally
- practice pronunciation, intonation, and stress
- break the routine
- do choral repetition
- teach vocabulary
- teach culture
- learn about your students and from your students, letting them choose and

explain their music

- have fun" (1992:10).

For teaching vocabulary, the most appropriate activities are probably writing dialogues using the words of a song, dictating a song, using a song for gap-fill, cloze, or for correction, integrating songs into project work, practicing pronunciation, intonation, and stress. However, Murphey stresses that teachers should "be careful not to kill the material by doing too much of serious work" (1992:10), that is why he believes that probably the most important thing to do with a song in an English

classroom is just to have fun because it can “stimulate very positive associations to the study of a language, which otherwise may only be seen as a laborious task, entailing exams, frustration, and correction“(1992:6).

However, some lyrics may be offensive or inappropriate, so teacher should always be cautious when choosing the songs.

As mentioned earlier, there were other positive aspects of this method. The atmosphere during the lessons was better than during ‘ordinary’ lessons. The students were more focused and more interested. Some pupils expressed their interest in searching and working on more lyrics of their favourite songs and one class, the seventh grade has requested to continue with this method in the following school year. Some pupils even started to work this way on their own, which is probably more important achievement than the marks themselves because it added another dimension to their language learning process.

To sum up, this method is highly effective if the song used is the students’ favourite. However, the overall results of this method were worse than if students studied vocabulary through their coursebook.

BIBLIOGRAPHY

1. Harmer, Jeremy. The Practice of English Language Teaching. Harlow: Longman Group UK Limited, 1st published 1991
2. Lewis, Michael. Implementing the lexical approach: Putting theory into practice. Hove, England: Language Teaching Publications, 1997.
3. Murphey, Tim. Music & Song. Oxford: Oxford University Press, 2002. 1st published 1992.
4. Thornbury, Scott. How to Teach Vocabulary. Essex: Pearson Education Limited, 2002

УДК 81-2

Абдразакова Айгул Асановна, Есказинова Жанар Амантаевна
Турсунова Назерке Ержановна
Карагандинский государственный университет имени Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

ХАРАКТЕР НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В АНГЛИЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятия «фразеологизмы», рассматриваются классификации фразеологических единиц и приводятся приемы их перевода с английского языка на казахский язык.

Ключевые слова: фразеологизм, сущность, классификация, проблемы перевода.

Abdrzakova Aigul Asanovna, Eskazinova Zhanar Amantaevna,
Tursunova Nazerke Erzhanovna
Karaganda State University after E.A. Buketov
(Karaganda, Kasakhstan)

CHARACTER OF NATIONAL-CULTURAL PHRASEOLOGICAL UNITS IN ENGLISH AND KAZAKH LANGUAGES

Abstract. The article reveals the essence of such notion as “phraseologisms”, presenting the main systems of classification of phraseological units together with highlighting the ways of their translation from English into Russian.

Key words: phraseologism, essence, classification, problems of translation.

Тіл білімінің саласында фразеологизмнің алатын орны ерекше. Кез келген елдің фразеологиясы – аса құнды лингвистикалық мұра. Мұнда сол халықтар дүниетанымы, ұлттық мәдениеті, салт-дәстүрі, сенімі, қиялы және тарихы бар.

Қандай да бір тіл болмасын оның фразеологиялық қоры ұлт мәдениетін, менталитетін, ұлттың психологиясын барынша қамтиды. Қазақ және ағылшын тілдерінің фразеологизмдерін жүйелеп, салыстырмалы-салғастырмалы талдау жүргізіп, баяндау арқылы осы ерекшеліктерді анықтауға болады.

Қазіргі таңда қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдерді ұлттық мәдени тұрғыдан қарастырған зерттеген жұмыстар өте аз. Ғылыми зерттеулер мен тәжірибелерге жасаған талдау қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдердің ұлттық мәдени сипаты бойынша зерттеу әлі де болса өзінің шешімін таба қоймағанын, шетел тілін оқытуда түсініксіз мәселенің көптеп кездесетінін көрсетеді.

Сонымен:

– Қазіргі кездегі қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдердің ұлттық мәдени тұрғыдан сипаты жаңа мазмұнға ие болуы мен бүгінгі күнге

дейін қалыптасқан идеялары, теориялары және практикасы жинақталып қорытылмауы;

– қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдердің ұлттық мәдени ерекшеліктері мен шетел тілінде білім беру тәжірибесінде жинақталған жетістіктер мен кемшіліктердің анықталмауы және олардың тәжірибеде ескерілмеуі арасында қайшылықтар бар екендігі анықталды.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің пайда болу көздері әр халықтың тарихымен, заттық және рухани мәдениетімен, өмір-тіршілігімен тығыз байланысты болғандықтан, олардың мағынасының лингвомәдени және когнитивтік тұрғыдан талдау арқылы тарихи-этимологиялық көздерін ашуға болады.

Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдердің мағына-мәні осы тілдерде сөйлейтін ұлттың ертеден бергі өмірін жан-жақты айқындайды. Халықтың күнделікті өмір тіршілігі негізінде пайда болып қалыптасқан фразеологиялық бірліктерді қос тілден жиналған деректерімізден кездестіруге болады. Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктердің беретін ұғымы әр ұлттың өзіне ғана тән рухани өмірін суреттейді. Яғни, қос тілдегі фразеологизмдер ұлттық сезім, ұлттық мінез, ұлттық салт-дәстүр негізін айқындайды. Осыған орай ағылшын және қазақ тілдеріндегі тұрақты тіркестердің қалыптасуын айқындауда әр ұлттың дүниетанымын, ой-парасатын және рухани парасатымен байланысты пайда болып қалыптасқан тұрақты тіркестерді саралап, олардың тілдік қатынаста қалыптасуын негіз етіп алдым.

Әлемдегі тіршіліктің бар саласын қамтитын әр ұлттың өзіне ғана тән көркем сөз орамдары – фразеологизмдерді молынан табуға болады. Фразеологизм тілдің айшықты да, мәнерлі, бай саласының бірі. Бұлар өзінің бейнелік, әсерлік, экспрессивті – эмоциялық, суреттеме қасиетімен көзге түседі. Осындай көркем, пәрменді бояуы қанық алуан түрлі фразеологизмдерді халық орынды пайдаланып, ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп келеді. Халықтың талай ғасыр сомдап шығарған тұрақты тіркестері – фразеологизмдер тіл қазынасының бір бөлігі екені даусыз.

Фразеология атауы, негізінен, екі түрлі мағынада қолданылады. Біріншіден, тілдегі тиянақты тұрақты сөз тіркестерін қазіргі және тарихи даму тұрғысынан зерттейтін тіл білімнің бір саласы дегенді, екіншіден – белгілі бір тілдегі фразеологизмдердің тұтас жиынтығы дегенді білдіреді. Сондықтан болар фразеологизмдер көкейге қонымды, ықшам, ұтқыр да ұтымды сөз өнерінің тілдік және поэтикалық бұлақтары санатына жатады. Айшықты сөз өнерінің басым көпшілігі халықтың тұрмыс тіршілігінде, салт-дәстүріне, әдет-ғұрпына, діни, наным-сеніміне байланысты туындаған. Олардың құрылымын, тілде қалыптасу кезеңдерін тұрақталу негіздерін зерттеу, сайып келгенде, оқырман қауымды оның тілдік табиғатынан хабардар етіп қоймай, сонымен қатар этнос өмірімен тұтастығымен ерекшеленеді.

Ғ. Қалиев пен Ә. Болғанбаев өз еңбектерінде былайша тұжырымдайды: «Фразеологизмдер мағына тұтастығын сақтайды, фразеологизмдердің мағыналық тұтастығы құрамындағы сөздердің жеке мағыналарына тәуелсіз.

Ғалым Ә. Қайдар фразеологиялық бірліктердің стилистикалық қолданыстағы құрылымдық-стилистикалық варианттарын былайша топтастырады: 1) фразеологиялық бірліктердің құрылымдық-синонимдік варианттары; 2) фразеологиялық бірліктердің толық және ықшамдалған

варианттары. Жоғарыда келтірілген фразеологизмдердің құрылымдық-стилистикалық ерекшеліктерін анықтамас бұрын, ең алдымен олардың сөздікте берілген нұсқасына назар аударайық. Көздеріне қалай құм құйылды тұрақты тіркесі сөздікте «көзіңе құм құйылсын», «аузына қандай берік болса» - «аузына берік», «құлағын әркімнің аузына төсеу» – «құлағын түрді (салды, тосты, тікті)» тұлғасында берілген.

Әрине, бұл бірліктерді құрылымдық-синонимдік вариант түрінде қарастыруда олардың құрамындағы бір не бірнеше сөздің морфологиялық тұлғасының өзгеруі (көзіңе құм құйылсын-көзіне... құм құйылды) немесе бір компонентінің тіркес ішіндегі бір сөзге сәйкес лексикалық синониммен ауыстырылуын (құлағын салу – құлағын... төсеу) ғана түсіндіруге болады. Ал аталған құрылымдардағы инварианттық өзгерістер автордың қолданысына байланысты пайда болған. Оған көзіне құм құйылды тұрақты тіркесінің көздеріне қалай құм құйылды, аузына берік тұрақты тіркесінің аузына қандай берік, құлағын салып тұрақты тіркесінің құлағын әркімнің аузына бір төсеп түрінде қосалқы компоненттермен құрылымдық жағынан кеңейтілуі дәлел болады.

Ағылшын тілінде «Адам» түсінігі бойынша коммуникативті фразеологиялық бірліктердің семантикасын қарастырдым:

1) адамның қасиеттеріне байланысты бірнеше сипаттары:

every cook praises his own broth – әр аспаз өзінің мақтайды;

all are not hunters that blow the horn – жылтырағынның бәрі алтын емес;

the cobbler must stick to his last – әркім шыққан тегін ұмытпауы керек;

too many cooks spoil the broth – қойшы көп болса, қой арам өледі;

2) адамның еңбек етуіне байланысты, кәсібін бағалау:

the tailor makes the man – адамды құлпыртатын тігінші;

God sends us meat and the devil sends cooks – Құдай адамдарға тамақ жіберді, ал шайтан аспазды жіберді;

Жоғарыдағы берілген ағылшын фразеологиялық бірліктеріне қарап, адамның қасиеттерін мақтану арқылы келтірген: ағыл. every cook praises his own broth; әркімдікі өзіне, ай көрінер көзіне. Осы орайда ұжымдық бірге жұмыс істедудің идеясының қажет емес екендігін көрсетеді: ағыл. too many cooks spoil the broth; қазақша қойшы көп болса, қой арам өледі.

Қазақ, ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдерді салыстыра отырып, олардағы әр халықтың дүниетанымы мен өмірлік тәжірибеде қалыптасқан түсініктердің көріністерін ашып, ұлттық және танымдық сипатын айқындауға талпыныс жасалды. Қос тілдегі фразеологизмдерді салыстыру кезінде сөзбе-сөз қайталанатындарын, түрлі сөздермен берілсе де, мағыналары ұқсас болып келетіндерін айқындалды.

Аз да болса, көптей көру – Be content with very little;

Аз нәрсеге қанағатшыл болу керектігі жайлы екі тілде бірдей айтылып тұр. Қанағатшыл болған адамдар өмірде көп жетістіктерге жете алатынын, қай кезде қандай жағдай болса да, сабыр мен қанағатқа жол беру керектігін насихаттайтын ертегілерді, аңыз-әңгімелерді осындай тіркестермен түйіндеп аяқтау көптеген халықтардың салтында бар құбылыс.

Бір оқпен екі қоянды ату -Kill two birds with one stone.

Бір іс-әрекет арқылы екі мақсатқа не екі олжаға қол жеткізу мүмкіндігі сөз болады, қазақ және орыс тіліндегі нұсқада сөзбе-сөз ұқсас беріліп тұр. Бұл

сөз өрнегінен тұрмыс-тіршіліктен хабар алуымызға болады. Аңшылық кәсібімен екі халық та айналысқаны белгілі. Аңшылықтан олжамен оралу, табысты болу – қуаныш, мерей. Сол қуаныш, табысты болу, олжалы болу ұғымымен байланысты қалыптасқан сөз өрнегі халықтың тілінде осылай көрініс беріп тұр. Ағылшын тіліндегі нұсқада екі құсты бір таспен атып түсіру деген тіркес қолданылған. Бұл да қолға түсуі қиын екі табысқа бір әдіспен жету мәнін білдіреді.

Жалпы алғанда, лексика-фразеологиялық тіркесімділік фразеологизмдердің еркін қолданыстағы сөздермен семантикалық байланысы негізінде жүзеге асады.

Ағылшын халқының түсінігіндегі «жақсы», қазақ халқында керісінше. Мысалы, ағылшын халқы үшін қонақжайлылық жақсы емес, жағымсыз қасиет: The best fish smell when they are three days old; a constant guest is never welcome». Ағылшындар қонақта ұзақ болу ұят және тәрбиесіздік деп санайды. Керісінше, қазақ халқы қонақжайлығымен танымал. Қазақтар - өте қонақжай халық. Қонағын құдайындай сыйлаған. Орыс тілінде қонақжайлық жайлы: Незванный гость хуже татарина. Осының барлығы тарихи жағдайлармен түсіндіріледі.

Менің ойымша, қазақ ұлтының мәдени өмірінің көрінісі – фразеологиялық қордан ерекше байқалатындығы. Қазақ фразеологизмдері – халық өмірінің айнасы.

Фразеологизмдер дегенде, оның ерекшеліктері туралы Р.Авакова былай дейді: «Тіл халықтың рухани байлығының ең қажеттілерін - мифологиясын бойына жинайды. Осындай тіл фактілеріне талдау жасау мәдени тамырларымызға үңіле түсуге, оның құпия сырларын түсінуге септігін тигізеді. Фразеологизмдерді мифтік танымға, әдет-ғұрыпқа, салт-санаға әкеп жүктеу, оларды бір-бірімен байланысты дүние ретінде қарастыруға, оларды мәдениеттің құрамдас бір бөлігі, ұлттық тілдегі бейнесі деп тануға жол аша, екінші жағынан, ғылымдар сабақтастығын (тіл, мәдениет, тарих, фольклор, этнология, әдебиет және т.б.) жан-жақты теориялық тұрғыдан аша түсуге мүмкіндік береді». Ендеше фразеологизмдер барлық ғылымдар саласымен де тығыз байланысты екені мәлім.

Әр халықтың ұлттық мәдени ерекшеліктері оның ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ой сандығынан көрініс табады. Сол ой сандығын орынды, ұтымды пайдалану – сол ұлттың даралығын сипаттайтын ерекше етіп бағалайтын, сол заманды толыққанды суреттейтін тілдік құралы деп есептейміз. Ал осы құралды қолдануда ақын-жазушылардың шеберлігі ұшан-теңіз.

Сонымен қатар ақын-жазушылар шығармаларындағы фразеологизмдері қарастырылды:

1. Фразеологизмдердің түрлі сөз табынан екендігі, сөйлем мүшесі қызметін атқаратындығы анықталды.

2. Ақын-жазушыларымыз халық тіліндегі ойға жан бітірер бейнелі тұрақты тіркестерді қолдануда шеберлік танытты.

3. Етістікті, есімді фразеологизмдер дайын күйінде де, авторлық өңдеумен де ақын-жазушыларымыздың шығармасында молынан кездеседі.

Мәселен Мәшһүр Жүсіп өлеңдерінде қолданыс өрісі кең сөздер кездеседі. Ақын тіліндегі көңіл сөзінің қатысуымен жасалған фразеологизмдер адамның ішкі жан дүниесінің, психологиялық жай-күйін білдіреді: «Күлігім

бар!», -деп, мен жүрмін көңілім тойып; Махаббат, мархабатты болмаған соң, Уыз жас қалды көңілім замандастан; Менменсіген талайдың көңілін бастым; Кісінің көңілін жықпаған; Біреуді жақсы көріп, жылы тартсаң, Кіршіксіз болып көңілің ақ қағаздай.

Ақынның фразеологизмдерді жаңартып жұмсау тәсілі, халық тілі үлгісімен жасалған, өз қаламынан шыққан қанатты сөздері қазақтың ауыз әдебиеті тілімен ұштасып жатқандығын дәлелдейді. Ақын жалпыхалықтық тілдің тұрақты тіркес құрамынан ең қажетін талғай отырып, мүмкіндігіне орай оларды түрлендіріп пайдаланады. Тұрақты тіркестерді жаңғыртып, өңдеп, құбылтып, айшықты сөздермен толықтырып қолдану арқылы фразеологизмдердің мән мәтіндегі мәніне экспрессивті-эмоционалды реңк беріп, көркемдегіш қасиетін құлпыртып, стилистикалық қызметін күшейтеді.

Қазақтың әдеби тілінде көркем шығарманы әсірелеу, көркемдеу тәсілдері үшін фразеологизмдерді қолданудың орны ерекше. Фразеологизмдер арқылы шығарма мәтінде айтылатын ойға айрықша нәр, мәнерлілік беріледі. Сондықтан да фразеологизмдерді – көркем шығарма тілін жандандыратын, астарлап бейнелей суреттейтін тілдегі дайын құрал деп есептейміз.

Қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологиялық теңеулердің жағымды және жағымсыз коннотациясы жалпы алғанда екі тілде де бірдей, бірақ әр тілде теңеу образы ретінде әр түрлі заттар мен құбылыстардың атаулары пайдаланатыны байқалады. Егер ағылшын тілінде теңеу образы рөлінде құстардың ішінде тауыс, түйеқұс, жапалақ, қаз лексемалары қолданылса, қазақ тілінде аққу, бұлбұл, бүркіт лексемалары қолданылған. Ағылшын тілі теңеулерінде қазақ тіліне қарағанда тарихи адамдар, тарихи оқиғалар, жер атаулары сияқты жалқы есімдер теңеу образы ретінде көбірек қолданыс тапқан. Екі тілдің фразеологиялық теңеулерін лингвомәдени және лингвокогнитивтік тұрғысынан талдау барысында олардан ұлттық дүниетаным ерекшеліктері мен ұқсастықтары бар екені анықталды. Ішкі мәдени танымдық коннотацияның ұқсас не сәйкес келуі, ұлттық дүниетаным деген түсінікпен ұштасып, оның екі халықтың дүниетанымына ортақ болуына байланысты. Ал ұлттық дүниетанымның ерекшелігі, оның тілдегі көрінісі тіл иелерінің өз даму тарихы, әр түрлі табиғи ортасы, салт-дәстүрі, тұрмыс-тіршілік, шаруашылық түрлері т.б. жағдайларына байланысты деп білеміз.

Тілімізде қалыптасып, тұрмыс-тіршіліктің жан-жақты саласын қамтитын, лексикологияның өз алдына жеке бір саласы болып табылатын көркемдік-бейнелілік тәсілдердің бірі – фразеология. Тұрақты сөз тіркестері бейнелік және бейнелік емес болып екіге бөлінеді. Бейнелік емес тұрақты сөз тіркестеріне мысал келтірелік: to make a sacrifice – құрбандық ету, to have a good sleep – ұйқыны жақсылап қандыру, to pay attention – назар аудару. Ағылшын фразеологиясының өзіне тән стилистикалық және мағыналық қасиетін айта кеткен жөн. Мысалы: the hell of a time – қатты көңілді немесе зая кеткен уақыт деп аударылады.

Фразеологизмдер, жалпы тілдердегі тұрақты тіркес атаулының бәрі аударма практикасы үшін де, теориясы үшін де ең қиын, күрделі проблеманың бірі. Аударма тәжірибесінде фразеологизмдерді екінші тілге берудің неше түрлі қиындықтары кездесіп, теориялық тұжырым жасауға итермелейді. Өйткені әр тілдегі фразеологизмдердің мағыналық және стилистикалық

қызметі алуан-алуан болады. Оның құрамына кірген сөздердің байланысы да әр тілде әрқилы. Міне, осыларды аудару кезінде әр тілдің өзіне ғана тән сөздердің тіркесу ерекшелігі көрінеді.

Фразеологизмдерді аудару мәселесі аударма теориясының бір саласы болғандықтан, бұл жайында тілші, әдебиетші ғалымдар әрқилы пікір өрбіткен. Бұл мәселені орыс ғалымдары да, қазақ ғалымдары да, ағылшын ғалымдары да сөз етіп жүр. Басқа тілдерде де аударма ғылым объектісі болып табылады.

Академик ғалым І. Кеңесбаев «Қазақ тілінің идиомдары туралы» деген зерттеуінде аудару техникасына да байланысты өз топшылауларын айтқан. Ол идиома, мақал, фразалардың өзара айырмашылықтарын талдайды да, оларды басқа тілдерге аударудың жолдарын қарастырады. Бұларды аударуға бола ма, болмай ма деген сұрақтарға жауапты ғалым мақал, фраза, идиомдардың өз қасиеттерінен түзейді. Әрбір жеке тілдің өзіне ғана тән және анағұрлым көнеленген идиомдар сияқты категорияларды «калька» ретімен алмасқа лаж жоқ дейді. Мақал, фраза, идиомдардың лексикалық өзгешеліктерін егжей-тегжейлі талдайды да, олардың сөзбе-сөз аударуға келмейтіндігін түйеді. Бірақ І. Кеңесбаев бұларды бір тілден екінші тілге мүлде беруге болмайды деп үзілді-кесілді пікір айтпайды. Оларды аударудың әртүрлі жолдарын «ізденіп мағына жағынан сәйкес келетін тізбектерді тауып, аударма тілін жұртқа түсінікті етуді қарастыруымыз керек», - деп түсінеді.

Қорыта келгенде, қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологизмдер салыстырмалы түрде алынып, зерттеуге ұмтылыс жасалды. Бүгінгі күнге дейін фразеология тақырыбына байланысты ізденіс жұмыстары, жазылған жеке мақалалар, монографиялар саны жеткілікті. Мұның өзі фразеологизмнің тіл білімінде алатын орнының ерекше екендігіне дәлел бола алады. Бұл ғылым саласын одан әрі зерттей түсу тұрақты сөз тіркестерінің белгілі тілдік құбылыс екендігін одан сайын таныта түсумен қатар, сөйлеу тіліміздің мәдениетін арттыруда белгілі ерекше рөл атқаратыны сөзсіз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: ҚазАқпарат, 2007. - 356 б.
- 2 Қайдар Ә. Структура односложных корней и основ в казахском языке: монография. – Алматы: АРЫС, 2005. – 304 б.
- 3 Кекілбаев Ә. 2 томдық таңдамалы шығармалары. – Алматы: Жазушы, 2001. Т.1. – 400 б.
- 4 Аханов К. Тіл білімінің негіздері. – Алматы, 2002. – 664 б.
- 5 Смағұлова Г. Мағыналас фразеологизмдердің ұлттық мәдени аспектілері. – Алматы: Ғылым, 2010. – 143 б.
- 6 Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. – Алматы: “Ана тілі”, 1998. – 303б.
- 7 Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц, выражающих характер человека, в английском и русском языках. Автореферат дисс. на соискание докт.филол. наук. – Москва, 2006. – 172 с.
- 8 Маслов Ю. С. Введение в языкознание: Учеб. для филол. спец. вузов. – 2

УДК 81-2

Есказинова Жанар Амантаевна, Рахметуллина Майкен Абылаевна
Абуова Гулнара Куанышбековна
Карагандинский государственный университет
имени академика Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ КАЗАХСКИХ И АНГЛИЙСКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОВ

Аннотация. В данной статье предпринята попытка - понять особенности отражения культурного наследия нации, её духовных ценностей посредством изучения пословиц и поговорок этой нации. Авторами проанализированы более 150 английских, казахских пословиц и поговорок целью обнаружить лингвострановедческую и культурологическую информацию, заключенную в них. В пословицах и поговорках обобщен, сконцентрирован жизненный опыт народов, система ценностных ориентаций и предпочтений, важные свойства национального характера, менталитета. В ходе исследования мы пришли к следующим выводам: 1) пословицы и поговорки многозначны и ярки. Они находятся вне времени и вне классового деления, то есть их используют в речи, как богатые люди, так и люди низших слоев общества; 2) пословицы и поговорки казахского языка довольно-таки трудны для перевода на английский. Главная задача понять содержание пословицы или поговорки, прежде чем подобрать адекватный способ ее перевода.

Ключевые слова: паремиология, познание, идеографическая парадигматика, этнолингвистика, культура, история, когнитивные аспекты, стереотип.

Eskazinova Zhanar Amantaevna, Rakhmetullina Maiken Abylaevna
Abuova Gulnara Kuanyshbekovna
Karaganda state university named after academician E.A. Buketov
(Karaganda, Kazakhstan)

THE ETHNOLINGUISTIC ASPECT OF THE KAZAKH AND ENGLISH PROVERBS AND SAYINGS

Abstract. In this work authors have attempted to understand the features of the reflection of the cultural heritage of nations and their moral values through the study of proverbs and sayings of these nations. Authos analyzed more than 150 English and Kazakh proverbs and sayings to discover linguistic and cultural information contained in them. In proverbs are generalized, concentrated experience of the peoples, the system of value orientations and preferences, the important features of national character and mentality. During our research we came to the following conclusions: 1) proverbs are ambiguous and bright. They are out of time and out of class division and as the result they are used in the speech of the rich and people of the lower strata of society; 2) poverbs and sayings of the

Kazakh language are quite difficult to translate into English. The main task of the content understanding of any proverb or saying is to pick up their translation.

Keywords: *paremiology, cognitive aspect, ethnolinguistics, cognitivespheres, Kazakh, classification system, English language, stereotype.*

Зерттеу жұмысымның негізгі мақсаты - туыс емес екі тіл мақал-мәтелдерінің айырмашылығы мен ұқсастығын зерттеу, сондай-ақ, мақал-мәтелдердің әр түрлі тілдік стильдегі әлеуметтік маңыздылығын ескеру болып табылады.

Мақал-мәтел (лат. – proverbium, adagium франц. - proverbe, неміс тілінде - Sprichwort, ағылшын тілінде - proverb) - ауызша айтылған, ешбір әдеби немесе фольклорлы шығармамен байланысы жоқ, бірақ нәтиже дәлелдеме ретінде қолданылатын афоризмдер. Мақал-мәтелдерді көптеген тілдер лингвистикасында *паремия* деген терминмен қолданады. Паремия грек тілінен аударғанда « paroimia » мақал-мәтел деген мағынаны білдіреді.

Мақал-мәтелдер ғасырлар бойы қалыптасқан халық сөзі. Қазақ тілінде мақалдап сөйлеу ерекшеліктерін зерттеу тек 1948 жылдан кейін басталды. Бүгінгі күнде мақал-мәтелдер көбінесе ауылда және зиялы қауымда жиі қолданылады.

Фразеологияның қалыптасуына, дамуына өзіндік үлес қосқан В.В. Виноградов, Н.М. Шанский, В.Н. Телия, М. Чернышева, М.М. Копыленко, А.В. Кунин, И.В. Арнольд, І. Кеңесбаев, Ә.Т. Қайдар, Б. Манасбаев т.б. сынды ғалымдар мақал-мәтелдерді осы саланың еншісіне тиесілі деп тауып, ғылыми негіздемелерін ұсынды. Академик В.В. Виноградов «К области фразеологических единств относятся и многие фразовые штампы, клише, типичные для разных литературных стилей, и литературные цитаты, и крылатые выражения, и народные пословицы и поговорки», деп фразеологияның зерттеу нысанын нақтыласа [1, 133], М.М. Шанский «Фразеология современного русского народа» деген еңбегінде мақал-мәтелдердің фразеология саласына қатыстылығын сөз ете келіп, оларды «фразеологиялық сөйлемшелер» фразеологические выражения тобында [2, 84], ал А.А. Булаховский фразеологиялық оралымдардың фразеологические обороты құрамында қарауды ұсынды [3, 182].

Осы келтірілген ой-пікірлерге және өзіндік зерттеу нәтижелеріне сүйенер болсақ, мақал-мәтелдердің тұлға тұрақтылығы, тіркес тиянақтылығы, мағына тұтастығы, қолдануға даярлығы тәрізді сипаттары оларды фразеологизмдер қатарына қосып, осы салада зерттеуге толық мүмкіндік береді.

Мақал-мәтелдер халықтың ғасырлар бойына жасаған баға жетпес мұрасы. Халықтың тарихы, тыныс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, тұрмыс қалпы, халықтың ғасырлар бойы жинақтаған тәжірибесі, қоршаған ортадағы құбылыстарға деген бағасы мен көзқарасы мақал-мәтелдерден анық көрініс табады. Бұлар да этнолингвистикалық арнаның ең құнарлы бұлақтарына жатады. Әрбір мақал мен мәтелдің бойына этнос болмысына, оның рухани заттық материалдық мәдениетіне, дүниетанымына, салт-дәстүр, әдет-ғұрып, наным-сеніміне т.б. қатысты бай информация жинақталғанын ескерсек, олардың этнос болмысын танып білуге қосар үлесі зор. Халық өмір шындығын, көңілге түйгенін мақал-мәтел ретінде өз ұрпағына үлгі-өнеге етіп қалдырып

отырған. Мақал-мәтелдер арқылы жас ұрпақты елін жерін сүйуге, адал, кішіпейіл болуға, адал еңбек етіп, білім алуға, үлкенді сыйлап, кішіге қамқор болуға және де өсек өтірік, мақтаншақтық, еріншектік сияқты жаман қасиеттерден аулақ болуға, бір сөзбен айтқанда жақсыдан үйреніп, жаманнан жиренуге тәрбиелей білген.

Осыған орай Х. Досмұхамедұлы «Қазақтың мақал-мәтелдері ағыл-тегіл көптігімен және өткірлігімен ерекшеленеді. Ойды әдіптемей, мақал-мәтелді араластырмай, ақыл-нақылды қоспай, күлтелемей сөйлейтін қазақ кем де кем болған десек, артық етпеген болар едік. Азды көпті шешен сөйлейтін кез келген қазақ өз сөзінде мақал-мәтелге жүгінуге тырысқан, ал билер мен ел ішіндегі ділмарлардың сөздері халықтық мақал-мәтелдерге тұнып тұратын» деп, жоғарыда айтылған ойды талдап таратып, басқа халықтармен салыстыра алғанда, ерекше көзге түсетін қазақ табиғатына тән, танымал қасиетті атап көрсетеді [4, 28].

Мақал-мәтелдер – халық тарихы, оның әлеуметтік тіршілігі, ақыл-өнегесі, даналығы мол көрініс тапқан, ой дәлдігімен, ықшамдылығымен ерекшеленетін тілдік бірліктер болып табылады. Туыс және туыстығы алшақ тілдерді зерттеу барысында көптеген ерекшеліктер мен ұқсастықтарға көз жеткізуге болады. Осындай зерттеулер арқылы әр түрлі ұлттар арасында жоғарыдағыдай этнопсихологиялық, этномәдени, әсіресе, менталитет (діл) туралы ерекшеліктерді дәлелдеуге, олар туралы ақпараттарды білуге болады. Осы іспеттес көріністерден халықтық салт-дәстүр, әдет-ғұрып, адамдар арасындағы байланыс, жақсылық пен жамандық, еңбекқорлық пен еріншектік, саналылық пен надандық, үлкен мен кіші арасындағы қарым-қатынас, араласып-құраласып өмір сүру сияқты ұлттық психология көріністері айқын түрде аңғарылып тұратыны айдан анық нәрсе.

If you agree to carry the calf they will make you carry the cow (с.с.а.: Бұзау жетектеуге келіссең, сиыр жетелетер) деген ағылшын мақалына қазақ тіліндегі төменде келтірілген бірнеше балама тіркестер сәйкес келеді. Олар:

Жұмсақ ағаш құртқа жем,

Жұмсақ адам жұртқа жем.

Ағылшын мақалы «Бұзау жетектеуге келіссең, сиыр жетелетер,»- дейді. Екі халық мақалы да момын болсаң, жұрт басынады деген ойды жеткізеді. Ағылшын мақалындағы айтылар ойдың бұзау, сиыр арқылы берілуінің сыры ағылшын халқы да қазақ халқы тәрізді мал өсірген халық болғандықтан, оларға сиыр, бұзау ұғымдары жақсы таныс. Қазақ мақалдарындағы дәл осы ой, ат, түйе атаулары арқылы бейнелі түрде келтірілген.

Better an open enemy than a false friend.

Жалған достан жау артық.

Екі ел мақалы да доспын деп, ішінен көре алмай, ыңғайы келсе, аяғыңнан шалып қалуға әзір, оңтайлы сәтті күтіп андыған, өтірік күліп, көлгірсіген доссымақтан, ашық жау артық екенін ескертеді, жалған достан іргені салуға шақырады.

A friend in need is a friend indeed.

Достың алыс – жақынын

Іс түскенде білерсің.

Зерттеу барысында ағылшын және қазақ қоғамдастығында әйелдер дәрежесін ер адамдардан сәл төмендетіп көрсететін стереотиптің,

пайымдаудың орын алғандығын білдіретін мақал-мәтелдердің кездесетіндігі байқалды. Мысалы, ағылшын тілінде *A Fair wife without a fortune is a fine house without furniture* (с.с.а.: Байлықсыз сұлу әйел – жиһазсыз әдемі үймен тең); *The death of wives and the life of sheep makes her husband rich* (с.с.а.: Әйелінің өлімі мен қойдың өмірі күйеуін бай етеді) деген мақал-мәтелдер бар. Бұл – белгілі бір лингвомәдени қоғамдастықта қалыптасқан дүниенің тілдік бейнесі болып табылады. Дүниенің тілдік бейнесі білім арқылы айқындала түседі. Жоғарыдағы ағылшын мақал-мәтелдерінің сырын тарих қойнауынан көреміз, яғни олар өз заманындағы материалдық, рухани дүниенің, көне дәстүрдің тілдегі көрінісі іспеттес [5, 196].

Параллелизм құбылысының орын алуына байланысты мақалдардың дені егіз жолды, қос тармақты болып келеді, сондай-ақ үш тармақты, төрт тармақтылары да кездеседі. Мақалда айтылатын ой не тура, не астарлы түрде беріледі және көп жағдайда үлгі-өнеге, өсиет айтуға құрылады. Ал, мәтел, сөз тіркесі, қалыптасқан нақышты орамды сөйлемше түрінде келіп, көңілдегі ойды емеурін арқылы жеткізеді және нақты тұжырым, қорытынды пікір жасалмайды. Ағылшын тіл білімінде мақал мен мәтелдің ара жігі нақты ажыратылмай, бұртұтас тұрақты тіркес ретінде қарастырылады.

Мақал-мәтелдер өзге тұрақты сөз орамдарына (қанатты сөз, нақыл сөз т.б.) қарағанда, тұлға жағынан ықшам, мазмұны жағынан тұтас, әмбебап болады. Мақал-мәтелдердің тұлғасының тұрақтылығы мен тілде бұрыннан «дайын» материал ретінде қолданылатын сипаттары оларды фразеологизмдер қатарына қосып, осы салада зерттеуге толық мүмкіндік береді.

Зерттеу жұмысының мазмұны мақал-мәтелдермен тікелей байланысты болғандықтан, алдымен мақал-мәтелдердің менталитеттің негізгі көзі екенін қарастырдық. Өйткені, дербес мағыналы лексикалық бірлік болып табылатын мақал-мәтелдер – тіл байлығы ғана емес, халықтың рухани азығы, қазынасы, «тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні», тарихтың, мәдениеттің негізгі куәсі. Мақал-мәтелдер көне және діни көзқарастарды, халықтық салт-дәстүр, ой-сана, ұлттық болмыс пен мәдениет, наным-сенімін, адамдар мен адамдар, адамдар мен табиғат арасындағы байланысты көрсететін және оны таза қалпында сақтаған әр ұлттың даналығы мен ақиқатының өлшемі мен тілдің бір ерекше бөлінбес бөлігі деп түсінеміз.

Ағылшын мақалдары көбіне бір сөйлемнен ғана құралса, қазақ мақалдарының басым көпшілігі екі, не бірнеше тармақты болып келеді. Қазақ мақал-мәтелдеріндегі айтылар ойдың басқа бір жағдай, не құбылыспен салыстырыла жеткізілуін тілдік ерекшеліктер санатына жатқызуға болады.

Қазақ мақалдарының белгілі бір ұйқасқа, дыбыс үндестігі, тұлға сәйкестігі және мағына үйлесімділігі тәрізді шарттарға негізделіп құрылуы қазақ халқының ертеден шешендік өнерге, ақындыққа ерекше көңіл бөлуімен байланысты. Қазақ мақал-мәтелдерінің түпдерегі қазақ қоғамында қалыптасқан билер институтымен, яғни Майқы, Төле, Әйтеке есімдерімен, Абай, Ыбырай, Жамбыл т.б. шығармаларындағы мазмұнды сөз үлгілерімен, қоғам қайраткерлерінің қанатты сөздерімен, жұмбақтар және діни мазмұндағы шығармалармен тығыз байланысты.

Ағылшын мақал-мәтелдерінің ауқымды тобы қасиетті кітап Інжілден, В. Шекспир сынды ағылшын классикалық әдебиетінің ұлы тұлғаларының

шығармаларынан, халықтық аңыз әңгімелерден бастау алады. Сондай-ақ, испан, француз тәрізді өзге мәдени қоғамдастықтардан ауысқан мақал-мәтелдер де паремиологиялық қордың толығына септігін тигізген.

Қазақ және ағылшын паремиологизмдерінің қайнар көзіне байланысты негізгі айырма мынада: қазақ мақал-мәтелдерінің басым көпшілігі ауызша сөз үлгілері негізінде қалыптасқан, ағылшын мақал-мәтелдерінің көлемді бөлігі қасиетті кітаптан тараған ұлағатты сөздер болып табылады, ауызша таралған мақал-мәтелдер жетекші орында емес. Сондай-ақ, Шекспир сынды классиктердің қаламынан туындаған бейнелі тілдік бірліктер ерекше орын алады. Ағылшын тіліндегі мақал-мәтелдердің құрамында елді-мекендердің, атаулары мен кісі есімдері жиі кездеседі.

Туыс емес тілдердегі бірқатар мақал-мәтелдердің өзара мағыналас болып келуі қазақ және ағылшын халықтарының өмір тәжірибесінің, көзі жетіп, көкейіне түйген ой-тұжырымдарының ұқсастығымен, астастығымен байланысты. Осы орайда, мысал ретінде және бір ағылшын және қазақ мақалын қарастырсақ: «Nothing stake, nothing draw » (ағылшын тілінде), ал қазақ тілінде «Екпей егін шықпас, Үйренбей білім жұқпас». Мағыналары бірыңғай болғанымен, лексика-грамматикалық құралымы сәйкес келмейтінін анық білдіреді. Тағы да бір айырмашылығы, ағылшын тіліндегі айтылған мақал орфографиялық тұрғыдан қысқа болып беріліп, екі мағынасы үтірмен белгіленсе, ал қазақ тілінде, керісінше, яғни, мақалдың екінші сөйлемі үлкен әріппен жазылады.

Мәтел деген ұғым халық арасында көп таралған қорытындысы болмайтын, тұжырымы тиянақталмаған, қарама-қарсы шендестіруі жоқ ықшам кестелі халық сөзі. Мәтел бейнелей сөйлеу формасына ие. Мәтел мазмұнды бұлжытпай, турадан -тура береді, онда ой құрамындағы сөздердің тура мағынасынан тұрады, соның жүйесі логикалық байланысынан пайда болады. Мәтелге мысал ретінде екі тілден мақал-мәтел беретін болсақ:

«Many a true word is spoken in jest»

«Ойнап айтса да ойындағыны айтады».

«Pride goes before a fall»

«Аспандай берме, Жерден ұзап кетерсің.

Елден ұзап кетсең, Барса-келмеске жетерсің». Бұл ретте, синтаксистік баламасы өте ұқсас және қазақ тіліндегі баламасында даусты дыбыстар басымырақ.

Ал мына мәтелде ағылшын және қазақ тілінде аллитерацияны ұштастыруға болады. Мысалы:

«Many a little makes a mickle»

«Тама-тама теңіз болар» [6, 120].

Қорытындылай келе, жоғарыда айтылған мәселелерге сүйене отырып келесі тұжырыммен шектелмекпіз. Мақал-мәтел арқылы біз әр елдің тек өзіне ғана тән ерекшеліктерін байқай отырып, барлық елге мынадай ортақ бір заңдылықты аңғарамыз: мақал-мәтел - әрбір халықтың рухани қазынасы, ұмытылмай ұрпақтан-ұрпаққа жаттала тарайтын өнеге, үлгі-өсиет және де адам пікірінің дәнекері, аталы сөздің жемісі.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Асқар О. Қазақ және Әлем халықтарының таңдамалы мақал–мәтелдері. - Алматы, 2005. - 432 бет.
2. Кеңесбаева Ү. Ағылшын халқының мақал-мәтелдері. Алматы: Әлке, 2004. - 214 бет.
3. Longman dictionary of English languages and Culture. Adisson Wesley: Longman Limited, 1997.
4. Малайсарин. Ж. Қазақ мақал-мәтелдері. Алматы: Ана тілі, 2007. – 184 бет.
5. Сатенова С. Қазақ мақалы. Астана: Елорда, 2000. – 263 б.
6. Жабықбаев М.Қ. Мақал-мәтелдер. Алматы, 2002. – 168 б.

Азимова Дильдора Махмуджоновна
(Наманган, Узбекистан)

МОДЕЛИ СООТНОСИТЕЛЬНЫХ РЯДОВ ЛЕКСЕМОЙ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В КАЧЕСТВЕ ПОСТОЯННОГО ЧЛЕНА

Аннотация. В данной статье были рассмотрены модели смысловых соотношений слов. Группа прилагательных, указывающих на принадлежность по времени, месту, нации или к любой социальной группе, соотносится с соответствующим существительным, обозначающим лицо.

Ключевые слова: прилагательные, смысловые отношения, смысловые связи, словообразование, семантическая связь.

Annotation. This article deals with models of the semantic correlations of the words. A group of adjectives pointing to attribute on time place nations or to any social group matches up with corresponding noun marking person.

Keywords: adjective, semantic attitude, semantic relationship, word-building.

Модели смысловых соотношений слов будут такие, исходным и постоянным членом которых является лексема прилагательного. а) Наиболее емкой, включающей до 989 лексических единиц, будет двучленная цепочка, типа А - N А – свойство характеристика; N – предмет, место, человек (отвлеченное понятие), воплощающие эти свойства (в случае качественных прилагательных); или N имеет определенное отношения к соответствующим прилагательным.

A – N = being of the quality of A или N = that which is A.

elastic	эластичный	elastic	эластик
textile	текстильный	textile	текстиль
edible	съедобный	edible	съедобное
manuscript	рукописный	manuscript	рукопись

Большая группа прилагательных, указывающих на принадлежность по времени, месту, нации или к любой социальной группе, соотносится с соответствующим существительным, обозначающим лицо.

Elizabethian Елизаветинская эпоха, человек живущий в эту эпоху

Egyptian египетский, египтянин

Mexican мексиканский, мексиканец

Russian русский, русский

Noble благородный, дворянин

Native туземный, туземец

Pedestrian пеший, пешеход

Principal главный, принципал, ректор

Private частный, личный, рядовой

Proletarian пролетарский, пролетарий

Opponent противоположный, оппонент, противник

В группе прилагательных, выражающих понятие отнесенности к предмету или лицу, смысловые отношения осуществляются по всему объему их значений

Polemic А полемический	polemic 1) полемическая статья 2) полемист
Terminal 1) полемический 2) конечный	terminal 1) экзамены конца семестра 2) конечная остановка
Tributary 1) платящий дань 2) являющийся притоком	tributary 1) данник 2) приток
Summary 1) суммарный 2) краткий	summary 1) резюме 2) краткий конспект
Primary 1) первичный 2) основной главный	primary 1) все первостепенной важности 2) основной цвет

Самая большая группа лексем, соотносящихся друг с другом семантически в пределах А – N, это – термины, относящиеся к разным областям знаний: языкознание (sonant, dative, etc.), математика и геометрия (polar, ordinate, sursolid etc.) зоология (procellarian, polypod), анатомия (radial, petrosal), архитектура (prostyle, romanesque), музыка (obbligato, subtonic), разграничиваются словоформой множественного числа, получившей в подобных случаях словообразовательную ценность Ср.:

phonetic фонетический	phonetics фонетика
therapeutic терапевтический	therapeutics терапия
politic политический	politics политика
linguistic лингвистический	linguistics лингвистика и др.

По этой же модели смысловых связей стоят в оппозиции два значения (функции) числительных: 1) в абсолютном положении и 2) в определительных сочетаниях, например, nine девять; nine maps девять карт; сюда относятся все числительные. Различие в значении в этом случае чисто функциональное.

б) Модель А– Vt охватывающая меньшее число лексем, чем А – N, организует семантическое (логическое) отношения между прилагательными и глаголами; первые обозначают внешние приобретенные характеристики предметов, лиц, вторые – придают, сообщают им эти характеристики А– Vt;

Vt = to make, to cause to be A

Snod опрятный, чистый	to snod Vt приводить в порядок
Sleek гладкий лоснящийся	to sleek приглаживать (о волосах)
Sear увядающий сухой	to sear иссушать опалить
sallow желтый	to sallow делать желтым
obdurate закоснелый	to obdurate делать закоснелым
spruce щеголеватый	to spruce приводить в порядок
tame ручной покорный	to tame делать ручным смирять
select отборный	to select отбирать

г) Модель А – Vi. Vi = to be in the state of A.

Snug уютный	to snug уютно устроиться
Slim тонкий изящный	to slim поддерживать изящество
Smicker красивый	to smicker выглядеть красивой

Sick больной to sick заболеть

Семантическая связь первого и третьего членов оппозиции опосредствована вторым. С точки зрения характера своего смыслового объёма подобные прилагательные как правило конкретны, одно- или двузначны.

Совершенно другими по характеру смыслового объёма являются прилагательные, находящиеся в смысловых соотносительных связях A-N-Vt.

Прилагательные обладают более широким смысловым объёмом, чем в предыдущем случае. Эту группу можно было бы назвать лексемами с «широким значением», имеющими в своей основе как правило какой-либо один понятийный признак, потому мало ограниченный предметной соотнесенностью

(prompt, patient, subject, single, subordinate, tidy, negative, octuple, etc.).

A- прилагательные, обозначающие характеристики предметов, лиц, состояний и т. д.

N- лицо или предмет, носящие данные характеристики, результат, акт соответствующего действия.

Vt-придавать свойство, придавать состояние.

A-N-Vt; N- that which is A; Vt- to make A.

A: that which is A: to make A.

ready 'готовый', ready 'военная готовность', to ready 'приготовить'

Прилагательная лексема ready имеет следующий смысловый объём:

1) готовый к действию; 2) находящийся в состоянии подготовки; 3) желающий, склонный к...; 4) быстрый, немедленный; 5) способный, опытный; 6) находящийся под рукой; 7) удобный для пользования.

В то время как существительное, специализированное и очень узкое, приближающееся к термину ready 'военная готовность' (to ready 'приготавливать').

Из вышеуказанного можно сделать вывод, что изучение смысловых соотношений слов помогают понять смысл и значение слов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гермес Г. Заметки о лексической синонимии. // Вопросы культуры речи, вып. 2, М., 1959
2. Григорьева А.Д. Ситуация – фраза – жест.// Лингвистика и методика в высшей школе. М., 1987
3. Курилович Е. Заметки о значении слова.//Очерки по лингвистике. М., 1962
4. Курилович Е. Деривация лексическая и деривация синтаксическая.// Очерки по лингвистике. М., 1962
5. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. М., 1962
6. Ульдалль Х. Основы глоссематики.// Русск.перев. Новое в лингвистике, вып. I, М., 1960

УДК: 81

Веч Олеся Ярославна, Исаева Зера Талгатовна
Ферганский государственный университет
(Фергана, Узбекистан)

К ВОПРОСУ ПЕРЕХОДА ОТ ВНУТРИСИСТЕМНОГО АНАЛИЗА ЯЗЫКА К ЕГО ИЗУЧЕНИЮ В КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. «Многомерность» человека как объекта познания диктует необходимость комплексного подхода к его исследованию. В связи с этим перед языкознанием, как и перед другими науками о человеке, встает задача раскрытия природы, структуры и роли человеческого фактора, что предопределяет изучение взаимодействия говорящего и слушающего с текстом в процессе коммуникации. В статье рассмотрены этапы перехода от внутрисистемного анализа языка к его изучению в коммуникативном процессе.

Ключевые слова: «многомерность человека», текст, логическое мышление, психологический подход, системно-структурный подход, коммуникативный подход.

Olesya Vech, Zera Isaeva
Ferghana State University
(Ferghana, Uzbekistan)

TO THE QUESTION OF TRANSITION FROM THE INTERNAL SYSTEM ANALYSIS OF LANGUAGE TO THE EDUCATION IN THE COMMUNICATIVE PROCESS

Abstract. The "multidimensionality" of man as an object of cognition dictates the need for an integrated approach to his study. In this regard, before linguistics, as well as other sciences about man, the task arises of revealing the nature, structure and role of the human factor, which predetermines the study of the interaction of the speaker and the hearer with the text in the process of communication. The article deals with the stages of the transition from the in-system analysis of the language to its study in the communicative process.

Key words: "multidimensionality of a person", text, logical thinking, psychological approach, system-structural approach, communicative approach.

Одним из основных объектов исследований в языкознании последних лет стал текст, что обусловлено как социальными потребностями современного мира, так и логикой внутреннего развития механизма самой науки.

«Многомерность» человека как объекта познания диктует необходимость комплексного подхода к его исследованию. В связи с этим перед языкознанием, как и перед другими науками о человеке, встает задача раскрытия природы, структуры и роли человеческого фактора, что предопределяет изучение взаимодействия говорящего и слушающего с текстом в процессе коммуникации.

В ходе исторического развития лингвистического знания на первый план выдвигались и с разных позиций исследовались отдельные составляющие акта коммуникации. Рассматривая различные общенаучные подходы к этой проблеме, отметим, прежде всего, важную роль общеметодологических установок в осмыслении исследуемых фактов. «Подлинное движение науки о языке базировалось не только на результатах конкретных исследований языка, но и на общеметодологических представлениях теории познания» [1, с. 11].

В числе общенаучных концепций можно назвать логический подход к изучению языка, в рамках которого осмысление языка происходило на основе предположения одинакового для всех логического мышления. На первый план выдвигалось описание общих закономерностей человеческого языка и в частности «задача создания системы общелингвистической категоризации, систематики языковых средств и форм в соответствии с их функцией в структуре языкового механизма, с учетом их семантического статуса в системе языка» [2, с. 29].

Позже в лингвистике сформировался и другой подход, психологический, идеи которого восходят к В. фон Гумбольту. Для многообразных школ, представляющих психологизм, характерен общий метод мышления, одним из основополагающих принципов которого являлось представление о языке как продукте психофизической деятельности, в связи с чем факты языка трактовались с позиции психологии и с использованием концептуального аппарата этой науки.

Важнейшей особенностью психологического подхода было включение в изучение языка участников коммуникации – *говорящего* и *слушающего* – и связанных с этим проблем, что являлось закономерным следствием исследования психической деятельности носителей языка. «С исключительным рвением исследовали языки, но слишком мало – *говорящего человека*» – писали о своих предшественниках младограмматики [3, с. 187].

На необходимость изучать язык в процессе речевой деятельности, учитывать процессы, происходящие при слушании и говорении, на различные роли говорящего и слушающего в процессе коммуникации, обращали внимание многие ученые, представлявшие психологическую парадигму. Так, идею о различном понимании слов и выражений говорящим и слушающим в процессе коммуникации можно встретить у Потебни, Штейнтала, Бодуэна де Куртенэ, Богородицкого. Однако попытка изучения языка с учетом участников коммуникации привела к образованию столь сложного объекта исследования, что средствами существовавшего на этом этапе развития лингвистики концептуального аппарата он не мог быть адекватно описан.

Уже отдельные представители психологического направления понимали, что многие явления языка не могут быть объяснены при атомистическом подходе к его описанию и пытались ввести в науку элементы системного анализа. В начале XX века в изучение языка были вовлечены новые аспекты, новые свойства, новые закономерности языка.

Перед лингвистикой встала задача описания нового содержания, которое не могло быть описано в рамках прежних парадигмальных установок. Возникла необходимость переосмысления старых и постановки новых

проблем, создания нового категориального аппарата для их исследования. Тем самым создались предпосылки для возникновения новой общенаучной концепции в лингвистике, которая в соответствии со своей основной установкой являлась системно-структурной. Ее возникновение связано с именем Ф. де Соссюра. Представители новой парадигмы отказались от общенаучных установок психологического подхода. Они извлекли предмет своего исследования – язык – из конкретного акта коммуникации, исключили психологические характеристики из описания языковых понятий, отказались от атомистического подхода к языку. Описание языка как системы объектов с определенными свойствами привело к созданию концептуального аппарата для единообразного описания закономерностей языка.

Хотя в основе системно-структурной концепции лежали иные общенаучные установки, в ней использовались введенные представителями психологической парадигмы понятия, переосмысленные в новом контексте. Вместе с тем, введя в сферу изучения лингвистики новый объект исследования — системные отношения в языке — представители системно-структурной парадигмы, переходя к описанию все более высоких уровней языковой системы, создали базу для изучения нового объекта — текста — в его статике и динамике.

Однако в рамках системно-структурного подхода исследование текста сводилось в основном к внутриязыковому анализу, описание семантики языковых единиц ограничивалось пределами языка, без учета экстралингвистических факторов. Так, в рамках формальной модели, разработанной в трансформационно-генеративной теории, смысл понимался как комбинация универсальных семантических компонентов. Осмысленность языковых выражений определялась внутри семантической системы и устанавливалась по наличию той или иной семантической структуры как комбинации семантических компонентов. Исходя из этого, выражение признавалось бессмысленным, если ему нельзя было приписать никакой семантической репрезентации, а его неоднозначность определялась наличием в нем более чем одной семантической структуры.

Таким образом, семантическая теория в рамках системно-структурного подхода описывала исключительно «лингвистическое знание» как теоретический конструкт, состоящий из элементов, то есть семантических объектов, соответствующих «семантике языка», вне связи со знанием о мире его носителей, тем самым по существу без учета человеческого фактора. При анализе проблемы понимания не учитывались такие факторы, как память, внимание, мотивация и другие психические характеристики носителя языка.

Все это не позволяло решать в рамках системно-структурного подхода новые задачи, обусловленные поступательным движением науки и запросами общественной практики, объединенными кругом явлений, получившим название «информационный взрыв». Вопросы хранения, обработки, поиска информации сформировались в одну из основных проблем современного мира. Развитие средств массовой информации требует ответов на вопросы, связанные с передачей и восприятием сообщений. На повестку дня встал вопрос об изучении многих аспектов функционирования языка в процессе коммуникации.

Анализ результатов, полученных в языкознании к настоящему времени, также позволяет сделать вывод, что изучение языка как замкнутой самодостаточной системы не может быть исчерпывающим и должно быть расширено за счет описания механизма функционирования языка в процессе коммуникации.

Законченным сообщением, выраженным в вербальной форме, является текст. Изучение текста, его семантики, процессов его порождения и восприятия, его свойств, связанных с функционированием в конкретном акте коммуникации, приобретает важное теоретическое и практическое значение. Как отправитель порождает осмысленный текст? Как реципиент его воспринимает? Что, какие факторы делают текст осмысленным? Как должен быть составлен текст для его адекватного понимания? «Возникла необходимость конструирования адекватной теории значения, то есть такой, которая эксплицировала бы способность носителя языка понимать этот язык и использовать его осмысленно в коммуникации» [4, с. 283].

В рамках системно-структурной парадигмы, изолировавшей изучение языка от участников коммуникации, от условий его функционирования, эти проблемы решены быть не могли. Стало необходимым расширение рамок исследования и переход от внутрисистемного анализа к изучению языка во взаимосвязи со средой, внутри которой он функционирует, так как исследование объекта как системы в методологическом плане неотделимо от анализа внешней среды [5, с. 160].

Целый ряд задач, таких как вербальное воздействие на человека в процессе обучения, воспитания, вопросы «человеко-машинного» общения в связи с необходимостью всеобщей компьютеризации, перестройка высшего и школьного образования, тесно связаны с разработкой коммуникативного подхода к языку, изучением функционирования языка в процессах межличностной, массовой и человеко-машинной коммуникации.

В этой связи становится актуальной задача изучения текста как основной единицы коммуникации. Решающее значение при таком анализе приобретает человеческий фактор - изучение взаимодействия текста с личностью коммуниканта в конкретных условиях общения. При этом для организации речевого воздействия необходимо знание как основных этапов, так и процесса речемыслительной деятельности коммуникантов в целом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Колшанский Г.В. Предисловие //Амирова Г. А, Ольховиков Б.А, Рождественский Ю.В. Очерки по истории лингвистики. – М., 1975.
2. Кейко И.С., Ольховиков Б.А. Речевая деятельность и грамматические категории в концепции К.Ф. Беккера. //Сборник научных терминов. МГИИЯ. - 1982. - Вып. 186.
3. Остгоф Г., Бругман К. Морфологические исследования в области индоевропейских языков //Звегинцев В.А. История языкознания в очерках и извлечениях. – М., 2010.
4. Павиленис Р.М. Проблема смысла. – М., 1993.
5. Афанасьев В.Г. Системность и общество. - М., 1990.

УДК 81

Зокиров Мухторали Турдалиевич
Ферганский государственный университет
(Фергана, Узбекистан)

ТИЛШУНОСЛИК ВА ТАРИХ

Аннотация. Мазкур мақолада тилшунослик ҳамда тарих фанларининг ўзаро алоқаси масалалари мисоллар асосида кенг ёритилган. Тархий лексиканинг тадқиқи билан боғлиқ масалалар, унинг аҳамияти, халқларнинг маданий-тил алоқалари хусусида фикр билдирилган.

Калит сўзлар: тилшунослик, тарих, археология, диахрон аспект, семантик жиҳат, грамматик жиҳат, шаклий жиҳат, елоттохронология.

Аннотация. В данной статье освещены вопросы взаимоотношений языкознания и истории. В статье приведены сведения о значении изучения исторической лексики, а также, рассматриваются вопросы культурно-языковых связей народов.

Ключевые слова: языкознание, история, археология, диахронный аспект, семантическая сторона, грамматическая стороны, формальная сторона, елоттохронология.

Тилшунослик фани бошқа фанлар каби тарих фани билан ҳам тил фактларини тадқиқ қилади. Тил фактларининг диахрон аспектдаги тадқиқи тилнинг ривожланиш хусусиятлари билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишга ёрдам беради. Тил доимий тараққиётда, даврлар ўтиши билан тил семантик жиҳатдан, грамматик жиҳатдан, шаклий жиҳатдан ўзгариб боради. Шунинг учун ҳам лисоний бирликлар таҳлилида диахрон лингвистиканинг ўрни каттадир. Тилнинг луғат таркиби, грамматик структурасини қиёслаш икки аспектда амалга оширилади. Масалан, эразмиздан олдинги III асрдаги қўлёзма манбалардаги тил билан ҳозирги кундаги тил фактларини қиёсий ўрганиш тилда рўй бераётган ўзгаришларни кўрсатиб беради. Бу эса тилшунослик фанида тил тарихи билан боғлиқ фаннинг ривожланишига маълум бир ҳисса бўлиб қўшилади. Тил тарихи халқ тарихи билан чамбарчас боғлиқ бўлганлиги сабабли уни халқ тарихидан ажратиб ўрганиб бўлмайди. Тил тарихи, айниқса, луғат таркибига катта таъсир ўтказди. Сўзлар таҳлилидан қизиқарли тарихий материалла топиш мумкин бўлади.

Масалан, *картошка* сўзини олайлик.

Европаликлар *картошка* билан XVI асрда Колумб Американи кашф қилганидан сўнг танишганлар. Америка ҳиндулари уни *patata* деб номлашган. Испанлар картошкани Европага олиб келиб, худди шу ном билан уни аташган, инглизлар *patata* номини бироз ўзгартириб, *potato* деб номлашган. Европанинг бошқа халқлари картошканинг ташқи кўринишига қараб ном қўйишган: французлар – *potmes de terre*, яъни *ер олмаси*, итальянлар – *tartufolo* – *ер қўзиқорини* деб номлашган. Немислар мазкур сўзни итальян тилидан ўзлаштириб, унинг талаффузини бироз ўзгартириб, *kartoffel* деб аташган. Рус тилига мазкур сўз немис тилидан *картофель* шаклида ўтган бўлса-да, халқ

тилига мослашиб *картошка* шаклини қабул қилган. Худди шу шаклда *картошка* сўзи кейинчалик ўзбек тилига ҳам ўтган.

Помидор сўзининг тарихи ҳам *картошканикига* ўхшаш. Тадқиқотчилар Америкадан ўзлари билан помидорни олиб келганларида, европаликлар уни ўз уйларида декоратив ўсимлик сифатида ўстира бошлашган.

Французлар помидорни заҳарли ўсимлик деб ҳисоблашган, лекин чиройлилиги ва ширалилигига қараб *pommes de amur* (*ишқ-муҳаббат олмаси*) деб номлашган, Италияда унга *pomodoro*, яъни *тилла олма* номини беришган. Лекин шу билан бирга помидор ўзининг ватанидаги номи *tomate* (томат)ни ҳам сақлаб қолган.

Тилшунослик археология билан ҳам яқин алоқаларга эга. Тилшунослар турли ёзувларни ўқиб беришади, сўзлар ҳамда улар ифодалаган нарсаларнинг келиб чиқишини тушунтириб беришади. Ўз навбатида нарсалар тарихи сўзлар тарихини изоҳлашга имкон беради. Нарса ва сўзнинг яқин алоқаси тилшуносликда “сўз таржимаи ҳолини” ўзганувчи **сўз ва нарса** йўналишининг шаклланишига олиб келган. Масалан, Россияда Пётр I даврини яхши билиш рус денгизчилари тилида голланд тилидан ўзлашган кўп сонли сўзлар қўлланишини тушунишга имкон беради, болгарлар тарихини билиш эса мазкур тилда туркий элементлар кўплигининг сабабларини тушунтириб беради.

Сўз нарсани ифодалаш учун хизмат қилади. XIX аср немис тилшуноси Г. Шухардт шундай деб ёзган эди: “Нарса ўзи учун мавжуддир, сўз эса нарсага боғлиқ равишда мавжуд, акс ҳолда бу қуруқ товушдир”. Сўз нарса билан боғлиқ ҳолда ривожланади, вақт ўтиши билан сўз маъносида, сўзнинг шаклий структурасида ўзгаришлар юз беради. Масалан:

1. *Сенат* сўзи *senex* - *оқсоқол* сўзи билан боғлиқ. Тарихчи учун бу вақт қадимги Римда мазкур давлат органи *оқсоқоллар кенгаши* бўлганлигидан далолат беради.

2. Рус тилидаги *звездъ* сўзи *мих* маъносини берса, чех тилида *hvozd* сўзи ўрмон, литва тилида *verdas* – тўқмоқ, латиш тилида *vēzda* – калтак маъносини англатади.

Мазкур сўзларнинг ўзаги битта бўлганлиги қачонлардир мих дарахтдан қилинган деган хулоса қилишга имконият беради.

3. Исландия ороли Европа материгидан ажралганлиги сабабли, исланд тили герман тиллари ичида ўзига хос алоҳида ўринга эга. Тилнинг ривожланиш суръати бошқа герман тилларидан кескин фарқ қилади. Исланд тили деярли ўзлашган сўзларга эга эмас ҳамда мазкур тилнинг бугунги тил эгалари X-XI аср сага¹ларини бемалол ўқий оладилар ва тушунадилар.

Рус тилидаги пул муомаласи билан боғлиқ сўзлар тарихи қизиқарлидир. Пул маъносини ифодаловчи *деньги* сўзи туркий тиллардан ўзлашган бўлиб, *танга* сўзидан олинган. *Танга* маъносини ифодаловчи *монета* сўзи латин тилидан ўзлашган: *топео* – *эсга солмоқ*, *эйтибор қаратмоқ*. Қадимги римликлар маъбуда Юнонани ер қимирлашидан огоҳ қилганлиги учун шундай номлашган. Унинг шарафига Юнона ибодатхонаси қурилган бўлиб, шу ерда

¹ Сага (қадимги скандинав тилида – ривоят, достон, қисса)- XIII-XIV асрларда қадимги исланд тилида ёзилган, скандинав халқлари тарихи ва ҳаёти ҳақида маълумот берувчи адабий асарлар.

пул зарбхонаси ҳам очилган. *Молео* сўзи танга маъносини ифодалай бошлаган.

Инсоният тарихининг ибтидоий босқичларида кўпинча пул вазифасини турли нарсалар, кўпгина халқларда эса турли жониворлар бажарган.

Масалан, Исландияда пул вазифасида треска балиғи, Эфиопияда туз, Перу ва Боливияда қаламбир, Филиппинда гуруч, Россияда чорва бажарган. Шунинг учун қадимги рус тилида *скотница* – *хазина*, *скотник* – *хазиначи* сўзлари бўлган.

Кейинги босқичда Россия мўйна пули даврини кўрсатиш мумкин. Яъни, қадимги рус пулларининг номлари мўйнали ҳайвонлар номидан келиб чиққан: *куна* – *куница (сусар)*, *векша* – *веверица (олмахон)* дан.

Металл тангалар пайдо бўлиши билан улар тилда ўз аксини топа бошлайди. Пул вазифасини турли зеб-зийнатлар: кулон, узук, билагузук ва ҳоказолар бажара бошлайди. Уларни ифодалаш учун *гривна* – *грива (бўйин)*, *золотник* – *тилла қуймаси*, *серебреник* – *кумуш қуймаси* каби сўзлар қўлланилади.

Мазкур кумуш қуймаларини кичрайтириш, бўлиш натижасида *полтина-тақсимланган*, *рубль-чопилган* сўзлари пайдо бўлади.

Копейка сўзи XVI асрда пайдо бўлган, унинг шундай номланишининг сабаби мазкур тангадаги найза ушлаган суворий тасвири билан боғлиқ.

XVII асрда рус тилида *ефимка* номли танга пайдо бўлган. Бу сўз немис тилидан ўзлаштирилган. 1518 Иохимтале шахрида зарб қилинган тангани loachimstaler деб номлашган. Россияда мазкур сўзнинг биринчи қисми loachimни ўзлаштириб, *ефимка* тангасини жорий қилишган бўлса, бошқа тилларга сўзнинг иккинчи қисми ўтиб *талер* шаклида, кейинчалик эса *талер* сўзидан *доллар* сўзи келиб чиққан. Юқоридаги таҳлиллар натижасида микролингвистиканинг таркибий қисми ҳисобланган этимология соҳаси ҳақидаги илмлар юзага келади.

Аслида этимология соҳасининг ривожланиши стоиклар қарашлари билан боғлиқ. Тилшунослик фанининг дастлабки тадқиқотлар даврида тарихий манбалар таҳлили тўғри ўқиш, тўғри талаффуз қилиш тушунчалари билан боғлиқ бўлган. Шунга кўра стоиклар сўзни талаффуз қилиш жараёнида уни таркибидан бирламчи маънони, ҳозирги тил билан айтганда эса бирламчи ўзакни қидирганлар. Бундай ҳаракатлар лингвистикада этимология соҳасининг шаклланишига туртки бўлган. Шунинг учун ҳам тилшунослик ва тарих фанлари ўртасидаги тадқиқотлар тўғрисида сўз борганда ўз-ўзидан этимологик таҳлилларга мурожаат қилинади.

Тил тарихини ўрганиш халқ тарихини тиклашга ҳам ёрдам беради. Бунда **глоттохронология методидан** фойдаланилади. Бу метод ҳақидаги тушунчалар тарих илми билан узвий боғлиқдир.

Тарих фани учун асосий муаммо бу саналар таҳлили масаласидир. Шунинг учун тарихчилар саналарни аниқлашнинг объектив ва тўғри методларини топишга ҳаракат қилишади. Улар қадимий ёзма ёдгорликлар, археологик қазилмаларидаги ёзув ва бошқа ахборот бурувчи белгилардан ўз саволларига жавоб излашади. Лекин ёзма ёдгорликларда улар истаган белгилар мавжуд бўлмаса, фактлар улар сўраган ахборотни бермаса, археологик нуқтаи назардан янги методларга мурожаат қилишга мажбур бўладилар. Бунинг учун археологлар ўзлари учун керак бўлган сана даврини

аниқлашда радиокарбон парчаланиши даврига суянадилар. Барча тирик организмларда радиокарбон миқдори бир хил миқдорда эканлиги аниқланди. Ўлик организмда эса радиокарбон миқдори аста-секинлик билан камайиб боради. Шундай қилиб “радиокарбон соат” организм жисмоний ўлиши билан ўз ҳисобини бошлайди. Қанча кўп вақт ўтса, ўлик организмда шунча углерод миқдори камайиб боради. Мазкур метод туфайли тарих соҳасида кўпгина янги кашфиётлар амалга оширилган.

Тил фактлари билан боғлиқ муаммоларни ҳал қилишда эса радиокарбон методини қўллаб бўлмайди, мавжуд ёзма ёдгорликлар ҳам инсоният тарихи олдида унчалик қадимий эмас.

Америкалик тилшунос М. Сводеш шундай тил “соатини” топди. Унинг методи глоттохронология² ёки лингвостатистика методи деб номланади. М. Сводеш тилда шундай лексик ядро, ҳаётий зарур сўзлар борки, улар жуда секин ўзгаради. Маълумки, лексик бирликлар жуда тез ўзгаради, лекин лексик ядро жуда секин ва бир хил тезликда ўзгаради. М. Сводеш ва Р. Лиз мазкур ўзгарувчанликни ҳисоблаб чиқишган. Уларнинг кўрсатишича 1000 йил давомида лексик ядрога сўзларнинг 85% и ўзгармай сақланиб қолади.

Демак, икки қариндош тилнинг лўғатлари олиб қиёслаганда, улар қачон бир-биридан ажраб мустақил ривожлана бошлаганлигини аниқлаш мумкин. Тилшуносликда мазкур метод глоттохронология ёки лексикостатистика дейилади. Масалан, М. Сводеш Шимолий Америкадаги қариндош эскимос ва алеут тиллари 2900 йил олдин бир-биридан ажраганлигини аниқлади³. Юқоридаги маълумотлардан шундай хулосага келиш мумкинки, тил фактларини диахрон аспектдаги таҳлили турли хил методлардан, агар гап икки фан ўртасидаги муаммолар тўғрисида борса, ҳар иккала фан методларидан ўрни билан фойдаланиш зарур бўлади. Глоттохронология ёки лексикостатистика методлари эса лингвистика ҳамда тилшунослик соҳаларига тааллуқли метод ҳисобланади. Тадқиқот материали билан ишлаш жараёнида янги ва турлича методлар шаклланишини ҳам ҳисобга олиш керак бўлади.

Тилшунослик ва тарих фанларининг ўзаро алоқаси, айниқса, қадимги ёзув ва матнларни қайта ўқишда яққол намоён бўлади. Ёзув инсоният ҳаётидаги маданий бурилишни таъминлаган, ёзув туфайли жамоавий тафаккур юзага келган, йиғилган билим ва тажрибалар авлоддан-авлодга ўта бошлаган, шунингдек, инсоният ўтмишига, халқлар тарихидаги маълумотларни билишга имконият беради.

Масалан, XIX аср охири XX аср бошларида Кичик Осиёда тош ва сопол буюмларда, лойдан тайёрланган лавҳаларда номаълум тилда ёзилган матнлар топилган. Бир неча мамлакатлар олимларининг саъй-ҳаракатлари билан мазкур матнлар қайта ўқилгандан сўнг улар қадимги хетт тилида ёзилганлиги ва энг муҳими хетт тили ҳинд-европа тилларига қариндош эканлиги аниқланди. Бу эса қиёсий-тарихий тилшунослиги соҳасида янги ёрқин кашфиётлар қилишга имкон берди.

Америка қитъасининг қадимги майя халқи ёзувининг ўқиши тарихи ҳам қизиқарлидир. Ёзув тури, тили, қандай ёзилганлиги ҳақида Колумб давридан

² Глоттохронология юнонча glossa (тил) + hronos (вақт) сўзларидан олинган.

³ М. Сводеш. Лексикостатистическое датирование доисторических этнических контактов. Новое в лингвистике. Выпуск 1. М., 1960, с. 26.

бошлаб олимлар ўртасида турли, баъзан, бир-бирини инкор қилувчи таҳминлар мавжуд бўлган. 1952 йили рус олими Ю.В. Кнозоров майя ёзувини қайта ўқиш ишлари билан шуғуллана бошлади. Бунинг учун у қадимги испан тилини ўрганди, майя халқига оид ўнлаб китобларни ўқиб чиқди, Хитой, Миср, Месопотамия ёзув тизимларини таҳлил қилиб чиқди. Шунингдек, матн бошида берилган майя календарини ўрганиб чиқди. Ю.В. Кнозоров майя ёзувини иероглифик ёзув деб таҳмин қилган ҳолда матндаги барча белгиларни гуруҳларга таснифлаб чиқди. Масалан, деҳқончиликка оид сўзлар, ўсимликлар, сув, ҳайвонлар номини ифодаловчи сўзлар гуруҳи.

Ю.В. Кнозоров қандай қилиб майя белгиларини ўқиб чиққанлигига бир мисол келтирамиз: эсмоқ белгиси маълум, кейинги белги нотаниш. Мазкур белги “маккажўхори” сўзини ифодалайди деб таҳмин қилинди. Нима учун, айнан, маккажўхори?

Биринчидан, маккажўхори майялар етиштирадиган асосий ўсимлик бўлган.

Иккинчидан, майя календарига мувофиқ, бу айни, маккажўхори экадиган вақт бўлган.

Учинчидан, матн остида маккажўхори худосининг расми берилган.

Жумланинг таржимаси қуйидагича бўлган: “Ёш маккажўхори худоси Кавил оқ лойдан ясалган идишларни пиширмоқда”.

Мазкур таржима кейинчалик В.А. Устинов томонидан машина таржимаси учун яратилган дастур таржимаси билан ҳам тасдиқланди.

УДК: 81

Камбарова Дилором
Ферганский государственный университет
(Фергана, Узбекистан)

ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье приводятся факты о периодизации и этимологии английского языка. Взаимодействие близкородственных диалектов английского и скандинавских, сказалось в наличии в современном английском языке значительного количества слов скандинавского происхождения, а также некоторых фонетических особенностей, характеризующих диалекты северной Англии.

Ключевые слова: древнеанглийский, среднеанглийский, новоанглийский, англы, саки, юты, бритты, гаэлы, нортумбрийский, мерсийский, уэссексский, кентский диалект, латинский алфавит, французский язык, рационалистическое, эмпирическое.

Abstract. This article presents facts about the etymology and periodization of English language. Interaction and closely related to English and Scandinavian dialect became the main reason of existing Scandinavian words into current English language, as well as, some phonetic features typical of North England.

При изучении истории любого языка невозможно обойтись без деления его на определенные периоды и временные отрезки, так как, язык в каждый данный период своего развития обладает своей определенной и характерной чертой. Лингвисты традиционно делят английский язык на три периода:

1. Древнеанглийский (Old English)- основной характеристикой которого является наличие полных в звуковом отношении словоизменительных аффиксов (др. англ. *sunu*);

2. Среднеанглийский (Middle English)- наличие фонетически ослабленных словоизменительных аффиксов (ср.англ. *sune*)

3. Новоанглийский (New English)- основной характеристикой которого является отсутствие словоизменительных аффиксов (н. англ. *son*).

Ученые полагают, что история возникновения древнеанглийского периода принято считать с заселения в Британских островах германских племен в V веке, и заканчивается нормандскими завоевателями в 1066 году. Среднеанглийский период начинается с нормандского завоевания и до возникновения книгопечатания в 1475 году и это стало главной причиной начала новоанглийского языка.

В сегодняшнее время английским языком говорят, и пользуется в государственном делопроизводстве, литературе и науке около 200 млн. человек. Необходимо отметить и о том, что в Узбекистане вторым государственным языком является английский язык. Кроме этого английский язык является один из пяти официальных и рабочих языков, принятых ООН.

Английский язык относится к западноевропейской группе индоевропейских языков. Этот язык ведет свое начало от языка древнегерманских племен «англов», «саков» и «ютов», переселившихся в V-VI

веках с континента в Британию, населенную кельтскими племенами «бриттами» и «гаэлами», и развивавшихся в условиях формирования английской народности, привело к образованию территориальных диалектов на старой племенной основе [1].

В древнеанглийский период в VII-XI вв. язык предоставлен четырем диалектами: нортумбрийским, мерсийским, уэссекским и кентским. Благодаря экономическому и политическому влиянию Уэссекского королевства в IX-X вв. в культурной жизни Англии наибольшее значение приобрел уэссекский диалект. Например, «Англосаксонская хроника» – самый крупный оригинальный памятник, дошедший до нас в нескольких рукописных списках. Древнейшие записи этой хроники охватывают период с VII – VIII вв. по 1154 г. Литературное развитие этого диалекта связано с переводческой деятельностью короля Альфреда (849-901). К IX в. относятся переводы с латинского языка при его личном участии. Самыми распространенными трудами являются:

1) Перевод труда папы Григория I «Cura Pastoralis» («Забота пастыря») с предисловием самого Альфреда.

2) Перевод испанского монаха V в. Орозия «Historiarum adversus paganos libri septem» («История против язычников в 7 книгах»). В тексте перевода вставлено оригинальное повествование, написанное Альфредом о путешествиях Охтере и Вульфстана.

3) Перевод трактата Боэция «Утешение философией».

После проникновения в Англию в VI веке христианства латинский алфавит заменил древнегерманские руны, и влияние латинского языка отразилось на английской лексике [2].

Смешение со скандинавскими языками способствовало усилению и ряда грамматических тенденций, имевшихся в английском языке. В период завоевание Англии норманнами в 1066 году привело к длительному периоду двуязычья, когда английский имел три основных территориальных диалекта (северный, центральный и южный) сохранился как язык народа, но государственным языком считается французский язык.

Английский язык прошел очень долгий путь развития и сложился в результате трех завоеваний и одной культурной революции. Иначе говоря, английский язык был принесен на Британские острова германскими племенами – англами, саксами и ютами; на него оказал влияние латинский язык, когда Англия подверглась христианизации; затем английский язык был слегка обогащен скандинавскими заимствованиями и, наконец, преобразован франкоговорящими норманнами.

Однако в XIII веке уже стало постепенное развитие расширения сферы употребления английского. Таким, образом, французский стал сдавать свои позиции. Так, в 1258 г. английский король Генрих III обратился к жителям страны с воззванием на двух языках – французском и английском (лондонском диалекте). В середине XIV века подъем английского языка становится еще более очевидным. Английский язык начал постепенно вытеснять французский из судопроизводства и парламента; преподавание в школах начинает вестись на английском [3].

Первые грамматики английского языка строились по образцу латинского языка в частности, первые грамматисты ориентировались на

латинскую грамматику. В грамматике XVII – начала VIII в. намечается два основных направления: рационалистическое и эмпирическое. Так, одни грамматисты считали, что язык должен исходить из разума «reason», т. е. логики, другие, напротив, считали, что при установлении правил следует исходить из существующего обычая «usage», т.е. из установившегося в языке употребления. Однако в действительности оба эти направления не так далеко расходились. Принципы «разума» и «обычая» применялись лишь для решения спорных вопросов при выборе одного из существующих в языке вариантов [4].

Таким образом, английский язык распространился не только в Англии, но и за ее пределами. С истории известно, что в бывших колониях Англии: Индия, США, Южная Африка, Канада, Новая Зеландия, Австралия; был распространен английский язык, и по сей день считается государственным языком.

В заключении хотелось бы отметить, о том, что английский язык рассматривается как мировой язык и является самым распространенным языком. Несмотря на то, что английский язык прошел сложный и долгий путь развития сумел сохранить свой статус и стать мировым ареалом.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Иванова И.П., Чахоян Л.П., Беляева Т.М. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь. - М., 1999. С. 8-10
2. Crystal D. The story of English in one hundred words Ltd, 2011.p 95
3. Карпов С.П. История средних веков Т.: I М.: Печатные традиции, 2008. С. 45-50
4. Виноградова С.А. История английского языка Мурманск: МГПУ, 2009. С. 76-80

MAKON MA'NOSINI IFODALOVCHI LEKSEMALARINING LINGVISTIK MAYDON SIFATIDA O'RGANILISHI

Annotatsiya. Ushbu maqolada lingvistik semantikaning muhim o'rganish obyektlaridan biri bo'lgan makon ma'nosini ifodalovchi leksemalarining lingvistik maydon sifatida o'rganilishi xususida so'z boradi.

Tayanch so'z va iboralar: tushunchalar guruhi, semantik maydon, semantik birlashish, lingvistik maydon, lingvistik semantika, makon, lokallik.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы изучения в качестве лингвистического поля лексем, выражающих значение пространства и являющихся одним из важных объектов изучения лингвистической семантики.

Ключевые слова: группы понятий, семантическое поле, семантическое объединение, лингвистическое поле, лингвистическая семантика, пространство, локативность.

Hozirgi kunda deyarli barcha fanlarda sistemaviy tadqiqotlarga jiddiy e'tibor qaratilmoqda, chunki har bir fan o'zi o'rganayotgan obyektning boshqa obyektga munosabatini, obyektning tashkil etgan ichki a'zolarining bir-biri bilan va bu a'zolarining butun bilan o'zaro munosabatini o'rganmasdan turib, shu obyekt haqida hech qachon to'g'ri ilmiy xulosalarga kela olmaydi [1].

Fanlar sistemasidan qat'iy o'rin olgan lingvistika ham ana shu umumiy tamoyildan xoli emas.

Tilshunoslik tarixida sistemaviy-struktur davr boshlangandan buyon tilni belgilar sistemasi sifatida e'tirof etish va lingvistik belgilarni ifodalovchi va ifodalanmish munosabatidan tashkil topgan butunlik deb talqin qilish deyarli barcha struktur tilshunoslik vakillari tomonidan e'tirof etiladi. Shu bilan birga, lingvistik belgi strukturasini belgilashda dastlabki davrlarda ko'proq ifodalovchi tomoniga tayanildi.

To'g'ri, sistemaviy-struktur tilshunoslik paydo bo'lgunga qadar ham so'z semantikasi tilshunoslarni qiziqtirib kelgan. Lekin bu faqat tilning bir sathi doirasidagina chegaralangan edi, uning sistemaviy tabiatini yoritishga e'tibor qaratilmagan edi.

Lingvistik birliklarning shakl va mazmuni tomoniga sistemaviylik tamoyillarining qo'llanilishi lingvistik semantikaning shakllanishi va rivojlanishiga zamin yaratdi.

Lingvistik semantikaning muhim o'rganish obyektlaridan biri lingvistik maydon hisoblanadi.

"Ma'no (mazmun) umumiylik bilan birlashgan va belgilanayotgan hodisalarning tushunchaviy, predmetlik yoki vazifaviy (funktional) o'xshashligini aks ettiruvchi til birliklari (asosan, leksik birliklar) yig'indisi ko'pchilik lingvistik adabiyotlarda maydon sifatida belgilandi" [2].

Lingvistik maydon bilan bog'liq fikrlar dastlab tilshunoslikka mazmuniy maydon sifatida kirib keldi. Uning yuzaga kelishi buyuk tilshunos Vilgelm fon

Gumboldtning "tilning ichki shakli" xususidagi ta'limoti bilan bog'lanadi. Tilshunos olim A.A. Ufimseva bu to'g'rida fikr yuritib, bu davrda (XIX asrda – B.Q.) uzoq vaqt "tilning ichki shakli" to'g'risidagi ilmiy munozaralar davom etgani, ayni shu bahslar lingvistik tadqiqotlar uchun ma'lum ma'noda asos bo'lib qolgani, buning natijasida mazmuniy maydon nazariyasi yuzaga kelganini ta'kidlab o'tadi [3].

V. Gumboldtning ushbu ta'limoti esa turli olimlar tomonidan turlicha belgilab berildi. Bular:

- so'zlarning mazmuniy guruhi (G. Ipsen, V. Portsig);
- tushunchalar guruhi (F. Dornzayf, V. Vartburg);
- tushunchalar doirasi (Y. Trir, L. Vaysgerber);
- semantik birlashish (A. Yolles) va boshqalar.

"Ichki shakl" haqidagi ta'limotning asosi va afzalligi shundaki, u avtonomlikka barham beradi, unda tilni har tomonlama o'rganish bilan birga, til birliklari o'rtasidagi turlicha munosabatlar hisobga olinadi [3].

Yuqoridagi ilmiy manbalarda ko'rsatilishicha, dastlab G.Ipsen tomonidan *mazmuniy maydon* termini sharq tillaridagi metall nomlariga nisbatan ishlatilgan. U hind-evropa tillari leksikasini qiyosiy-tarixiy jihatdan o'rganish bilan bog'liq faoliyati jarayonida ushbu muammoga to'xtalib o'tgan edi.

Y.Trir til sistemasi, uning birliklari o'rtasidagi aloqalarni "obyektiv reallik ustida turuvchi va unga qarama-qarshi qo'yiluvchi tanlovlar sistemasi tarzida ko'rsatadi" [4].

Sistem tilshunoslikning otasi deb ulug'lanuvchi F.de Sossyur esa tilga ishoralar sistemasi sifatida qaraydi. U til birliklari bir-birini taqozo etuvchi belgilar sistemasidan iborat ekanligini ta'kidlab, munosabat tushunchasini tilshunoslikka olib kiradi [4].

Jahon tilshunosligida so'nggi yillarda yaratilgan lingvistik maydon xususidagi qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maydon sifatida qaraluvchi hodisalarning turli-tuman tarzidagi talqinlari mavjud bo'lib, shunga ko'ra tadqiqotchilarning maydonga nisbatan xilma-xil qarashlarini e'tirof etish mumkin. Bunday materiallar ko'pligiga, ularning xilma-xilligiga qaramay, ushbu talqinlar o'rtasida bir qator umumiyliklar ham ko'rinadi.

Maydon tushunchasi algebrada qo'shish, ko'paytirish va ularning aksi bo'lgan ayirish, bo'lish, kiritilgan to'plam [5]; fizikada uning asosiy tushunchalaridan biri sifatida [6] qayd etiladi.

Akademik A.Hojiyev mazmuniy maydonni shunday ta'riflaydi: *ma'lum bir arxisema (umumiy sema) asosida birlashuvchi so'z va iboralar majmuiga semantik yoki tushunchaviy maydon deyiladi* [7].

Jahon tilshunosligida so'nggi yillarda yaratilgan lingvistik maydon xususidagi qarashlar tahlili shuni ko'rsatadiki, maydon sifatida qaraluvchi hodisalarning turli-tuman tarzidagi talqinlari mavjud bo'lib, shunga ko'ra, tadqiqotchilarning maydonga nisbatan xilma-xil qarashlarini e'tirof etish mumkin. Bunday materiallar ko'pligiga, ularning xilma-xilligiga qaramay, ushbu talqinlar o'rtasida bir qator umumiyliklar ham ko'rinadi. Yuqoridagi talqinlarning turlicha rivojlanishi natijasida qator yo'nalishlar yuzaga chiqdi. Yu.D. Apresyan tadqiqotchilar qarashlaridagi umumiy masalalar sifatida quyidagilarni ko'rsatib o'tadi:

– til lug'at tarkibi ma'lum mazmuniy muvofiqlik orqali umumlashgan qator maydonlardan tashkil topgan;

– har qaysi maydon borliqni tarkibiy qismlarga ajratadi, bunda shu tilga xos bo'lgan o'ziga xos imkoniyatlardan foydalaniladi.

– maydonni tashkil etgan birliklar ma'lum qarama-qarshiliklar orqali mazmuniy umumiylikni keltirib chiqaradi.

Ushbu nazariy tadqiqotlarda ma'lum tushunchalarni xronologik asosda tahlil etish, muayyan tarixiylikka bog'lash, muammolarning qo'yilishi jihatidan farqlanuvchi fikrlar mavjud.

Maydonga nisbatan turlicha yondashuv xulosalarning turli-tumanligiga ham sabab bo'lmoqda. Jumladan, A.Sobirov sistem-struktur yo'nalish bo'yicha yuzaga kelgan tadqiqotlarni uch guruhga ajratib ko'rsatadi:

1. Sistem tilshunoslik va sistem leksikologiyaning umumnazariy masalalariga oid ilmiy tadqiqot ishlari.

2. So'zlarning shakl va ma'no munosabatlarini tadqiq qilish asosida lug'atlar va glossariylar yaratish.

3. Semantik maydon nazariyasi asosida sohalararo alohida ilmiy tadqiqot ishlari olib borish [8].

Jahon tilshunosligida lingvistik maydon bilan bog'liq ilk tadqiqotlar nemis tilshunosligida shakllanib, bu nazariya Y. Trir, L. Vaysgerber, G. Ipsen, V. Portsig, F. Dornzayf, A. Yolles nomi bilan bog'lansa, o'zbek tilshunosligida maydon bilan bog'liq izlanishlar Sh. Iskandarova, A. Sobirov, H. Hojiyeva, N. Nishonova, F. Safarov, D. Voqqosova kabi olimlar nomi bilan bog'lanadi [9].

Ta'kidlash kerakki, o'zbek tilshunosligidagi ishlarning aksariyati (Sh. Iskandarova, A. Sobirov, D. Voqqosova, N. Nishonovalarning izlanishlari) maydon bilan bog'liq muammolar tahlilida o'z o'rganish obyektlaridan kelib chiqib, leksik birliklar bilan cheklanadi. H. Hojiyeva va F. Safarovlar esa maydonga yondashuvda turli sathlar birliklarini qamrab oladilar.

T. Mirzaqulov ham bu xususda to'xtalib o'tadi: "Maydon nuqtai nazaridan yondashilganda, u tilning bir necha sath hodisalarini tutashtirib, sathlararo farqqa chek qo'yadi, paradigma esa, bir sath doirasida bo'lib, sathlararo chegarani saqlaydi" [10].

"Fanda lisoniy maydon va lug'aviy maydon juda ko'p hollarda sinonimik atamalar sifatida qo'llaniladi. Til hodisalari esa ularni farqlashni talab qiladi. Chunki maydon atamasi ostida ikki mohiyatan farqli hodisa birlashtiriladi" [11].

Mazmuniy maydon doirasiga bir so'z turkumiga xos bo'lgan so'zlarning semantik guruhini ham, turli so'z turkumlarining bir-biri bilan mazmuniy munosabatda bo'lgan so'zlar guruhini ham, leksik-grammatik (funktional-semantik) maydonlarni ham, transformatsion munosabatlar bilan bog'langan sintaktik konstruksiyalarning paradigmalarini ham, mazmuniy sintaktik sintagmalarning ma'lum turlarini ham kiritish mumkin [12].

So'nggi davrlarda maydonga xos fikrlar tahlilida jahon tilshunoslarining grammatik muammolar tadqiqiga oid qarashlari ham ko'zga tashlanmoqda. Grammatik planda maydon tushunchasiga yondashuv morfologik sath doirasidagi grammatik kategoriyalar bilan aloqador bo'lib, u bilan funksional-semantik tarzda yaqinlashuvchi tilning boshqa sath birliklari orqali aloqa e'tiborga olinadi. Bunday talqin M.M. Guxman, V. Portsig, V.G. Admoni, N.I. Filicheva kabi tadqiqotchilar qarashlarida kuzatiladi.

Jumladan, A. Abduvaliyev tomonidan sintaktik sathning to'siqsizlik kategoriyasi [13], T. Mirzaqulov tomonidan morfemik sath birliklari [14], F. Safarov tomonidan miqdor belgili leksik-grammatik vositalar [15] maydon sifatida olinadi.

Bunday tasnif usuli bir qator til sathi orqali belgilanishi kutilgan samarani beradi. Mazmuniy maydon lingvistik birliklar ifodalagan tushunchalar umumiyligi asosida hosil bo'lar ekan, uning tasnifi ham ana shu belgi asosiga tayanmog'i lozim bo'ladi. Ana shunday tushunchalardan biri **makon** tushunchasidir.

Ushbu tushunchani B.Qurbonova lokallik atamasi bilan izohlaydi [16]. Akademik A. Hojiyevning "Tilishunoslik terminlarining izohli lug'ati"da lokallik atamasi shunday izohlanadi:

Lokal munosabatlar (*lot. Localis* – o'rin, makon-joyga aloqador) - ayn. **Makon munosabatlari** [17].

Yaqin yillarga qadar o'zbek tilshunosligida "makon" belgisiga ega bo'lgan lingvistik birliklar tadqiqida ushbu birliklarning semasiologik asosiga katta e'tibor qaratilgan edi. Jumladan, o'zbek tilidagi yasama otlarning ma'lum bir guruhi sifatida "o'rin ma'nosili ot leksema yasovchilar" hisobga olinadi va uning tarkibiga **-loq, -qoq, -zor, -ston** affikslari hamda **-xona, -goh** affiksoidlari kiritiladi [18].

*Ta'zim aylab turar go'yo
Daraxtlar-u gulzorlar.*

(S. Sayyid. So'z yo'li.)

"O'zbek tili morfem lug'ati" kitobida **-dagi** qo'shma affiks sifatida izohlanadi: **"-dagi** – qo'shma affiks (o'rin kelishigi ko'rsatkichi **-da**) ot, sifat va olmoshdan sifat yasaydi: *uy/dagi, bog'/dagi, uzoq/dagi, yaqin/dagi* kabi [19].

Sizning o'ringizda boshqasi bo'lsa-chi, manavinaqangi uy ichiga qamalib yotavermasdan, kelgan kuniyoq uyimdagi yumushlarni bajargan bo'lardi.

(O. Hayit. Arosatlar oroli.)

Asror shahar markazidagi boqqa kirib, chekkaroqdagi o'rindiqa o'tirdi.

(T. Malik. Alvido bolalik.)

Shuningdek, grammatik sathda ot turkumiga mansub birliklarda o'rin kelishigining ifoda imkoniyatlari belgilab o'tiladi [20]. Q. Muhammadjonov esa o'zbek tilidagi o'rin va chiqish kelishiklarining genezisiga doir maqolasida turkiy tillardagi qator ilmiy tadqiqotlarni tahlil etadi, ushbu kelishiklarning kelib chiqishi yuzasidan o'z qarashlarini bildirib o'tadi [21].

Men sizning uyingizda, odamlar og'ir hayot deb atagan musibatni ko'rganim yo'q.

(R. Tagor. Nur va soyalar.)

O'sha kuni maktabdan kelganda Fatikning boshi og'rib, badanlari uyusha boshladi.

(R. Tagor. Nur va soyalar.)

Z.Qodirov o'zining monografik tadqiqida kelishik kategoriyasini sistema sifatida tahlil etadi [22]. Unda o'rin kelishigining ma'no xususiyatlariga atroflicha to'xtalib o'tadi.

Ertadan kechgacha bozorda eshakday ishlab pul topaman-u, shu noinsofga olib kelib tutqazaman.

(O. Hayit. Arosatlar oroli.)

Shuningdek, ravish turkumidagi so'zlarning ma'no turlaridan bir sifatida o'rin ravishi xususida ham adabiyotlarda turlicha fikrlar uchraydi [23]. Ilmiy grammatikalarda "tomon va zamon ma'nosini bildirgan ayrim otlar o'rin

kelishliklarining birida ravishga" aylanishi va ularning predmet tushunchasini emas, balki o'rin, makon, payt va holat ravishlari ma'nosini anglatishi ham aytiladi [24].

Afsuski, *ichkariga qadam qoygach yo'l-yo'lakay xayolimdanda o'tgan o'ylar sarob ekaniga amin bo'ldim.*

(O. Hayit.Arosatlar oroli.)

F. Ubayeva sintaktik sath birliklari doirasida hol pozitsiyasidagi birliklarning o'rni tadqiqiga bag'ishlangan ishlarida o'rin holining ifodalanish usullari, ma'no tuzilishi borasida fikr yuritadi [25].

Oilada osoyishtalik, hayotda farovonlik, dunyoda tinchlik bo'lsin.

(N. Erkaboyeva)

So'nggi yillarda til birliklarining onomasiologik tadqiqiga alohida ahamiyat berila boshlandi. Makon ma'nosiga ega bo'lgan turli sathlarga xos til birliklarining tahlili ayrim mualliflarning u yoki bu nuqtai nazardan e'borini tortmoqda. Jumladan, I.Qudratova makon munosabatini yuzaga chiqaruvchi ayrim vositalar xususidagi maqolasida o'zbek tilidagi ot, sifat turkumiga xos bo'lgan leksemalar hamda frazeologizmlar orqali makon ma'nosining ifodalanishiga doir ba'zi qarashlarini bildirib o'tgan [26].

Makon, ayniqsa, yuqori sath birliklarida muayyan vositalar yordamida ifodalanadi, bunda lingvistik vositaning mazmuniy mundarijasida makon markaziy yoki chegara sema sifatida ishtirok etadi.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Нурмонов А. Гап ҳақидаги синтактик назариялар. Тошкент, 1988. - 4-бет.
2. Лингвистический-энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990. – с. 380; Искандарова Ш.Тил системасига майдон асосида ёндашув. Тошкент: Фан, 2007.- 47-бет.
3. Qurbonova B. Til sathlarida lokallikning ifodalanishi. Farg'ona - 2010.6-bet.
4. Искандарова Ш. Тил системасига майдон асосида ёндашув. Тошкент: Фан, 2007. - 50-51-бетлар.
5. Тожиев О. Лисоний муносабатлар ва уларнинг ўрганилиш даражаси // Ўзбек тили ва адабиёти. 2004. - № 1. 78-бет.
6. ЎСЭ- Тош.: ЎСЭ бош редакцияси, 1975. - 6-том. - 521-бет
7. Ҳожиёв А. Тилшунослик терминларининг изоҳли лугати. Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2002. - 87-бет.
8. Собиров А. Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш. Тош. Маънавият, 2004. - 33-бет
9. Искандарова Ш.М. Ўзбек тили лексикасини мазмуний майдон сифатида ўрганиш: Филол.фанл.док....дисс.автореф.. Тошкент, 1999; Собиров А.Ш. Ўзбек тили лексик сатҳини система сифатида тадқиқ этиш: Филол.фанл.док....дисс.автореф.. Тошкент, 2005; Ҳожиёва Ҳ.Я. Ўзбек тилининг ҳурмат майдони ва унинг лисоний-нутқий хусусиятлари: Филол.фанл.номз....дисс.автореф., Самарқанд; Нишонов Н.Р. "Ҳайвон" архисемали лексемаларнинг мазмуний таҳлили: Филол.фанл.номз....дисс.автореф., Тошкент, 2000; Сафаров Ф.С. Ўзбек тилида сон-миқдор микромайдони ва унинг лисоний-нутқий хусусияти: Филол.фанл.номз....дисс.автореф., Самарқанд, 2004; Воққосова Д.В. Ўзбек

- тилидаги анемонимларнинг семантик таҳлили:
Филол.фанл.номз....дисс.автореф., Фарғона, 2005 ва бошқалар.
10. Мирзақулов Т.Ў. Ўзбек тили морфем парадигматикаси ва синтагматикаси масалалари: Филол.фанл.докт....автореф. Тошкент, 1994. - 18-бет
 11. Ҳамдамова Г. Лисоний ва нутқий майдон ҳақида (эгаллик-қарашлилик семаси асосида) // Ўзбек тили ва адабиёти.- 2005.- № 2. – 107-бет.
 12. Искандарова Ш. Тил системасига майдон асосида ёндашув. Тошкент: Фан, 2007.- 60-бет.
 13. Абдувалиев М. Тўсиқсизлик майдони ва уни ташкил этувчи синтактик бирликлар// Ўзбек тили ва адабиёти. 1988, 4-сон.
 14. Мирзақулов Т.Ў. Ўзбек тили морфем парадигматикаси ва синтагматикаси масалалари: Филол.фанл.док.... дисс.автореф. Тошкент, 1994.
 15. Сафаров Ф.С. Ўзбек тилида сон-миқдор микромайдони ва унинг лисоний-нутқий хусусияти: Филол.фанл.номз....дисс.автореф. - Самарқанд, 2004.
 16. Ўзбек тили грамматикаси. I том. Тошкент: Фан, 1975. - 538-бет; Шоабдурахмонов Ш. ва бошқ. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Тошкент: Ўқитувчи, 1980 ва бошқалар.
 17. Ҳожиёв А.Тилшунослик терминлар нинг изоҳли луғати. Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2002.- 59-бет.
 18. Ўзбек тили грамматикаси. I том. Тошкент: Фан, 1975. - 258-бет.
 19. Ўзбек тили морфем луғати. Тошкент: Ўқитувчи, 1977. - 410-бет.
 20. Ўзбек тили грамматикаси. I том. Тошкент: Фан, 1975. - 242-бет.
 21. Муҳаммаджонов Қ. Ўрин ва чиқиш келишларининг генезиси// Ўзбек тили ва адабиёти. 1989,4-сон.-31-35-бетлар.
 22. Қодиров З. Ўзбек тили грамматик категорияларини систем тадқиқ қилиш (келишик категорияси): Филол.фанл. номз.... дисс.автореф. Самарқанд, 1993.
 23. Ўзбек тили грамматикаси.I том. Тошкент: Фан, 1975.-536-бет
 24. Убаева Ф. Ўрин ҳоли.// Ўзбек тили ва адабиёти масалалари. 1969. №3;
 25. Убаева Ф. Ҳозирги ўзбек адабий тилида ҳол категорияси. - Тошкент: Фан, 1971..
 26. Қудратова И. Макон муносабатининг ифодаланиш усуллари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2005, 3-сон.- 112-114-бетлар.

УДК 81'25:811.161.2:811.133.1

Лазарєв Олег Вячеславович
Уманський національний університет садівництва
(Умань, Україна)

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ УКРАЇНОЗНАВЧИХ НАЗВ У ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТАХ

Анотація. В статті представлено аналіз способів відтворення українознавчих назв у французьких текстах. Аналіз направлений в основному на фонографічний аспект передачі безеквівалентних слів. У виробленні традиції відтворення українознавчої лексики французькою мовою потрібно орієнтуватися безпосередньо на українську мову.

Ключові слова: українознавчі назви, французькі тексти, фонографічний аспект, українська мова, способи відтворення.

Аннотация. В статье представлен анализ способов воспроизведения украиноведческих названий во французских текстах. Анализ направлен в основном на фонографический аспект передачи безэквивалентных слов. При разработке традиции воспроизведения украиноведческой лексики на французском языке нужно ориентироваться непосредственно на украинский язык.

Ключевые слова: украиноведческие названия, французские тексты, фонографический аспект, украинский язык, способы воспроизведения.

Lazarev Oleh Viacheslavovych
Uman National University of Horticulture
(Uman, Ukraine)

WAYS OF REPRODUCTION OF UKRAINIAN NAMES IN THE FRENCH TEXTS

Abstract. The article presents the analysis of ways of reproduction of Ukrainian names in the French texts. The analysis is based primarily on the phonographic side of transmission of the equivalentless words. In developing traditions of reproduction of Ukrainian vocabulary by French it should focus directly on the Ukrainian language.

Keywords: Ukrainian names, French texts, phonographic side, Ukrainian language, ways of reproduction.

Найбільш поширеним способом відтворення українознавчих назв у французьких текстах є запозичення. На другому місці пояснювальний або описовий переклад. Третю позицію займає переклад з використанням транспозиції. І на четвертому рівні – різні види калькування. Транслітерація подається в дужках, паралельно з назвою, або виділяється курсивом чи в лапках.

Відтворення українських приголосних звуків, які не мають відповідників у французькій мові, відбуваються за такими схемами: ц [ц] → *ts [ts]*, х [х] → *kh [k]*, ч [ч] → *tch [tʃ]*, щ [шч] → *chtch [tʃ]*, г [г] → *h [-]*, ґ [ґ] → *g [g]*, т [т'] → *t [t']* (відсутність палаталізації), Черкаси → *Tcherkasé*.

Як уже зазначалося, значна кількість українських приголосних не має відповідників у французькій мові. Це, зокрема, палаталізовані, зімкнено-

щільніні, а також деякі інші приголосні. Палаталізація найчастіше не відтворюється, за винятком приголосних в позиції перед голосним. Зімкнено-щільніні передаються сполученням відповідних французьких зімкнених і щільних приголосних. Український графічний образ відтворюється у словах з одним *s* між голосними, незалежно від правила читання у інтервокальному положенні.

Стосовно голосних, найцікавішим є відтворення звукосполучень [йе], [йі] через літери *i* та *ï*; [йу] через *iou*; закінчення -ий через -*ui*, а також [и] через літеру *u*. Стосовно носових звуків, які зустрічаються в українознавчих назвах і відтворені французькою мовою, слід зазначити, що словники французьких видань вказують на подвійну вимову [1; 2; 3]. Наприклад, *hetman* [etmã, etman] [4].

З відтворенням українського звука [и], який найчастіше позначається французькою літерою *u*, виникають складності і суперечності [5]. Очевидно, у читається і вимовляється як французьке [l] відповідно до російськомовного звучання. Таким чином, у випадку відтворення [и] через *u* ніякого наближеного україномовного звучання не відбувається. В такому випадку франкомовний читач прочитає, наприклад *Tchyhyryn* [tʃiirin] [6]. Вважаємо, що це невинуватно, тому що в українській голосної [и] є близький відповідник серед французьких голосних. Українське *и* [и] належить до голосних переднього ряду, високого (обниженого) – в наголошеній позиції, або середнього підняття – в ненаголошеній позиції, і пов'язане такими ж співвідношеннями з відкритим голосним звуком переднього ряду [е], як французьке [е] з відкритим голосним переднього ряду [ɛ]. В обох мовах ці звуки можуть уподібнюватись один до іншого внаслідок аналогічного впливу оточення.

Пари українське [и] / французьке [е], а також українське [е] / французьке [ɛ] досить схожі і за частотними показниками. Це видно з чисел, що позначають найбільшу інтенсивність в обох формантних зонах цих голосних переднього ряду. Українська мова: [и] – 320 і 2030 Гц; [е] – 508 і 1614 Гц. Французька мова: [е] – 350 і 2020 Гц; [ɛ] – 510 і 1950 Гц. Порівняємо ці показники з частотами [і], [l]. Українська мова: [і] – 254 і 2030 Гц; французька мова: [l] – 240 і 2500 Гц [7]. Досить легко помітити, що за своїми частотними характеристиками український звук [и] незрівнянно наближений до французького [е], ніж до [l]. Таким чином, відтворення українського [и] французьким [l] ніяк не можна вважати виправданим. Паралелізм між українськими голосними переднього ряду [и], [е] та французькими [е], [ɛ] настільки очевидний, що в такому випадку можлива лише така адаптація: український голосний звук [и] ↔ французький голосний звук [е]; [е] ↔ [ɛ].

Відтворення на письмі українського [и] за допомогою французької літери *u* призводить до зміни українського звучання. Щоб уникнути цього, краще було б для позначення [и] вживати французький графічний знак *é* (*ə fermé*), який у французькій мові найчастіше виступає у цій ролі. Тоді українознавчі назви набули б іншої графічної форми, наприклад, *Tchéhéréén*, *Tcherkasé*. Важливість питання про співвідношення між українським [и] і французьким [е] зумовлюється їх великою вживаністю.

Зазначені особливості відтворення українознавчих назв стосуються і франкомовної назви столиці України – Київ. Для сучасної франкомовної назви столиці нашої держави найкраще було б виробити таку графічну форму, яка

правильно читалася б франкофонами без допомоги транслітерації. Якщо реалізувати оптимальні умови передачі українських звуків найближчими французькими відповідниками, а саме: [к] → *k*, [и] → *é*, [й] → *y*, [і] → *i*, [в] → *v*, то ми мали б франкомовну графічну форму *Kéuiv* [*kejiuiv*], яка найбільше відповідала б україномовному звучанню. Зважаючи на велику роль і престиж столиці нашої країни, можна зробити припущення, що вибір французького варіанта її назви матиме, певно, вирішальний вплив на те, як остаточно складеться вся система відтворення українізмів французькою мовою. Якщо буде обрана і адаптується форма *Kéuiv*, то відповідно у всіх інших словах діятимуть схеми: [и] → *é*, [й] → *y*.

Звичайно, досить складно і майже неможливо порушити вікові орфографічні традиції французької мови, особливо, коли мова йде про власні назви, наприклад, топоніми, антропоніми тощо. Але головним завданням у такому дослідницькому напрямі — це відійти від російського стереотипу [8, с. 68], який все ще продовжує тяжіти над свідомістю франкомовних читачів. Проте зараз посередництво російської мови у відтворенні українознавчої лексики, все-таки, відходить на задній план. Існують проблеми у відтворенні деяких звуків української мови, які не мають відповідників у французькій мові, або відтворюються графічно тими літерами, які не відповідають україномовному звучанню. Доцільним в усіх відношеннях є прийняття способу, орієнтованого безпосередньо на українську мову. Але поки що повний перехід до україномовної традиції у відтворенні українознавчих назв, що зустрічаються у французькому мовленні, відбувається стихійно, досить часто суперечливо і потребує організації у чітко визначеному напрямі. Але для того, щоб повністю перейти до україномовної традиції у відтворенні українознавчої лексики, яка присутня у французькій мові, потрібно виробити і визначити чіткі правила відтворення українських безеквівалентних слів, і в тому числі власних назв, французькою мовою, а також укласти нормативний корпус, як це зроблено в англійській мові, для видавництва, установ, засобів масової інформації, медіа простору, інтернету, а також для всіх хто говорить, пише чи досліджує французькою мовою на українську тематику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Hatzfeld A., Darmesteter A., Thomas A. Dictionnaire général de la langue française. Paris: Delagrave, 1926. T I. 1695 p.
2. Nouveau Petit Robert. Dictionnaires le Robert. Paris, 1993. 2260 p.
3. Warnant Léon. Dictionnaire de la prononciation française dans sa norme actuelle. Paris: Gembloux: Duculot, 1987. 992 p.
4. Ховхун В. П. Слова українського походження в «Описі України» Боплана. К.: Наукова думка, 1994. 10 с.
5. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. К.: Наукова думка, 1982. 210 с.
6. Joukovsky Arkady. Histoire de l'Ukraine. Paris: Dauphin, 1993. 290 p.
7. Панич Г. І. Українські назви у французьких текстах (стаття). К.: КДЛУ, 1994. 23 с.
8. Carrère d'Encausse H. L'empire éclaté – la révolte des nations en URSS. Paris, 1978. 310 p.

Майстренко Мирослава Іллівна
Миколаївський національний університету ім. В. О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна)

МОТИВ ЩАСТЯ І НЕЩАСТЯ, ДОЛІ І НЕДОЛІ В АНТИЧНИХ АВТОРІВ

Анотація. Головною у грецькій драмі була проблема Долі, сліпої, згубної, фатальної Неминучості, що втілювала несхитні закони природи, яким підкорялися смертні і безсмертні, порушення яких вело до етичної дисгармонії Всесвіту, до виникнення в ньому гріха й кари, що висіли над людськими родами й окремими людьми. Могутню силу Неминучості усвідомлювала вся античність. Загублений серед поколінь злочин, аморальний вчинок предків міг раптово нагадати про себе і покарати невинних. Проблема долі не втрачає своєї актуальності і в наші дні.

Ключові слова: Доля, Фатум, Фортуна, божественні закони, невблаганна сила.

Аннотация. Главной в греческой драме была проблема Судьбы, слепой, губительной, фатальной неизбежности, которая воплощала нерушимые законы природы, которым подчинялись смертные и бессмертные, их нарушения вели к этической дисгармонии Вселенной, к возникновению в ней греха и наказания, которые висели над человеческими родами и отдельными людьми. Мощественную силу неизбежности осознавала вся античность. Потерянное среди поколений злодеяние, аморальный поступок предков мог внезапно напомнить о себе и наказать невинных. Проблема судьбы не теряет своей актуальности и в наши дни.

Ключевые слова. Судьба, Фатум, Фортуна, божественные законы, неумолимая сила.

Maystrenko Miroslava I.
Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University
(Mykolaiv, Ukraine)

THE MOTIVE OF HAPPINESS AND UNHAPPINESS, FATE AND MISFORTUNE IN THE WORKS OF ANCIENT AUTHORS

Abstract. The central problem in Greek drama was Fate, blind, dental, fatal inevitability that embodied immutable laws of nature, which obeyed the mortal and immortal, violation of which led to ethical disharmony of the universe, to the appearance the sin and punishment in it that hung over the human families and individuals. The powerful force of inevitability was aware of all antiquity. Lost among generations, the crime, immoral deed of ancestors could suddenly remind about themselves and punish the innocent. The Fate problem doesn't lose its relevance nowadays.

Keywords: Fate, Fatum, Fortune, divine laws, inexorable power.

Стародавні греки і римляни вірили, що світом управляють вічні божественні закони. Перетворення хаосу в космос означало перемогу світла

над темрявою, встановлення гармонії над безладом, утвердження порядку в космосі, який для стародавнього грека вважався найдосконалішим художнім твором і взірцем споглядальної тілесної краси. Порушення вселенських законів, вмішування в життя космосу вважалося злочином, який спотворював життя природи і хід світової історії людства. Вже Гесіод дорікав Прометееві за викрадення вогню у богів. Прометей жорстоко був покараний Зевсом. Розповідь Гесіода – це перший випад проти цивілізації, яка працює не на користь людині і на прикладах п'яти віків поет виводить свою теорію про здрібніння людського роду, деградацію людства. Слідом за Гесіодом Гораций в своїх одах розвиває думку про згубний вплив цивілізації на природу та космічне життя, докоряючи Дедалові за втручання у закони всесвіту, засуджуючи Прометей за викрадення вогню.

Де є, смертний, межа тобі?
Вже й до неба рвемось в тій необачності.
Ось тому й наготовлену
Гнівний Батько в руці стискує блискавку [1].

Есхіл не засуджує Прометей за викрадення вогню, навпаки, він прославляє його, проте поет захищає вічні закони і моральний порядок всесвіту, на сторожі яких стоїть верховне божество – всевидючий та всемогутній Зевс. Хто переступить ці закони, той неминуче буде покараний – як не сьогодні, то завтра.

У кожному творі (зрозуміло, щоразу на іншому матеріалі, з іншими акцентами) Есхіл ілюструє трагічним дійством це своє глибоке переконання. Про неминучість покарання за злочин говорили вже Гомер, Гесіод, інші поети та філософи. Згадаймо слова Геракліта: «Сонце не переступить своєї міри, бо інакше його наздогнали б Ерінії, помічниці Справедливості». Для Есхіла ця засада вперше стає джерелом поетичного натхнення; він трактує її з винятковою проникливістю та силою художньої експресії.

Однак глибинні культові витоки трагедії взагалі та особливе релігійне почуття Есхіла не заважають йому й тут вільно оперувати матеріалом, наполягати на своїй думці, не тримаючись усталених тверджень. Так, у трагедії «Агамемнон» устами хору Есхіл, усупереч традиції, висловлює своє переконання щодо нещастя, яке час од часу звалюється на людину. Есхіл не заперечує того, що людське щастя – перемінне: тільки боги не відують горя. Та це не означає, що воно, те щастя, неодмінно веде за собою біду. Есхіл переконаний у протилежному: вчинене зло – початок усіх бід, перша ланка в ланцюгу нещастя. Саме в ланцюгу, бо злочин, не раз підкреслює поет, – на диво живучий, плідний; він щедро множить свій рід: провина когось одного «у дім нове дитя веде – плід колишніх злочинів». У ланцюгову реакцію зла втягуються, отже, й невинні [2, с.15].

Однак з цього не випливає, що над ними висить невідхильний фатум. Есхіл, знову ж таки виявляючи незалежність свого мислення, визнає за людиною можливість вільної дії. Людина владна вибрати шлях, на який їй належить ступити. Інша річ, хто раз пішов на злочин, уже не здатний протистояти спокусі: він припускається все нових і нових помилок. Агамемнон, скажімо, міг не принести в жертву своєї дочки, міг ушанувати богів поверженої

Трої, міг, нарешті, не ступити на простелену перед ним багряню доріжку. Можливість вільної дії реалізує Етеокл: знаючи, що поєдинок із Полініком закінчиться загибеллю, він все ж не ухиляється від нього – виходить на смертельний двобій, аби лиш перетяти ланцюг злочинів, що висить над містом. Отож вільний вибір накладає на громадянина відповідальність за долю грядущих поколінь, за щастя свого краю. І це особливо знаменно в період розширення демократичних прав, зміцнення еллінської державності.

Що ж усе-таки штовхає людину до зла? З чого починається перша ланка безконечного ланцюга злочинів і нещастя? Приглянувшись до Есхілових трагедій саме під цим кутом зору, знайдемо ключ до відповіді. Він – у слові *hybris* – гординя, зухвальство. Коли ж зіставимо всі контексти, в яких виступає це слово, то зрозуміємо, що *hybris* – це, врешті, «порушення існуючого порядку речей у природі», в який свято вірить поет. Корінь усякого нещастя, за Есхілом, – саме в цьому порушенні. Так, уся Персія поплатилася за те, що Ксеркс, поквапившись на славу, знехтував приписами долі, яка дозволила персам воювати лиш на суші, – повів війська через море, та ще й (подвійне зухвальство!) «мостом уярмив свавільні води Гели». Конкретна історична подія – поразка персів – стає в трагедії прикладом і неминучої покари за гординю, наукою для всіх смертних, у тому числі – й для переможців, щоб не зазнавались. Ось вона – «історія, вчителька життя». Тому-то Есхіл не наголошує на тому, що Ксеркс – ворог. Адже спокусі може піддатись кожна людина. Автор «Персів», як і Гомер, (згадаймо із симпатією вимальований образ Гектора), навіть у ворожнечі намагається побачити те, що об'єднує людей, ріднить їх, а не розмежовує: всі вони рівні перед лицем смерті. Всі вони, поки триває життя, повинні дбати про душевну радість:

Прощайте, сивочолі! Але й в тузі ви
Душі вділяйте вітиху – дня супутницю:
По смерті – і багатство не потрібно їй.

Для глядачів ці слова були особливо вагомими: життєлюбність еллінів промовляла цього разу устами чужинця Дарія – того, хто появився з-за межі смерті, хто вже вільний від пристрастей, які засліплюють людину, відбирають їй розум.

Поняття гордині тісно стикається із фундаментальною філософською, морально-етичною засадою греків – уявленням про міру. Бо що таке, врешті, порушення порядку, тобто «душі» речей, як не порушення властивої всім речам міри? «Лиш міра – верх благ усіх» – співає хор в «Агамемноні». Цікаво, що й Зевс, поваливши Кроноса й ставши новим володарем світу, спочатку сам переступає міру: суворо карає Прометея, хоч той і допоміг йому в боротьбі з Кроносом. Але й Прометей не раз чує з уст Гефеста чи то хору закид, що «більше, ніж належить», шанував смертних, турбувався про них. Примирення Зевса з Прометеем, можливо, і є завершенням того болісного шляху до гармонії, що досягається лиш дотриманням міри, вмінням володіти собою навіть у сфері божественній Устами Афіни («Евменіди», 696-697) Есхіл і в державному устрої радить, уникати крайностей:

Ні самовладдя, ні безвладдя – ось яку
Засаду в моїм місті шанувати слід [3, с. 291].

Адже божество «силу вділило середині». Всякий надмір – це «пагін безбожності».

На протилежному полюсі понять «гордіня», «надмір», «безбожність» перебуває центральне поняття системи цінностей в Есхіла: «найвищий дар божества – розсудливість» (*sophrosyne*). Саме розсудливість остерігає людину перед надміром. Лиш той, хто володіє цим даром, може втішатися щастям – «плодом погідної душі». А щастя – у шануванні правди. Хто справедливий не з примусу – з доброї волі, того неодмінно стріне в житті щастя («Евменіди», 551-552). І навпаки: осліплений захланністю розум веде людину до неминучої загибелі.

Однак у житті не так легко буває розрізнити, де справедливість, а де – кривда, де щастя, а де нещастя. Не легко й правду вглядіти. Наприклад, у ситуації з Орестом. З веління Аполлона, який вимагає кровної помсти з боку найближчого родича, він повинен покарати вбивцю свого батька, тобто Клітемнестру – рідну матір. «Де ж тут міра?» – побивається хор над Орестом, що опинився в трагічній безвиході. Після розпачливих вагань син мстить за батька, та не відчуває полегші. Невизначеність (хто ж він насправді: страшний злочинець чи праведний месник?) затьмарює йому розум. До таких душевних мук не доводив свого Ореста Софокл: його матеревбивця не піддає сумнівам правомірність Аполлонового вироку.

Для Евріпіда щастя в самій людині, у природі її душі – характері. Слово «характер» походить від грецького *charatto* – різблю, роблю заглибини. Характер – те, що вирізбине самою природою. Якщо в людині більше доброго, ніж лихого, то вже тим вона повинна бути щасливою [4, с. 123].

Есхілів Орест страждає бо страждання, на думку поета, це той тернистий, але єдиний шлях, що веде людину до розуміння «Розуміть може той лиш, хто страждає» – устами хору підсумовує Есхіл в останній своїй трагедії. Можливо, що при поясненні загадкового поняття «катарсис» (трагічне очищення) не зайве задуматись над наведеними словами Есхіла: причетність до страждання у трагічному дійстві веде й глядача до душевного просвітлення, а значить – до очищення [5]. Одну думку Есхіл повторює найчастіше: злочинець мусить бути покараний. Це – непорушний священний закон. Така концепція зумовила загальний життєстверджуючий характер Есхілових трагедій, який жив в часи становлення афінської демократії, коли вся Еллада відстоювала свою незалежність у кривавих битвах із персами на суші і на морі, коли створювались засади еллінської цивілізації, культури і моралі.

Для позначення щастя і нещастя, долі й неволі у греків та римлян було декілька понять. Помічницею Зевса у наведенні світового порядку та порядку речей вважалася Немезіда, яка карала як за надмірне щастя, так за надмірну гордість. Спочатку вона відала долями людей, згодом її функції змінилися. В грецькій мові Тіхе – дочка Зевса, якій він доручив вирішувати долю смертних. Одних вона засипала дарами із рогу достатку, інших позбавляла навіть того, що у них було. У своїх поступках вона дуже безвідповідальна і любила жонглювати кулею, якою демонструвала непередбачливість випадку: раз – вверху, раз – вниз. Але якщо вона виражала своє прихильне ставлення до кого

небудь з людей і той хизувався великою кількістю своїх багатств, не приносячи жертв богам і не допомагаючи бідним, то з'являлася богиня Немезіда і принижувала його [4, с. 91].

Грецькій Тусхе (Доля) відповідала в римлян Фортуна – богиня щастя, випадку і удачі. Втілював Долю і Фатум. Римляни називали фатами божества, подібні до грецьких Мойр, які визначали при народженні дитини її долю. Їх було три: Атропос, Клото, Лахезіс. З Мойрами пов'язувалось все життя людини. Їх зображали у вигляді старих жінок. Клото пряла нитку, Лахезіс тягнула її через всі перипетії долі, Атропос, перерізаючи нитку обривала людське життя [7].

Проблема Долі була головною у грецькій драмі, сліпої, згубної, фатальної Неминучості. Вона втілювала несхитні закони природи, яким підкорялися смертні і безсмертні, порушення яких вело до етичної дисгармонії Всесвіту, до виникнення в ньому гріха й кари, що висіли над людськими родами й окремими людьми. Згубна, сліпа Неминучість керувала всім, і там, де, здавалося, герой тікав від своєї Долі (наприклад, Едіп), насправді, не усвідомлюючи цього, він вершив її до кінця, бо не можна було уникнути призначеного зверху. Загублений серед поколінь злочин, аморальний вчинок предків міг раптово нагадати про себе. Тому втручання Долі в життя героїв, накреслення складних перипетій їхнього життєвого шляху було не чисто композиційним засобом, а конкретно художньою формою вираження активності Долі, недоступної людському розумінню сили, що не залежала від волі, характеру та вчинків персонажів. Могутню силу Неминучості усвідомлювала вся античність. «Найтрагічніший серед трагіків» Евріпід устами хору в трагедії «Алкеста» проголошував:

Мені – й музи відомі,
Я думками й зірок сягав,
Мудрість пив з багатьох джерел.
Сил, грізніших, ніж Доля,
Не знайшов [4, с.55–56].

Грецька трагедія від Есхіла до Евріпіда на прикладах цілих поколінь, родів, окремих людей демонструвала невблаганну силу Долі. На думку багатьох античних мислителів, Неминучість визначала трагічну концепцію людського життя взагалі («Цар Едіп», 1186 – 1192). В «Антигоні» Софокл устами Вісника виражає почуття можливої приреченості з особливою силою:

З усіх доріг життя мого
Чи не ступив на путь я найнещаснішу? [8, с. 165].

Фаталіст Софокл беззастережно вірив у залежність Долі людини від вищої сили Всесвіту. Тому в античній драмі часто висвітлювалися страждання, що випливали з готової катастрофи, причини якої залишалися далеко за межами трагедії.

Латинські поговірки передають характеристики Долі і ставлення до неї: *Currit rota [Fortunae]. – Крутиться колесо [Фортуни]*. Римляни, як і греки, зображували богиню долі і удачі на кулі або колесі – символах мінливості

щастя, або у вигляді жінки з пов'язкою на очах. *Fortuna caeca est. – Доля сліпа*, бо вона обдаровувала достойних і недостойних. *Fortuna favet ignavis. – Доля сприяє дурням*. Пор. «дурням» завжди везе. *Fortuna fortes metuit, ignavos premit. – Доля сміливих боїться, боягузливих пригнічує*. *Fortuna nimium quem fovet, stultum facit. – Доля робить нерозумним того, кому надмірно сприяє*. *Fortuna vitrea est; tum (tunc), cum splendet, frangitur. – Доля скляна: тоді, коли блищить, розбивається*. *Fortuna variabilis. – Доля мінлива*. *Fortes fortuna adjuvat. (Audentes fortuna iuvat.) – Смільвим доля допомагає*. Але *Faber est suae quisque fortunae. – Кожен коваль своєї долі*. Якщо фортуна часто мінлива, то фатум визначає долю людини при народженні. *Fata vi(am) invenient. – Доля знайде дорогу*. Пор. «Від долі не втечеш». *Fatum est series causarum. – Доля – це низка причин*.

Висвітлюючи колізії сліпої Долі, античні автори намагалися досягнути тайну Всесвіту, охопити смисл світобудови зі ставленням людини до світових законів, знайти в них причинність або запрограмованість вирішальних моментів людського життя і людської історії. У римлян доля виступала у двох іпостасях як фортуна, і як фатум. Фатум – втілення визначеності людського життя від народження, Фортуна – втілення його мінливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Горацій Квінт Флакк. Твори / Флакк Квінт Горацій; пер. А. Содомори. – К.: Дніпро, 1982. – 254 с.
2. Содомора А. Драматургічна майстерність Есхіла / А. Содомора Есхил Трагедії / Есхил; пер. з давньогр. А.Содомори та Бориса Тена. – Київ: Дніпро 1990. – С. 5 – 20
3. Есхил Трагедії / Есхил; пер. з давньогр. А.Содомори та Бориса Тена. – Київ: Дніпро 1990. – 317 с.
4. Евріпід Трагедії / Евріпід; з давньогр. А. Содомори та Бориса Тена. – Київ: Основи 1993. – 448 с.
5. Арістотель. Поетика / Арістотель; пер. Й. Кобів і Ю. Мушак // Античні поетики. Арістотель. Поетика. Псевдо-Лонгін. Про високе. Горацій. Про поетичне мистецтво. – К.: Грамота, 2007. – С. 27-64.
6. Грейс Роберт Мифы древней Греции. / Р. Робертс; Пер. с английского К.П. Лукьяненко. – М.: Прогресс 1992. – 620 с.
7. Мифологический словарь. – М.: «Просвещение». – 1985. – 174 с.
8. Софокл. Трагедії. / Софокл; пер. з давнього. – Київ: Дніпро. – 1989. – 301 с.

Майстренко Людмила Володимирівна
Миколаївський національний університету ім. В. О. Сухомлинського
(Миколаїв, Україна)

ВЛИВ СОЦІАЛЬНИХ ФАКТОРІВ НА РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація: В статті розглядаються соціальні фактори розвитку емоційного інтелекту. До соціальних факторів ЕІ можна віднести синтонію, яка змінюється раціоналізацією, ступінь розвитку самосвідомості дитини, впевненість в емоційній компетентності, рівень освіти батьків і сімейний прибуток, емоційно благополучні відносини між батьками, андрогінність, релігійність [с. 60 – 63].

Соціальні можливості в значній мірі визначають емоційну сферу психічного життя людини. Їх роль в людському житті очевидна. Розвиток емоційного інтелекту є важливим фактором адаптації, оптимізації міжособистісної взаємодії та позитивної поведінки людини.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоційна сприйнятливість, емоційна компетентність, соціальний фактор.

Майстренко Л.В.
Николаевский национальный университет имени В.О. Сухомлинского
(Николаев, Украина)

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ НА РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Аннотация: В статье рассматриваются социальные факторы развития эмоционального интеллекта. К социальным факторам ЭИ можно отнести синтонию, которая изменяется рационализацией, степень развития самосознания ребенка, уверенность в эмоциональной компетентности, степень образования родителей и семейный доход, эмоционально благополучные отношения между родителями, андрогинность, религиозность.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект, эмоциональная восприимчивость, эмоциональная компетентность, социальный фактор.

Maystrenko L.V.
Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University
(Mykolaiv, Ukraine)

THE INFLUENCE OF SOCIAL FACTORS ON THE DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE

Abstract. The article deals with the social factors of development of emotional intelligence. The social factors include emotional intelligence syntoniya which changes by rationalization, the degree development of child's consciousness, confidence in emotional competence, educated parents and household income, emotionally prosperous relationship between parents, androgyny, religiosity. Social possibilities largely determine the emotional sphere of human's emotional life. Their role in human life is evident. The development of emotional intelligence is an

important factor in the adaptation, optimization of interpersonal interaction and positive behavior.

Keywords: *emotional intelligence, emotional susceptibility, emotional competence, social factor.*

Проблема розвитку емоційного інтелекту, яка знаходиться в центрі наукових дискусій, є важливою та актуальною. Її актуальність пояснюється високим рівнем евристичних можливостей, які сприяють успішній соціальній адаптації та емоційній гармонії розвитку особистості, визначають рівень її емоційної культури.

Інтерес до вивчення емоційного інтелекту пов'язаний як зі складністю питань в концептуальному колі даної проблеми, так із потребою подальших прикладних досліджень. Проблема емоційного інтелекту стала об'єктом дослідження таких зарубіжних вчених як Джон Мейер, П. Селовей, Д. Карузо, Д. Гоулман та інших. На пострадянському просторі емоційний інтелект досліджують такі вчені: Божок О.О., Пашко Т.А., Остапчук О. М., Власова О. І., Люсін Д.В., Березовська Т. П., Лобанов А. П., Лібін А. В., Юркевич В.С., І. Н. Андреева та багато інших. Їхні наукові інтереси присвячені проблемам становлення і розвитку емоційного інтелекту, передумовам його виникнення, концептам, психології емоцій та формування емоційної культури тощо.

Незважаючи на важливість та різноплановість досліджень, деякі аспекти його вивчення залишаються актуальними і носять гіпотетичний характер. Ідея множинності інтелектуальних проявів, соціальні фактори потребують розширення уявлень про емоційний інтелект. На нашу думку, характеристика евристичного потенціалу емоційного інтелекту, категоризація і диференціація понять, емоційна культура в концептуальному полі емоційного інтелекту також потребують дальшого обґрунтування. Головною метою цієї роботи є розкриття соціальних факторів в розвитку емоційного інтелекту та його змісту.

Термін «емоційний інтелект» виник в результаті розвитку уявлень про природу когнітивних та афективних процесів у їхньому взаємозв'язку. Важливим досягненням в цьому процесі стало збагачення уявлень про емоції – «психічні стани і процеси, в яких відображається безпосереднє, ситуативне переживання життєвих явищ, зумовлене їх ставленням до потреб суб'єкта» [1, с.120].

«Емоційний інтелект – це здатність людини усвідомлювати власні почуття і почуття інших людей, мотивувати себе й інших, керувати емоціями як наодинці, так і у стосунках з іншими» (Пітер Селовей, Джон Мейер, Карузо). Отже, під терміном «емоційний інтелект» ми розуміємо сукупність розумових здібностей для обробки емоційної інформації [2].

Люди з високим емоційним інтелектом в соціальному плані урівноважені, дружелюбні, перебувають в доброму настрої, не піддаються страху і не схильні до тривожних роздумів. В них є почуття обов'язку до людей і початих справ, охоче беруть на себе почуття відповідальності і дотримуються етичних принципів, у ставленні до інших вони доброзичливі і турботливі. Їхнє емоційне життя багате подіями, але в належній мірі. Вони перебувають у злагоді з самим собою, з іншими людьми та суспільством, в якому живуть [3, с. 79].

Розвиток емоційного інтелекту є важливим фактором адаптації в соціальному оточенні. О.І. Власова, в результаті експериментальних досліджень, робить висновок, що емоційно обдаровані підлітки легко вживаються в колективі, часто стають лідерами, добре адаптуються в новому середовищі, сприяють покращенню соціально-психологічного клімату [4]. Термін «емоційний інтелект» охоплює різне коло понять. Сюди відносяться такі поняття як *емоційні здібності, емоційна інформація, емоційне мислення, емоційна креативність, емоційна культура*. Ці поняття розроблені різними вченими розкривають різні дійові сторони емоційного інтелекту, їх актуальність очевидна. Наприклад, *емоційні здібності* – це індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої.

Емоційну культуру особистості О.О. Божок розуміє як вихованість емоцій, рівень розвитку емоцій, який передбачає емоційну чуйність і відповідальність за свої переживання перед собою і оточуючими [5, с. 36 – 40].

Т. А. Пашко виділяє в структурі емоційної культури п'ять компонентів. *Когнітивний компонент* як знання про суть емоцій людини, їх психологічні закономірності. *Емпатійний компонент* – це уміння співпереживати, розпізнавати почуття інших людей. *Рефлексивний компонент* – це уміння розуміти власні емоції, причини їх виникнення. *Мотиваційний компонент* – це наявність актуальних потреб в самоорганізації особистих переживань. *Регулятивний компонент* – це уміння керувати власними емоціями [6, с. 322 – 327].

Психологи розрізняють різні можливості розвитку ЕІ. Одні (Дж. Мейер) вважають, що підвищити рівень емоційного інтелекту неможливо, бо ЕІ відносно стійка здатність. Інші (Д. Гоулман), дотримуються точки зору, що ЕІ можна і треба розвивати. Підтвердженням цієї точки зору є той факт, що нервові шляхи мозку продовжують розвиватися аж до середини людського життя. Тому розвиток емоційних можливостей може продовжуватися від трьох до двадцяти років. Прихильники розвитку емоційного інтелекту стверджують, що в школі потрібно проводити спеціальне навчання, спрямоване на розвиток емоційної компетентності [7, с. 34]. Проте, проблема розвитку емоційного інтелекту складна, багатогранна і залежить від багатьох факторів – біологічних і соціальних.

До соціальних факторів ЕІ можна віднести синтонію, яка змінюється раціоналізацією, ступінь розвитку самосвідомості дитини, впевненість в емоційній компетентності, рівень освіти батьків і сімейний прибуток, емоційно благополучні відносини між батьками, андрогінність, зовнішній локус контролю, релігійність [8, с. 60 – 63].

Синтонія визначається як співпадіння емоцій дитини з емоціями людей, з якими вона знаходиться в безпосередньому контакті. Розвиток синтонії пов'язаний з емоційними реакціями оточення надії дитини. Формуванню синтонічності дитини шкодить надмірна опіка і переоцінка його батьками. Надмірна любов батьків до дитини, їх постійна турбота про неї заважає встановленню емоційного контакту з дорослими. Синтонія не розвивається якщо дитина здатна до встановлення емоційного контакту, позбавляється такої можливості з різних причин.

Опір негативному афективному впливу здійснюється шляхом *раціоналізації*, ставлення до оточуючих людей і подій, які відбуваються.

Індивідуальні системи переконань можуть містити раціональні та ірраціональні ідеї. Це означає, що при реакціях на події людина може застосовувати як розумні реалістичні ідеї, так і емпірично необґрунтовані, які не піддаються логічному поясненню. Раціональні ідеї зменшують емоційний дистрес, послаблюють гнів, тривогу, депресію, ірраціональні переконання і дії провокують непродуктивну емоційну поведінку, яка є результатом неадекватної поведінки батьків в стресовій ситуації.

Рівень розвитку самосвідомості. Емоційні реакції оточуючих на поступки дитини не тільки виступають умовою для розвитку синтонії, але і її орієнтирами для її сомооцінки та ставленням до самої себе. Основи реалістичного сприйняття дитини самої себе формуються на ранніх стадіях розвитку і визначаються прийняттям дитини з боку батьків [9].

На ранніх ступенях розвитку особистості формуються також і механізми саморегуляції. Саморегуляція психічних станів безпосередньо пов'язана з самоконтролем. Вся система особистісної саморегуляції базується на ступені розвитку самосвідомості, рівень якої є передумовою управління власними емоціями.

Процеси самооцінки і саморегуляції лежать в основі *впевненості в своїй емоційній компетентності*, тобто в основі уявлень людини в тому, чи може він розуміти емоції в міжособистісних контактах.

Чим вищий *рівень освіти батьків і сімейний прибуток*, тим вищі показники емоційного інтелекту дітей. На думку Гоулмана висока кар'єра і прибутки батьків можуть бути результатом високого рівня емоційного інтелекту, який передається їхнім дітям. Освічені і матеріально забезпечені батьки можуть більше часу віддавати саморозвитку їхніх дітей, а ті в свою чергу розвиваються більш емоційно і інтелектуально, ніж діти неосвічених та малозабезпечених батьків.

Емоційно благополучні взаємовідносини між батьками створюють оптимальні умови для емоційного розвитку дитини. В таких сім'ях її члени уважніше відносяться до переживань один одного і частіше обговорюють емоційні проблеми. Можна зробити висновок, що батьки з високим рівнем EI здатні створити гармонійні умови сімейних взаємовідносин, визначають і розвиток емоційного інтелекту своїх дітей [10].

Гендерні особливості виховання. Відомо, що взірці емоційних відмінностей серед дорослих чоловіків і жінок визначаються різними підходами до виховання дітей. Гендерні відмінності проявляються перш за все в тому, що EI у жінок проявляється в більшості випадків на рівні міжособистісних відносин, а у чоловіків на внутріособистісним рівні EI.

Андрогінність як фактор EI залежить від виховання в сім'ї. Андрогінні особистості визначаються великою емоційною гнучкістю. Вони можуть бути то сильними то м'якими, турботливими і добрими, поєднуючи в собі продуктивні емоційні стратегії, властиві як жіночій, так і чоловічій статі.

Емоційні знання і навички дитини формуються спочатку в сім'ї, а згодом під впливом найближчого оточення, в якому знаходиться дитина.

Релігійність. Між емоційним інтелектом і релігійністю виявлений глибокий зв'язок. Релігія передбачає виховання моральних почуттів, в першу чергу розвиток почуття безумовної любові. Підготовка до церковних таїнств неможлива без самоаналізу діяльності з відповідними емоціями. Сповідь

очищає людину і є стимулом до самовдосконалення, яке потребує самообмеження і саморегуляції. Віра не тільки наповнює почуття людини емоційно, збагачує її емоції і почуття. Можна зробити висновок, що соціальні фактори ЕІ формуються в сімейному оточенні. Вони залежать від характеру відносин між батьками, їх увагою до внутрішнього життя людини і такими методами виховання, які передбачають формування відповідної самооцінки і позитивного образу дитини, розвитку самоконтролю і здатності до продуманого аналізу емоційної інформації.

Висновки і пропозиції. Емоційний інтелект – результат розвитку уявлень про природу когнітивних та афективних процесів людського мозку, збагачення уявлень про емоції як підсистему свідомості, розширення про множинність їх проявів. Складне багатоаспектне явище емоційного інтелекту реалізується в різних взаємозв'язаних, інколи суперечливих для емпіричної фіксації формах. На розвиток емоційного інтелекту впливають різні чинники, серед яких важливе місце займають соціальні фактори. Розвиток соціальних факторів емоційного інтелекту сприяє адаптації людини в соціальному середовищі, оптимізації міжособистісних взаємодій. Вивчення емоційного інтелекту, факторів його розвитку може стати свідченням більшої його відкритості до інших суспільних факторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник Степанов О.М – К.: Академ. видав. – 2006. – 423 С.
2. Mayer J. D., Salovey P., Caruso D. Emotional intelligence: Theory, findings, and implications / J. D. Mayer, P. Salovey, D. Caruso // Psychol. Inq. – 2004. – V.15. – N 3. – P. 197 – 215.
3. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / Д. Гоулман, пер. с англ. А.П. Исаевой // М.: АСТ. – Москва; Владимир: ВКТ. – 2009. – 478 С.
4. Власова О.І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: Монографія / О.І. Власова // – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – 2005. – 308 с.
5. Божок О.О. Емоційна культура студентів як ціннісна складова становлення їх особистості / О.О. Божок // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Випуск 31. Серія: психологічні науки: Збірник наукових праць у 3-х т. – Чернігів: ЧДПУ. – 2005. – № 31. – Т. 1. – с. 36 – 40.
6. Пашко Т. А. Психологічні засади формування емоційної культури сучасної молоді/ Т. А. Пашко // Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім.Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – Т. IX. Ч. 1. – К. – 2007. – С. 322 – 327.
7. Остапчук О.М. Школа «емоційного інтелекту» / О.М. Остапчук // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2012. – С. 31 – 40.
8. Андреева И.Н. Предпосылки развития эмоционального интеллекта / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2007. – № 5. – С. 57 – 65.
9. Кравченко А. Нарцисс и его отражения // Моск. Психотерапевт. Журн. 2001. №2 С. 96 -113
10. Орме Г. Эмоциональное мышление как инструмент достижения успеха. / Г. Орме. М.: КСП+, 2003.

УДК:81

Мирзаева Дилшода Икромжоновна
Ферганский государственный университет
(Фергана, Узбекистан)

TEACHING AND LEARNING DISCOURSE ANALYSIS

Abstract. *This article discusses how to teach and learn discourse analysis.*

Key words: *discourse analysis, communication, language-in-use, teaching methods*

Аннотация. *В этой статье обсуждается, как преподавать и изучать анализ дискурса.*

Ключевые слова: *анализ дискурса, коммуникация, методы обучения, язык в использовании.*

Learning and teaching discourse analysis engages students and teachers in the exploration of written texts and spoken data. Analysis of discourse data encourages students to reflect upon and evaluate knowledge acquired in the study of, for example, syntax and semantics as well as naturally drawing students to the investigation of language-in-use. Studying discourse provides students with the opportunity to examine how meaning is constructed and negotiated and to reflect on the role that language plays in society. Teaching discourse analysis involves introducing students to relevant theories and directing them in the application of these theories to real life language use.

Bringing discourse analysis into classroom takes a lot effort from the teacher. It requires the teacher, in the first place, and students, to look at their teaching and learning task in a very different way: in discourse analysis the main focus of study is not language but communication or how language is used in society. The introduction of the notion of communicative competence has been positive in the sense that communication is now conceived as a result of the successful application of not only grammatical but also pragmatic knowledge and skills (Cande 1983). Pragmatic competence has become the equivalent to the topping of an ice-cream: it is nice if we can have it, yet it is not the ice-cream. The communicative approach to language teaching has succeeded in making us aware of some factors, which were not taken into account previously, but it has failed to integrate those factors into a new way of looking at language in use.

It's time to discuss about premises for bringing discourse analysis into the language classroom. According to the dictionary definition, a premise is something that you suppose is true and that you use as a basis for developing an idea or a statement. Every language teacher approaches his or her task with certain premises about what language is and how it is used. These premises are usually based on the teachers' academic experience and learning of languages and inevitably penetrate their pedagogic task independently of the method or text-book they follow. If we explain it in a sample way, every teacher has own way of teaching. He/ she can use different type of teaching methods (teaching method is a way of teaching language which is based on systematic principles and procedures) and approaches.

On my courses, before any theories have been introduced and before any 'typical' discourse material is discussed, students are encouraged to collect their own small sample of data and attend the first class ready to say something about it. It helps to student to understand the new material easily: e.g. to examine thematic links in the text and to analyze its structure and texture; to consider the construction and interpretation of meaning in the discourse; to discuss whether the discourse can be classified as belonging to a particular register or; to analyze the discourse in relation to assumptions made about the relationship between speaker/signer/writer and the receiver of the communicative message(s). In this way, students are introduced to important ideas at the outset of their studies and concepts which students find difficult to understand in the abstract – presupposition, personalisation and intertextuality, for example – are made more accessible by being grounded in students' own experience of collecting, analysing and interpreting discourse data. It is in working with texts, and actually carrying out discourse analysis, that students can be led to an understanding of how human beings engage in discourse which shapes the way they construct themselves and their relationships with others. Students also come to understand how their engagement with texts and talk (in particular social and cultural contexts) can challenge. The opportunity for such learning goes beyond the confines of the university campus, and students' involvement with the subject is often revealed when they remark that they are finding it 'difficult' to, for example, listen to news broadcasts or read a letter from their bank without becoming, to use their words and talk in such institutional settings and of the social roles that such discourses prescribe.

In my lessons, I try to use different kind of activities for analyzing and interpreting discourse data. For example, new topic is "Genres in discourse".

Handout 1. Description of genre characteristics. Genre Characteristics

FANTASY: contains elements that are not realistic, talking animals, magical powers, often set in a medieval universe, possibly involving mythical beings

HISTORICAL FICTION: stories centered around the basis of a partially historical situation, a novel set in a historical period

REALISTIC FICTION: stories that take place in modern times, characters are involved in events that could happen.

Handout 2. Match the definitions to the terms.

1. Authors of stories in this genre are often "retelling" the story. It may say "adapted" by, "retold by", or the author may be "unknown"	a. Nonfiction
2. Most stories fall into this genre, which means that the text is made-up or a product of the imagination	b. Fiction
3. The two subgenres of this main genre include tragedies and comedies	c. Drama
4. Writing that is true, factual, informative, or persuasive	e.
	d. Folklore

Handout 3. Directions: Read the descriptions of the texts. Look for details that reveal the genre. Write the genre and subgenre on the lines and write a sentence

explaining your answer.

1. Bronze Star by Irwin Keene

World War II has been hard for Mama Conner. Her husband and three sons have been away at war and Mama Conner was left to keep the house together, raise money, and provide for Baby Maple. The mood in the town darkens suddenly when her neighbor Betsy loses one of her loved ones in battle. At Mama Conner's ladies club, several upstanding ladies of the town are on edge after hearing a garbled news report announcing that a man from their town was lost in battle, but as the man's name went unheard, the women are left to speculate as to whom will be the most affected. This novel ends in a surprising twist.

Genre: _____ Subgenre: _____

Explain your Answer

2. "Rapunzel" adapted by Craig Hooper

Once upon a time a young girl named Rapunzel was running an errand for her

mother when an evil witch caught her and imprisoned her in the tower of a castle.

After years in the tower, Rapunzel grew long, beautiful hair. Having seen nobody

but the evil witch her whole life, Rapunzel is very lonely until one day a prince

wanders by and climbs up her hair. The witch doesn't like this and action ensues,

but eventually the prince and Rapunzel live happily every after.

Genre: _____ Subgenre: _____

Explain your Answer

That was only example how I conduct my lessons. Choosing appropriate method and techniques related to teachers and students as well to achieve the objective of the lesson. The study of discourse analysis therefore provides students with the opportunity to acquire areas of knowledge and understanding which not only enhance intellectual development but which are also relevant for a range of professional careers.

BIBLIOGRAPHY

1. Brown, G. and Yule, G. (1983) Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Miller, J. (2002) Discourse Analysis. Guide to Good Practice in languages, linguistics and area studies.
3. MCCARTHY, M. (1991). Discourse analysisfor language teachers. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Schiffrin, D. (1994) Approaches to Discourse. Oxford: Blackwell.

Олійник Олена Олександрівна
Уманський національний університет садівництва
(Умань, Україна)

СПОСОБИ СТВОРЕННЯ ОБРАЗНОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ТА НІМЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ'ІВ

Аннотация. В статье рассматриваются основные механизмы переосмысления на материале пословиц английского и немецкого языков, среди которых центральное место занимают метафора и метонимия. Особый интерес в этой связи представляют образные пословицы. В статье выделены различные группы пословиц, образы которых основаны на зоонимах, фитонимах, соматизмах, выбор которых детерминирован особенностями восприятия отдельного народа, поэтому образность национально своеобразна и специфична.

Ключевые слова: пословицы, образность, метафора, метонимия, синекдоха.

Olena Oliinyk
Uman National University of Horticulture
(Uman, Ukraine)

MECHANISMS OF CREATING FIGURATIVE MEANING IN ENGLISH AND GERMAN PROVERBS

Abstract. The article deals with main means of creating figurative meaning in English and German proverbs, among which metaphor and metonymy hold a central place. In this regard proverbs with figurative meaning are of special interest. The article highlights the proverbs according to their images based on zoonyms, phytomims, somatisms. The choice of lexical units is determined by the perception of a certain nation, that is why figurative meaning is culture-bound and specific.

Keywords: proverbs, figurative meaning, metaphor, metonymy, synecdoche.

Однією з важливих проблем пареміології є вивчення образності прислів'їв. Звернення до прислівного матеріалу дозволяє проаналізувати основні способи переосмислення, оскільки у прислів'ях знаходять своє концентроване вираження майже всі семантичні механізми мови. Основною метою статті є аналіз механізмів переосмислення у прислів'ях англійської та іноземних мов.

Прислів'я передає те чи інше поняття через конкретний образ такими семантичними механізмами переосмислення як метафора, персоніфікація, метонімія, синекдоха, гіпербола.

Метафора – це перенос найменування з одного денотата на інший на основі його схожості. Найхарактернішим напрямом метафоричного переосмислення є зображення абстрактних сутностей через конкретні образи. Саме тому конкретні образи представлені у прислів'ях побутовою тематикою.

Предмети і явища, що є невід'ємною частиною життя носіїв мови, відображаються у семантиці прислів'я. національна своєрідність може виявлятися в типових асоціаціях, пов'язаних з образом, тобто у національно специфічній образній основі. Це у першу чергу стосується тих фразеологізмів, образи яких запозичені із рослинного та тваринного світів [1, с. 14]. Національний образ, який виникає при засвоєнні окремих прислів'їв, викликає саме ті асоціації, які властиві саме тому народові, чиїм надбанням є прислів'я. Тому фразеологічні тропи є стереотипними і зрозумілими представникам певної мовної спільноти, їх унікальність та особливість виявляється у порівнянні з тропами іншої мови. Лексичний склад тропів є повсякденним. Лексика образних прислів'їв належить до низки семантичних полів: назв рослин, тварин, елементів пейзажу, природних явищ, топоніми, етноніми, соматична лексика, назви побутових предметів. «Метафорам прислів'їв властивий певний напрямок переносів: пояснити більш складне через більш просте, менш відоме через більш відоме, ідеальне через матеріальне, абстрактне через конкретне, соціальне через біологічне» [2, с. 19 – 20]. Слова, які визначають компонентний склад прислів'їв, тісно пов'язані з навколишнім світом, його пізнанням і викликають асоціації з життям, фізичною та розумовою працею людини:

Соматизми:

Many hands make light work.

Wo der Zahn weh tut, dorthin geht die Zunge.

Фітоніми:

You cannot judge a tree by its bark.

Ein Mann ohne Frau ist ein Baum ohne Laub.

Зооніми:

If wishes were horses beggars might ride.

Das Vöglein sitzt lieber auf einem Ästlein als in einem goldenen Käfig.

Природні явища:

The moon is not seen where the sun shines.

Viele Bäche machen einen Strom.

Предмети побуту:

A full cup must be carries steadily.

Jeder Topf findet einen Deckel.

Знаряддя праці:

A good anvil does not fear the hammer.

Eine stumpfe Axt fällt keine Eiche.

Досить поширену групу складають прислів'я, яким властивий тип метафори, що полягає у переосмисленні абстрактного через конкретне. Конкретними образами, що передають абстрактні сутності, виступають істоти, предмети, зооніми, фітоніми, природні явища. Наприклад:

Істота → абстрактне поняття

Übung ist der beste Lehrmeister.

Experience is the mother of wisdom.

Предмет → абстрактне поняття

Das Alter ist ein Spital, das alle Krankheiten aufnimmt.

Hope is a good breakfast, but a bad supper.

Зоонім → абстрактне поняття

Der Gast ist wie ein Fisch, er bleibt nicht lange Frisch.

A bird in hand is worth two in the bush.

Фітонім → абстрактне поняття

Muß ist eine harte Nuß.

No garden without ist weeds.

Природне явище → абстрактне поняття

Das Urteil der Welt ist veränderlich wie Aprilwetter.

Words are but wind.

Іншим способом створення образності прислів'я є персоніфікація, коли абстрактним сутностям приписуються властивості, притаманні людині або тварині. Наприклад: *Arbeit ist kein Frosch, sie hupft uns nicht davon. Ill news flies fast.*

Автономазія – один із видів метафори, коли відбувається заміна загального імені власним, при цьому власне ім'я використовується у значенні апелятива. Наприклад: *Bacchus has drown more men than Naptune.*

Метонімія представлена у прислів'ях своїм різновидом – синекдохою. Її сутність полягає у переносі назви на основі взаємозв'язку частини і цілого: частина виступає як ціле і ціле виступає як частина. До метонімічного переосмислення залучаються слова, що позначають частини тіла людини, риси характеру:

Частина тіла людини → людина

Voller Bauch studiert nicht gern.

A fair face may hide a foul heart.

Риса характеру → людина

Ein gutes Gewissen kennt keine Furcht.

A clear conscience laughs at false accusations.

Своєрідним типом метонімії є "Speech-speaker metonymy", так звана метонімія «мовлення – мовець» [3, с. 130], суть якої полягає у тому, що відношення парціальності встановлюється між мовцем і тим, що він говорить: *By the treet of "by-and-by" one arrive at the house of "never".*

"Hab ich" füllt den Beutel nicht.

У деяких прислів'ях відбувається декілька переосмислень, спочатку метонімія, в основі якої – частини тіла тварини, потім відбувається процес метафоризації. У деяких фразеологізмів метонімічність може поєднуватися з метафоричністю внаслідок паралельного поєднання компонентів-метонімії і компонентів-метафор [4, с. 111]. «У таких пареміях метонімічні перетворення часто виступають метонімізмами стосовно тварин, а в результаті метафоричного переосмислення вони іменують світ людини. Метафори цього типу мають чіткі і постійні оцінні конотації» [5, с. 89]. Назви тварин та їх частин тіла самі по собі не містять оцінки, але їх ознаки, будучи віднесені до людини, набувають оцінного смислу. Оцінність таких фразеологізмів майже виключно негативна. Власне метонімія уживається з синекдохою, коли назва тієї чи іншої частини тіла вербалізує дії, поведінку, стан людини. Наприклад:

Betrug und List haben kurze Flügel.

Velvet paws hide sharp claws.

Метафоричні фітоніми, зооніми, соматизми набувають символічного характеру в структурі деяких пареміологічних одиниць. При цьому важливе значення відіграють асоціації. Назви тварин сприяють образній характеристиці

людських якостей. На цьому рівні можна виявити типологічну тотожність мов. Зоосимволи у багатьох народів збігаються, але разом з тим у кожного народу своя система символів.

Отже, особливість означення явищ дійсності засобами прислів'їв полягає у тому, що образні прислів'я передають те чи інше поняття через конкретний образ. Це здійснюється завдяки дії семантичних механізмів переосмислення, таких як метафора, метонімія, синекдоха, гіпербола, парадокс, центральне місце серед яких належить метафорі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мальцева Д.Г. Страноведение через фразеологизмы. – М.: Высш. шк., 1991. – 173 с.
2. Крикманн А.А проблематике исследования содержания и мировоззрения пословиц: автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.01.19. – Таллин, 1975. – 55 с.
3. Norrick Neal R. How proverbs mean. Semantic studies in English proverbs. – N.Y., 1985. – 133p.
4. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Х.: Основа, 1990. – 167 с.
5. Грибан Л.П. Вплив метафори на формування конотативного аспекту значення фразеологічних одиниць німецької мови // Вісник КДЛУ. Дослідження молодих вчених. Серія «Філологія». – Вип.3 – К., 1997. – С. 855 – 91.

УДК 81-26

Пасєвська Марія Володимирівна
Уманський національний університет садівництва
(Умань, Україна)

ЯВИЩЕ СИНОНІМІЇ В ХРИСТИЯНСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. В статті розглянуто явище синонімії в християнській термінології, представлені та проаналізовані класифікації синонімічних відносин за їх структурою та семантикою. Особливу увагу приділено синонімічним відношенням, що пов'язані з процесом запозичення слів греко-латинського походження, проаналізовані особливості таких запозичень.

Ключові слова: синонімія, синонімічні відношення, християнська термінологія, дублети, аббревіатура.

Аннотация. В статье рассмотрено явление синонимии в христианской терминологии, представлены и проанализированы классификации синонимических отношений по их структуре и семантике. Особое внимание уделено синонимическим отношениям, связанным с процессом заимствования слов греко-латинского происхождения, проанализированы особенности таких заимствований.

Ключевые слова: синонимия, синонимические отношения, христианская терминология, дубликаты, аббревиатура.

Paievska Mariia
Uman National University of Horticulture
(Uman, Ukraine)

PHENOMENON OF SYNONYMY IN CHRISTIAN TERMINOLOGY OF GERMAN LANGUAGE

Abstract. In this article, the concept of the synonymy in the Christian terminology is reviewed; the classifications of the synonymous relations based on their structures, and semantics are presented and analysed. Special focus is on the synonymous relations associated with the process of the linguistic borrowing of the words with the Greco-Latin origin; characteristics of such borrowings were reviewed.

Keywords: synonymy, synonymous relations, Christian terminology, doublets, abbreviations.

Релігія, як важливий компонент розвитку історії людства, є невід'ємною частиною життя будь-якого суспільства на протязі всього його існування та однією з форм збереження досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Християнська лексика може з повним правом розцінюватися як культурна пам'ятка народу. Багато німецьких дослідників вказують на той факт, що «більша частина християнської лексики відсутня в тлумачних словниках» [1; 2], хоча вона являє собою досить великий пласт лексики німецької мови. Об'єктом нашого дослідження обрано явище синонімії в християнській

термінології німецької мови, оскільки синонімічні ряди займають вагоме місце в системі християнської лексики.

Найчастіший тип синонімічних відносин у релігійній термінології пов'язаний з процесом запозичення слів греко-латинського походження. Греко-латинські терміни мають, на відміну від їх німецьких синонімів, цілий ряд особливостей: їхні значення не розвиваються і не змінюються з плином часу, вони зберігають семантичну однозначність і нейтральність, їх легко можна розпізнати завдяки поширеності в інших мовах, вони відрізняються економічністю і точністю.

Слід зазначити, що термінологія західної (католицької) церкви формувалась головним чином під впливом латинської мови, а східної (православної) – під впливом грецької мови: *die Absolution* (lat. *absolvere*) – прощення гріхів (термін католицької церкви) – *die Sündenvergebung, Ablass der Sünden*; *das Eistolar* (грец. *epistole*) – Апостол (богослужбова книга православної церкви) – *der Apostolos, das Apostelbuch* [3, с. 4].

За ступенем схожості термінологічні синоніми поділяються на такі види:

а) абсолютні синоніми (нім. *totale Synonyme*). У термінології їх прийнято називати термінологічними дублетами, це слова або словосполучення, які об'єднуються особливим термінологічним співвідношенням з одним і тим самим науковим поняттям та об'єктом дійсності [4, с. 33]: *das Achttonbuch* – *das Oktoechos* (Октоїх).

б) відносні (умовні, часткові) синоніми (нім. *partielle Synonyme*). Останні поділяються на:

- терміни, що знаходяться у відношеннях частина-ціле: *Kirchenfahne* (in der Kirche, eine Fahne, welche bei Prozessionen an einer langen Stange getragen wird) - *Kreuzfahne* (in der Römischen Kirche, eine Fahne mit dem Zeichen des Kreuzes, welche bei Prozessionen an einer langen Stange getragen wird) – хоругва;

- терміни, що означають поняття, які значною мірою перетинаються в об'ємі. Священик: *Gottesdiener* (християнський), *Pfarrer* (в християнських та нехристиянських общинах), *Pope* (православний), *Priester* (католицької церкви), *Kooperator* (допомагає іншому священикові більш високого сану), *Kaplan* (полковий, корабельний і т. п.), *Clerk* (англіканської церкви), *Seelsorger* (військовий священик, ФРН).

- синоніми, семантична схожість яких розповсюджується не на всі їх значення. Так, слово *Herr* тільки в християнській лексиці є синонімом до *Gott* (Господь): *Gott erbarme Dich unser* (Господи, помилуй). *Auf Dich Herr bauen wir* (На Тебе, Господи, уповаємо).

- стилістичні синоніми використовуються в різних стилях: *das Gebet des Herrn* (з книжної мови) - *Vaterunser* (з розмовної) (молитва Господня, Отче наш); *die Konfession* (з офіційної мови) - *das Glaubensbekenntnis* (загальнонаукове слово) (віросповідання).

Поділ синонімів на абсолютні (дублети) і часткові є основним, бо він відображає суть явища синонімії.

Виходячи зі структури термінів-синонімів, синонімічні відносини в досліджуваній підмові можуть бути представлені такими парами:

- кореневий термін і кореневий термін: *das Heil* – *das Wohl* (благо);
- похідний термін і похідний термін, утворені афіксальним способом:

1) суфіксальним: а) синонімічні відносини між термінами з однаковим суфіксом: *die Ölung* – *die Krankensalbung* (Єлеопомазання); б) синонімічні відносини між термінами з різними суфіксами: *sündlos* – *sündenfrei* (безгрішний);

2) префіксальним: а) синонімічні відносини між термінами з однаковим префіксом: *der Erzbischof* – *der Erzhiert* (архіпастир); б) синонімічні відносини між термінами з різними префіксами: *unbeweglich* – *immobil* неперехідне;

3) суфіксально-префіксальним: *der Beschützer* – *der Fürbitter* – *der Fürsprecher* (заступник);

- складний термін і складний термін (синонімічні відносини будуються між термінами, що відрізняються одне від одного частковою або повною заміною компонентного складу):

1) повна заміна компонентного складу терміна: *die Seligpreisung* – *der Lobgesang* (величання);

2) часткова заміна компонентів складних термінів: а) заміна першого компоненту при збереженні останнього: *die Kirchenprozession* – *die Kreuzesprozession* (хресний хід); б) заміна останнього компоненту при збереженні першого: *der Säulensteher* – *der Säulenheilige* (стовпник);

- складний термін і кореневий термін: *die Nonnenhaube* – *der Klobuck* (клобук);

- однослівні терміни і термінологічні поєднання: а) між похідними (простими) термінами і термінологічними поєднаннями: *die Gehenna* – *das höllische Feuer* (геєна); б) між складними термінами і термінологічними поєднаннями: *der Gottesknecht* – *der Knecht Gottes* (раб Божий);

- термінологічне поєднання і аббревіатура: *Der zweite Brief des Paulus an die Korinther* – 2.Kor. (Друге послання до Коринтян);

- термінологічне поєднання і термінологічне поєднання: а) повна заміна обох компонентів: *die Heilige Pforte* – *die Königlche Tür* (Царські врата); б) заміна першого компонента: *der Heilige Donnerstag* – *der Grosse Donnerstag* (Великий Четвер); в) заміна останнього компонента: *das Leiden Christi* – *die Passion Christi* (Страсті Христові);

- словотвірні варіанти – варіанти, що розрізняються лише словотвірними афіксами, наприклад: *Philippferfasten* – *Philippusfasten* (Пилипівський піст);

- аббревіатурні:

I. Ініціальна аббревіація, або буквені скорочення:

а) однозначні. Характерною їх особливістю є графічна омонімія та семантична багатозначність, наприклад: *P.* – *Pater*, *P.* – *Priester*; *V* – *Vers*, *V* – *Vorbeter*, *Vorsänger*;

б) двозначні: *AT* – *Altes Testament*; *EG* – *Evangelisches Gesangbuch*;

в) трьохзначні: *THM* – *Töchter vom Herzen Mariä*; *EKD* – *Evangelische Kirche in Deutschland* – Євангелічна церква Німеччини;

г) чотирьохзначні: *INRI* – *Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*, *Iesus von Nazareth, König der Jude*.

II. Усічені слова. Тип скорочення, при якому залишається:

а) початкова частина слова: *apokr.* – *apokryphisch*; *vat.* – *vatikanisch*;

б) кінцева частина: *die Weihnatskrippe* – *die Krippe* (ясла);

III. Стягнення, або контрактури. Цей тип скорочень являє собою скорочення за допомогою збереження певної кількості приголосних літер терміна й утворення таким чином консонативної аббревіатури: *Hld* - *das Hohelied*; *St.* - *Sankt (heilig)*.

IV. Часткові скорочення. Аббревіатура, яка складається з букви або складу й повного слова: *St. zu Esther* - *Stücke zu Esther* (Фрагменти Книги Естер).

V. Акроніми представляють собою скорочення, які, на відміну від аббревіатур, читаються і сприймаються як звичайні лексичні одиниці: *ICHTHYS* - Akronym für: *Jesus Christus, Gottes Sohn, Retter* (*ichthys* bedeutet in griechisch Fisch).

VI. Цифрові скорочення. Складаються із літер або складів та цифр: 1. *Petr.* - *Der erste Brief des Petrus* (Перше Послання Петра); 2. *Sam.* - *Das zweite Buch Samuel* (Друга Книга Царств).

VII. Особливі засоби графічного оформлення скорочень: *C+M+B* - *Christus mansionem benedicat* (*Christus segne dieses Haus*), Segensspruch zu Epiphanie; *LXX* - *Septuaginta*, griechische Übersetzung des Alten Testaments; *A&O* - *Alpha und Omega*. Перша та остання літери грецького алфавіту, вказують на Христа: „*Ich bin das A und das O, der Anfang und das Ende*“ (Offenbarung 1,89).

IX. Особливу підгрупу становлять графічні скорочення латинського походження: *AD* - *Anno Domini, im Jahr des Herrn*.

X. Слова, в яких літери не є скороченням, а самі по собі що-небудь позначають. Наприклад, дві дужки у формі риби є християнським символом. Окремі літери грецького слова «риба» означали «Ісус Христос – Син Божий і Спаситель».

Незважаючи на прагнення уникати вживання синонімічних рядів, аналіз німецької християнської термінології показав, що в цілому для неї дуже характерна присутність термінів-синонімів. Головним чином це пов'язано з широким використанням аббревіатур на письмі з метою економії писемного матеріалу та часу. Основною лінгвістичною причиною синонімії є мовна традиція богослужіння: довгі століття чільну роль грали латинь та грецька мова, які стали джерелом численних запозичень в релігійній термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Agricola E. Wörterbuch des christlich geprägten Wortschatzes / Erhard Agricola. [Aus dem Nachlaß bearb. und für den Dr. vorbereitet von Wilhelm Braun]. – Stuttgart: Hirzel, 2003. – 218 S.
2. Brockhaus – Wahrig – Deutsches Wörterbuch in 6 Bänden. Hrsg. von Wahrig, Gerhard / Krämer, Hildegard / Zimmermann, Harald. – Wiesbaden, Stuttgart, 1980.
3. Портянников В.А. Немецко-русский и русско-немецкий словарь христианской лексики. Под общ. ред. протоиерея Александра Мякина. – Нижний Новгород: Изд-во Братства во имя св. князя Александра Невского, 2001. – 150 с.
4. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: [учеб. пособие для филол. спец. вузов] / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М.: Высш. школа, 1987. – 104 с.

Парпибоева Мохигул
ФерГУ
(Фергана, Узбекистан)

ФОРМИРОВАНИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В этой статье раскрывается суть понятия лексической компетенции и ее роль в процессе обучения иностранного языка.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, осваивать иностранный язык, лексическая компетенция, личность, формирование, осознание, мотивация.

Parpiboeva Moxigul
Fergana state university
(Fergana, Uzbekistan)

Annotation. The article reveals the concept of lexical competence and its importance in the process of teaching foreign languages.

Key words: communicative competence, to acquire a foreign language, lexicle competence, a person, forming, cognition, motivation.

Ситуация в мире постоянно меняется. В Узбекистане идёт становление новой системы образования, ориентированной на вхождение в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в учебно-воспитательном процессе.

Наши ученики сдают международные экзамены (DELTA, DALF). Хорошее владение иностранным языком - это необходимая предпосылка для получения интересной работы в стране и за рубежом, укрепления дружбы с представителями других стран, а также для продолжения обучения в международных высших учебных заведениях и профессионального роста.

Для достижения высокого качества образовательного процесса путём использования современных образовательных технологий, создание условий для формирования у учащихся коммуникативной компетенции, т.е. способности реализовать лексическую компетенцию в различных условиях речевого общения.

Ведущими компонентами коммуникативной компетенции являются речевые умения, которые включают умение говорения, умение чтения с пониманием, умение понимания на слух и умение письма. В состав коммуникативной компетенции входит также социолингвистическая и лексическая компетенции (умение выбрать нужную лингвистическую форму, способ выражения в зависимости от условий коммуникативного акта) и социокультурная компетенция (обычаи, правила, нормы, ритуалы, страноведческие знания и т. д.)

В любом человеке присутствует потребность в игре, но для ребенка она – хлеб насущный. Игра всегда добровольна, свободна, неопределенна (иначе это будет спектакль, а не игра) и бескорытна [3. с. 8]. Именно эти ее признаки в совокупности создают личность развивающуюся (она принимает

самостоятельные решения, взаимодействует с партнерами и пр.) и подлинно творческую. Именно игра в процессе обучения иностранного языка поможет развивать лексическую компетенцию.

В качестве примера использования игр в учебной деятельности в младших классах при изучении французского языка приведем несколько.

“Je connais cinq prénoms des garçons...” - идея этой “карманной” (то есть всегда находящейся у учителя при себе, не требующей особой подготовки) игры-упражнения навеяна очень известным когда-то во дворах развлечением девочек с мячиком: “я знаю пять имен мальчиков...”, “я знаю пять цветов...”. Эту игру я использую для формирования элементарных лингвистических представлений детей на доступном языковом материале [1, с. 11]. Ученики по цепочке называют 5 слов по различным темам. Игра способствует развитию памяти, внимания, активности, быстрой реакции, ориентирует учащихся на целенаправленное использование информации.

“Vole – ne vole pas” (“Летает – не летает”) - (вариант также известной детской игры). Учитель называет слова, знание которых ему необходимо проверить, вперемешку с иными, и при каждом слове поднимает руку. Если названное слово относится к нужной группе (“Vole”), дети тоже поднимают руку, если нет – просто сидят. Поднятие руки можно заменить хлопками, топанием, кашлянием – способ реакции могут предложить сами дети, тогда им будет приятнее работать. Эту зримую форму контроля можно использовать при совершенствовании фонетических навыков (на различие звуков), лексического материала [2, с. 13].

“La phrase magique” (“Чудесная фраза”) - игра направлена на восстановление заданного целого из отдельных частей. Пример. На разрезанном плакате учитель записывает реплики из различных диалогов, модальные фразы на разные темы. Плакат помещается в центре классной доски. Члены разных команд, например, представители трех рядов – подбегают к доске, забирают “свои” слова, фразы, реплики соответствующие заданным им темам, размещают их на своем игровом поле (стена, доска), достраивают мелом недостающие элементы, детали по своей теме и презентуют работу. Подобным образом можно “перекрутить” и “раскрутить” изученный учебный материал.

“Machine à écrire” (“Пишущая машинка”). Сначала учитель раздает буквы алфавита – каждый ученик получает свою букву. Затем учитель называет слово из изучаемой темы. Дети должны в быстром, четком темпе “отпечатать его на машинке: владельцы подходящих букв, из которого состоит слово, друг за другом делают хлопок в ладоши [3, с. 17]. Упражнение способствует обучению навыкам письменной речи, умениям адекватно построить в письменном виде речевую единицу.

“Devinez!” (“Догадайтесь!”). Ведущий (один из наиболее подготовленных учеников) предлагает учащимся первую букву загаданного слова и подсказку – другие слова, связанные с ним каким-либо образом (сходным сюжетом, устойчивым словосочетанием, ассоциацией и пр.) Например, с (cadeau) – Bonne année, une poupee, des patins a roulette и т.д. Трудность состоит не только в разгадывании заданной связи, но и в подборе таких сочетания слов, которые воспринимались бы как несомненная пара большинством играющих (в ином случае игра не состоится) и в то же время не были бы слишком

очевидны [1, с. 14]. Не менее продуктивно будет обсуждение после игры – о корректности заданий, способах решений, о том, по каким основаниям устанавливается связь слов и пр. Другая разновидность вышеназванной игры: “La boîte noire” (“Черный ящик”), в котором спряталось слово. Учитель рассказывает об этом слове, не называя его. Задача учащихся – догадаться.

“Je me rappelle – je sais” (“Помню – знаю”) - конкурс на лучший мнемотехнический прием. Особое игровое упражнение дает возможность одновременно проверить прочность имеющихся у детей знаний и помочь им еще лучше запомнить пройденное (или дополнить забытое и на этот раз уже точно запомнить) [2, с. 15]. Команды получают определенное время и необходимый инвентарь для работы (ватманы, фломастеры разных цветов, ножницы), а потом представляют результат – плакат с забавными рисунками, рифмовки, модельные фразы, словесные формулы с сокращениями и стрелками, схему – любой прием, в котором закодирована информация заданной темы.

Команды получают задание, например, по теме: “Chaque saison a ses merveilles”.

В течение нескольких минут составляют “портрет темы” - плакат, на котором фломастерами разных цветов, прямо и наискось, крупно и мелко, в виде слов, схематичных рисунков или схем, нанесено основное содержание темы.

В заключение учащиеся делают сообщения по своим плакатам.

Победитель определяется путем совместного обсуждения. Эти уроки полезнее проводить на обобщающих занятиях для контроля за сформированностью базовых навыков говорения.

Нужно отметить, что эмоциональный настрой самого учителя, его тон, создание ситуации успеха, благоприятной дружеской обстановке, партнерских отношений, продуманная организация пространства играют немаловажную роль снятия напряжения на уроке, скованности учащихся и способствуют успешному проведению игровых упражнений.

Игры, игровые ситуации, занимательные задания позволяют реализовать коммуникативно-когнитивный метод обучения иностранному языку, обеспечивают лично-ориентированный образовательный процесс, развивают индивидуальные способности каждого ученика.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. “Le français, c'est super!” (авторы Кулигина А.С. и Кирьянова М.Г.).
2. Использование игровых технологий на уроках французского языка, Кожевникова Х.К, учитель французского языка МОУ “ООШ № 6”, г. Алексин, Тульская область.
3. Алексеева И.В. Ситуативные картинки на уроках английского языка. Иностранные языки в школе. – 2001. - №6. – С. 29-31.

Пацаранюк Юлія, Харюк Інна
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
(Чернівці, Україна)

МОВНА ДОВЕРШЕНІСТЬ: ШЛЯХИ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

Аннотація. В статті розглядаються поняття культури мови і мовного удосконалення як невід'ємної частини професійної підготовки. Над досягненням мовної досконалості потрібно систематично і наполегливо працювати: вдосконалювати свої мовні навички, аналізувати помилки, визначати цілі і досягати їх. Це одна з найважливіших складових професійного самовдосконалення, яка не втрачає актуальності на протязі всього професійного шляху людини.

Ключові слова: літературна мова, жаргон, мовне удосконалення, самоосвіта, мовна культура, білінгвізм.

Yuliia Patsaraniuk, Inna Khariuk
Chernivtsi Institute of Trade and Economics of KNUTE
(Chernivtsi, Ukraine)

LANGUAGE PERFECTION: WAYS OF PROFESSIONAL GROWTH

Summary. The article deals with the concepts of language culture and language improvement as an integral part of professional qualification. It is necessary to work systematically and persistently to achieve the language perfection: to improve one's language competence, to analyze mistakes, to set up goals and to achieve them. This is one of the most important component of language self-improvement, which does not lose its relevance throughout the career of a person.

Keywords: literary language, jargon, language perfections, self-education, language culture, bilingualism.

На сучасному етапі більшість сфер професійної діяльності передбачають обширну комунікативну діяльність, інтенсивне усне і письмове спілкування. Мова сучасного професіонала має бути грамотною, насиченою, змістовною. Рівень, на який потрібно орієнтуватися – це мовна досконалість. Проте, на практиці у сфері професійного розвитку, самовдосконалення, більше уваги приділяється суто фаховій сфері, на шкоду розвитку професійного мовлення. Як наслідок спостерігаємо численні вади мовлення навіть в осіб, які покликані підтримувати культури української мови на високому рівні – в журналістів, педагогів, політиків. Але людина, яка вважає себе професіоналом у будь-якій сфері, зобов'язана досконало володіти рідною українською мовою, підносити її авторитет. Тому тема вдосконалення мовлення професіонала, шляхів досягнення мовної досконалості є надзвичайно актуальною.

Мета статті полягає у дослідженні шляхів досягнення мовної довершеності як важливої складової професійного самовдосконалення.

У статті поставлено такі завдання: охарактеризувати феномен мовної довершеності та розкрити шляхи її досягнення.

До проблеми мовної довершеності зверталися такі вітчизняні науковці, як М. С. Вашуленко, С. Я. Єрмоленко, Т. Г. Калюжна, М. Я. Климова, М.І. Пентиліук, Л. В. Струганець, С. В. Шевчук та багато інших.

Феномен мовної довершеності вітчизняні мовознавці досліджують насамперед, з позицій досягнення високої культури мовлення. Так, С. Я. Єрмоленко пише про високий «рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети і обставин спілкування» [1, с. 285]. Адже, високої мовної довершеності досягає, як правило, та людина, яка багато працює над опануванням мови, прагне правильно говорити, чітко, логічно і переконливо висловлювати свою думку, усвідомлюючи, що «Я є мова» [2, с. 7]. С. Єрмоленко з-поміж ознак високої культури мови виокремлює точність, ясність, виразність, стилістичну вправність та майстерність у доборі структурних варіантів висловлювання, використанні лексичних та граматичних синонімів; з іншого боку ознаками низької культури мови є порушення правил слововживання, граматики, вимови та наголошення, написання; мовні стереотипи, недбалість у висловленні. Це своєю чергою свідчить про бідність думки, низький рівень мовленнєвої та професійної культури.

Л. В. Струганець зазначає про «культивування (удосконалення) літературної мови й індивідуального мовлення, виявлення тенденцій мовного розвитку, реальне втілення у мовній практиці норм літературної мови, відповідна мовна політика у державі» [3, с. 3].

На думку М. С. Вашуленка культура мовлення включає «понятійно-термінологічну чіткість, багатство, виразність, дохідливість, здатність урівноважувати мовлення вчителя та можливості сприймати його учнями; багатоплановість» [4, с. 14].

М. І. Пентиліук слушно підкреслює тісний взаємозв'язок між культурою мовлення і думки людини, зазначає, що досконале опанування мовними нормами «сприяє підвищенню культури мови, а висока мовна культура є свідченням культури думки. Щоб говорити і писати правильно, треба добре знати всі розділи мовної системи» [5, с. 16].

С. В. Шевчук, І. В. Клименко вважають, що висока мовленнєва культура особистості визначальною мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Найважливішими комунікативними ознаками такого мовлення вони називають: правильність, змістовність, логічність, багатство, точність, виразність, доречність і доцільність [6, с. 68].

Такий підхід є цілком правильним, адже кожна зі вказаних ознак є важливою, зумовлює досягнення досконалого мовлення. У протилежному випадку, якщо якась зі вказаних ознак буде відсутньою, мовлення особи не буде досконалим.

Важливою ознакою мовної довершеності, про яку зазвичай рідко згадують, є, на нашу думку, імпровізаційність. Вітчизняна вчена-мовознавець Т. Г. Калюжна слушно вказує, що імпровізаційність є невід'ємним елементом

мовленнєвої поведінки фахівця. Конкретні форми мовленнєвої імпровізації можуть бути найрізноманітнішими, від нейтрального запитання чи жарту, який знімає нервову напругу до серйозного монологу, необхідність якого диктується конкретною потребою [7, с. 6].

Дійсно, у практиці фахового мовлення зазвичай немає усталених шаблонів, які людина може один раз вивчити і потім використовувати з мінімальними змінами. Сучасний світ динамічний, тому професіонал щодня стикається із потребою імпровізації. Для того, щоб задовольняти професійні потреби, які стрімко змінюються, він повинний вишукувати і втілювати у мовленні нові теми, терміни, але при цьому вміти чітко доносити свої думки до колег, так, щоб забезпечувати ефективне виконання професійних завдань.

Також важливим для професійного мовлення є вміння правильно вибудовувати діалог. Як слушно зауважує Т. Г. Калюжна, вміла організація діалогу дозволяє ефективно вирішувати різноманітні завдання: досягати взаєморозуміння, виявляти різні підходи в тлумаченні дискусійних проблем, створювати ситуації вільного вибору особистісної позиції, на основі зворотного зв'язку вносити корективи в свої дії [7, с. 7].

Отже, поза сумнівом, мовна довершеність – це невід'ємна ознака сучасного професіонала, справжнього фахівця. Але, як правило, після закінчення фахового навчання у професійному чи у вищому навчальному закладі, робота над мовною довершеністю професіонала припиняється. Тому це стає складовою його самостійної роботи у напрямку професійного вдосконалення, набуття основних норм культури мовлення.

Фахівці пропонують різноманітні шляхи для підвищення рівня володіння мовою, якими може скористатися кожна свідома людина. Це, наприклад, постійне вдосконалення навичок літературного спілкування, засвоєння і стабільне використання літературних норм у слововжитку, граматичному оформленні мови, у вимові та наголошуванні, неприйняття спотвореної мови або суржикі [2, с. 286].

М. Я. Климова звертає увагу на складність цього процесу, зазначає про існування труднощів, в тому числі зумовлених психологічними чинниками: «спонтанністю усних висловлювань, нерідко відсутністю можливостей внести у своє або чуже мовлення корективи через побоювання порушити хід розмови або з етичних міркувань» [8, с. 232].

Мовної довершеності досягає, як правило, та людина, яка багато працює над оволодінням мовою, прагне правильно говорити, виявляти у мовленні (не лише в усному, а й у писемному) свою індивідуальність.

Необхідний постійний самоконтроль, створення внутрішньо особистісної установки на постійне підвищення власної культури мовлення, на виховання індивідуальної звички, потреби у постійному навчанні, вдосконаленні професійного мовлення.

Неабияку роль у цьому відіграє бажання самовдосконалитися, займатися самоосвітою паралельно із навчанням. Розглядаючи готовність особистості до самоосвіти як синтез внутрішніх умов, що гарантують принципове здійснення цього процесу, виокремлюють чотири її важливі елементи:

1) цілісний емоційно-особистісний апарат (внутрішня потреба в самовдосконаленні, особистісні цінності, емоційно-вольовий механізм, загальні розумові здібності тощо);

2) система знань, умінь, навичок із самоосвіти, яку засвоює особистість (повнота і глибина сформованості наукових понять, взаємозв'язків між ними, уміння співвідносити наукові поняття з об'єктивною реальністю, розуміння відносності знань і необхідності уточнення їх шляхом систематичного пізнання тощо);

3) уміння та навички грамотно працювати з основними джерелами соціальної інформації, зокрема книгами, бібліографічними системами, автоматизованими інформаційно-пошуковими засобами, радіо, телебаченням, спеціалізованими лекторіями (уміння орієнтуватися у великих обсягах інформації, вибирати головне, фіксувати його тощо);

4) система організаційно-управлінських умінь і навичок (ставити й виконувати завдання самоосвіти, планувати свою роботу, вміло розподіляючи час на різноманітні обов'язки, створювати сприятливі умови для діяльності, здійснювати самоконтроль, самоаналіз результатів і характеру самодіяльності тощо).

В Україні в умовах білінгвізму значної частини населення, існування такого явища, як «суржик», використання численних «кальок» з російської особливої ваги набуває постійне дотримання правильності та чистоти мови.

Кожному професіоналу необхідно виробити та закріпити звичку звертатися до словників, довідників, фахової наукової літератури, якщо виникає будь-який сумнів щодо правильності вживання слова. Особливо уважно потрібно ставитися до незнайомих слів, запам'ятовувати та з'ясувати їх правильне значення і намагатися вводити їх у своє мовлення.

На користь цього шляху свідчить і те, що у більшості професійних сфер нині відбувається стрімкий розвиток, під впливом розвитку інформаційного суспільства, новітніх комунікаційних технологій відбувається швидке оновлення технологічних та інших процесів, а отже – постійно з'являються нові терміни, термінологічні словосполучення, якими потрібно вчитися правильно і доречно користуватися.

Для того, щоб досягти послідовності та логічності мовлення, особливо у складних ситуаціях, корисно складати попередні плани або тези висловлювання, в яких слід дотримуватися внутрішньої закономірності, послідовності, вмотивованості, відповідності законам логіки [6, с. 69].

Точність мови досягається постійною роботою над поглибленням власних знань, ерудиції, від активного поповнення індивідуального словникового запасу. Під час висловлювання своєї думки необхідно добирати саме ті слова, які найбільше відповідають змісту. Доцільно для цього постійно користуватися словником синонімів, тлумачним словником тощо. Точність передбачає уважне ставлення до мови, правильний добір слів, в тому числі професійної термінології, знання відтінків значень слів-синонімів, правильне вживання фразеологізмів, крилатих висловів, чіткість синтаксично-сміслових зв'язків між членами речень [6, с. 70].

Для досягнення багатства мовлення необхідно намагатися використовувати найрізноманітніші мовні засоби висловлення власної думки у межах відповідного стилю. Лексичні, фразеологічні, словотворчі, граматичні,

стилістичні ресурси мови є джерелом багатства, різноманітності мовлення [5, с. 70]. Доцільно також використовувати стійкі вислови, урізноманітнювати мовлення синонімами.

Виразність мовлення також потрібна у багатьох професійних сферах (у педагогіці, в маркетингу, в управлінні тощо). Її можна досягти шляхом виокремлення найважливіших місць висловлювання, розкриття власного ставлення до предмета мовлення. Для цього можна використовувати різноманітні виражальні засоби звукового мовлення, наприклад, логічний наголос, паузи, дикцію, інтонаційну виразність та технічні чинники виразності: дихання, темп, міміку, жести. Але у будь-яких обставинах, і особливо у професійному спілкуванні, необхідно дотримуватися міри, не робити свою мову занадто емоційною, експресивною. У більшості ситуацій достатньо просто виражати прихильне, доброзичливе ставлення до співрозмовника.

Це підводить нас і до проблеми досягнення доречності та доцільності мови. Найчастіше ці ознаки довершеного мовлення безпосередньо залежать від того, наскільки адекватно, повно і глибоко людина оцінює конкретну ситуацію спілкування. Наскільки вона вміє розуміти стан, потреби, інтереси і навіть настрої співрозмовника. Адже, коли йдеться про обговорення серйозної проблеми, гумор не завжди буде доречним, не слід вдаватися і до великих пауз, або навпаки підвищувати емоційний рівень розмови. Навіть у пересічних ситуаціях професійного і особистісного спілкування найбільш правильним буде максимально уникати слів, тем, інтонацій, здатних уразити, викликати роздратування у співрозмовника. Недоречно прямо та нетактовно вказувати на помилки тощо.

Отже, мовна довершеність, висока культура фахового мовлення – це невід’ємна риса справжнього професіонала. Проте вона не виникає сама по собі. Над досягненням мовної довершеності потрібно систематично і наполегливо працювати: вдосконалювати свої мовні навички, аналізувати помилки, намічати цілі і досягати їх. Це – одна з найважливіших складових професійного самовдосконалення, яка не втрачає актуальності протягом усього професійного шляху людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єрмоленко С. Я. Культура мови // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 285–286.
2. Капська А.Й. Педагогіка живого слова: Навчально-методичний посібник./ А.Й. Капська// – К.: ІЗМН, 1997. – 140 с.
3. Струганець Л. В. Культура мови. Словник термінів / Л. В. Струганець. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.
4. Вашуленко М. С. Вимоги до фахової мовленнєвої підготовки студентів – майбутніх учителів початкових класів / М. С. Вашуленко // Шляхи вдосконалення мовної компетенції сучасного педагога: матеріали регіональної науково-методичної конференції, 27 березня 2008 р. – Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 6–12.
5. Пентиліук М. І. Культура мови і стилістика: підручн. / М. І. Пентиліук. – К.: Вежа, 1994. – 240 с.
6. Шевчук С В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручн. / С. В. Шевчук, І. В. Клименко. – К Алерта, 2011 – 696 с.

7. Калюжна Т. Г. Культура педагогічного мовлення: методичні рекомендації / Т. Г. Калюжна. – К., 2011. – 54 с.
8. Климова М. Я. Мовна норма і культура мовлення студентів / М. Я. Климова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – 2011. – Вип.. 12. – С. 231-233.

Сейпутанова Айымгүл Қамзақызы, Дидарұлы Сымбат
С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан мемлекеттік университеті
(Өскемен, Қазақстан)

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН АҚЫНДАР Ы ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ПОЭТИКАСЫ
(Ұ. ЕСДӘУЛЕТ, Т. ӘБДІКӘКІМОВ, Ж. ӘСКЕРБЕКҚЫЗЫ ПОЭЗИЯСЫ
НЕГІЗІНДЕ)

Қазіргі қазақ поэзиясындағы поэтикалық тілі өз қатарлас-қаламдастары арасында айқын өзгешелік танытатын өкілдері қатарында Ұ.Есдәулетов, Ж. Әскербекқызы, Т. Әбдікәкімовтардың шығармашылығын зерттеуді маңызы зерделенеді.

Түйін сөздер: поэзия, лирика, философия, тарих, трагедия, жаңашылдық, суреттеу.

«Поэзия - қасиетті ұғым. Поэзия - адамның ішкі сезімінің тіл жетпес тылсымында жатқан әсем әлемі. Поэзия - адамның ішкі ішегінің қырындысы. Поэзия - жеке адамның ешкімге айтпас құпия қастерлі ішкі сыры. Сонымен бірге поэзия - әлемдік ұғым. Поэзия тек қана ішкі сезім емес. Поэзия - адам жанының алаулаған алтын жалыны. Поэзия - адам жанының жанартауы. Поэзия - адам жанының жыршысы. Поэзия - тарихтан да, тіпті философиядан да жоғары екенін бағзы заманнан-ақ ұлы Аристотель айтып берген ғой. Поэзия - әлемнің жыршысы. Поэзия - субстанция. Поэзия - ақылдың айнасы. Поэзия - халық мұңы, өнердің шыңы». [3, 6 б.]. Бұл жолдар қазақтың белгілі ақыны, Үндістанның Халықаралық Падма Шри сыйлығының лауреаты, Пәкістанның Икбал Академиясы Икбалдың Алтын Ескерткіш сыйлығының иегері Әубәкір Нілібаевтың «Поэзия және философия» мақаласынан келтіріліп отыр. «Жас қазақ» газетінің бірнеше санында жарық көрген көлемді мақаланы поэзияның қоғам өміріндегі орны, әлеуметтік, рухани дамуындағы рөлі, «поэзия мен философияның байланысы, тарихы, мән-мағынасы, көкейкесті проблемалары хақындағы» тұтас бір зерттеу десе де боларлық.

Қазақ поэзиясы ақынға да, өзіне лайықты бояуға да кенде емес. Танымал жерлестеріміз, Ж. Әскербекқызы өте назды, мұңшыл, сыршыл, Т. Әбдікәкімов ойшыл, Ұ. Есдәулетов құлаштап жазуға құштар ақын. Поэзияға келген жаңа буын өкілдерінің, әдетте, ұқсастығы өте мол, ал бұл ақындардың өлеңдері әр авторға қарай өзгешеленеді. Бір қоғамда өмір сүріп жатқандықтан, қазақтың жалпы мұңымен, тыныс-тіршілігі бір болғандықтан белгілі тақырыптарда түйіседі, бірақ аяқ алыстары мен ой түйіндеулері сәйкес келмейді.

Ұлықбек Есдәулетов - қазақ поэзиясына майда леп әкеліп, әуезді лирикасы жүректің ең нәзік пернелерін сөйлетіп, дыбыстың айрықша үйлесімін тауып, өлең жолдарын күйше күмбірлеткен дарынды қаламгердің бірі.

1977 жылдан бүгінге дейін шыққан он шақты жыр кітабындағы мөлдір де кіршіксіз жырлардың арқауы елге, жерге деген ыстық махаббат «Перзент парызы» деген өлеңіндегі мына бір жолдардан айқын көрінеді.

Туған үйімнің терезесінен,
Қазақстан даласы көрінеді.
Аспанда ақша бұлт керіледі.
Ақша бұлтқа жолдаған сәлемі деп,

Ошағымның түтіні өрілді.

Шын ақын – қашанда өзгеріс, қашанда жаңару мен жаңғыру. Әрине, ол өзгерістер, ол жаңару мен жаңғыру өзінен-өзі пайда болып, өзінен өзі түзіліп жатпайды. Олар ақын жанының қоршаған орта әсерімен, ең бастысы уақыт пен заман лебімен жанды байланысынан пайда болары белгілі.

1980-90 жылдары қазақ поэзиясына жаңа леп алып келген жас ақындар, қазіргі аға буын ақындар Ұ. Есдәулетов, Е. Раушанов, Т. Әбдікәкімов, Н. Мәукенұлы, М. Ақдәулетов еді.

Тыныштықбек Әбдікәкімов:

... Мен бейшара Даламның айтқан сырын,
пенделердің тіліне аударамын!

Ей, Уақыт, сөз берме,

Берсең маған

Ұлып шыққан ойлардың кезегін бер! [10, 20 б.]- дейлі.

«Жалпы, Т.Әбдікәкімов нені айтып, нені жазса да тыңнан жол салуға шебер. Оған айсыз түнде даласы мен дарыны адастырмайтын, жалғызсыратпайтын жансерік. Ақын арманы - табиғаттың қаз қалпында сақталуын аңсау» [8, 417 б.].

Көлдерімді, шіркін-ай, сақтап қалсам,

Көлдерімнің мөлдірін берсем де мен! [10, 22 б.].

Көзін берсе көлін сақтап қалуды армандаған ақын сөзінің ақиқаттығына сенесің.

Қайдасың сен, бауырым – қоңыр тауым?!

Қайдасың, самал жел – қарындасым?!

Қайнамайды мендегі қалайша қан:

(Қаңтарда да көрмедім балауса қар!)

Көз алдымда барасың сен үзіліп,

Көде мұртты Далам-ай, селеу сақал!

Түсіндіре алар ма мұны ғалым,

Түйсіктердің сайраған тілі қане?

Көрсетпеші, бұралқы итке айналып,

Ағысы жоқ арнаның ұлығанын!...

Тонауменен, Далам-ай, күн кештің

Тоғайлардан томарлар ғана қалған!

...Жарасынан жанымның дірдек қағып,

Дірдек қағып, қып-қызыл жыр ағады...

Мысалы, «Қайран» өлеңінде Абайдың сыншылдық дәстүрін жалғастыра отырып, қазақ мінезін егжей-тегжейлі сөз ету арқылы өзіне тән дара қолтаңбасын танытқан. Бұл өлең ұлт мінезінің жағымсыз жақтарын сынаумен ғана емес, олардың ұлы тағдырына тигізген әсерін қоса жырлайды.

Мен - қазақпын,

Зарығымда қан жылап,

Суқанымда сүт күлген!...

Мен - қазақпын,

Делебемнен селебем,

Кезенемнен кебенегім бар!

Мен - қазақпын

Дәтім кәлимадан да ауыр

Зәрем жаһаннамнан да терең.

Осы жолдардан жұртым деп соққан жүрек, ұлтына деген ақын махаббаты айқын көрінеді.

Даласына сертіне адал, берік,
Намысына жаны құл адамға еріп,
Өткел кешсең,
Өлмейтін рухым мені
Жылынар саған келіп.
Қайсар төзім қайысып босағанда,
Езбен кетсең
Жаралы рухым менің
Жылайды босағанда,-

дейді М. Ақдәулетұлы «Жоламан батырдың қоштасуы» өлеңінде. Батырдың жорыққа аттанарда артында қалып бара жатқан жарына айтқан аманатынан оның елінің ертеңін, ұрпағының тексізденбеуін ойлау бар. Біздің пікірімізше, ақын осы батырдың жарына айтқан аманаты арқылы халқына аманатын айтқан сияқты.

Қазақ халқы бодандық шырмауында екі жарым ғасырдан астам уақыт болғанын білеміз. Ұзақ уақыт бойы бодандықта болуымыздың себебі қанымызға сіңген момындығымызда жатқандай. Момындықты әр ақын әр қалай жырлайды. Мәселен, Т.Әбдікәкімов бір өлеңінде:

Жаратқанға сенгендей өздері тым аңғал-ақ,
Мал баққан боп жүр әлі, маңдай тері сорғалап, -
десе, енді мына өлеңінде:
Қоңыр тірлік...
Көншір ме көңіл оған?
Мосы ілінген мойныңа
Мөрлі маңдай момындығың
Сор болды-ау маңыраған [10, 29 б.].

Қоңыр тірлік - момын тірлік. «Қойдан қоңыр» деген жуастықты білдіретін халық теңеуі бар. Ақынның бұл тірлікке көңілі толмайды, себебі өз тірлігі емес. Момындықты маңдайына әлдекім «мөр» ғып басқан. Мына өлеңдегі «момын», ойымызша, қазақтың ұлттық болмысы.

Кеулемей ме жегідей жанды шүбә
Өз тірлігі өзіне мәнді шығар...
Өмір бақи келеді мал соңында,
Қаланы да оллаһи көргісі бар
Кеңесері кемпірі...
Керқасқасы
Жауыр болған міністен ол да бүгін!
Тағы да сол таныс таң, жолдас іңір
Жалғыз сыйлық ғұмырын қабылдамай,
Қырсығар да тұншығар көңіл талай.
Әлем қанша құбылып үлгерсе де,
Ата жолын тым қуғыш момындар-ай.

Ал, мұндағы момындық ақын пайымында салғырттыққа, мәңгүрттікке апаратын мінез екенін меңзейді.

Н. Мәукенұлы нарық кезінде де қазақтың бейқам қалғаны жайлы былайша жыр етеді:

Шошымайтын нарқыңнан,
Үрікпейтін талқыңнан,
Қорқам осы кейде ме
Қазақ дейтін халқымнан.

Қазақ халқының сөзді құрметтеу, сөзге табыну мінезі туралы қазіргі қазақ ақындарының ішінде барынша мән бере жырлаған ақын - М. Ақдәулетұлы.

Жан берісіп,
Жан алған жалғыз ауыз сөз үшін
Менің дана бабамның басар ма еді көзі шел?!
Сұры қашқан қайсысы
заман ба, әлде адам ба?
Арзандаса анттай сөз,
Азған екен бағаң да...

Жауласқан екі елді бітістірген, араз ағайынды татуластырған, ел дауын, жер дауын, жесір дауын шешкен құдіретті сөзден қалған тек «сөз қауыз». Сөздің бағасымен халқымыздың бүкіл рухани қадір-қасиеті өлшеніп тұр.

Азаттық үшін өз жанын құрбан ететін түркілік тегімізді барынша мол жырлаған ақын М. Жұмабаев еді:

Тұранда түрік ойнаған ұсап отқа,
Түріктен басқа от болып жан туып па?
Көк түрік енші алып тарасқанда
Қазақта қара шаңырақ қалған жоқ па?-

деп түркілердің бойындағыдай оттай ыстық қуаттың басқада жоқ екенін, түркілердің қара шаңырағы қазақ екенін айтады. Осы қуатты негізімізден үзіліп қалғанымыз жайлы Т. Әбдікәкімов «Көк бөрі жоқ көкірегін емізетін»-деп өтініш білдірсе, Н. Мәукенұлының төмендегі өлеңінен де осы көңіл-күйді байқаймыз:

Тәңірі көкке қараған
Жүрегі түкті ұл едім.
Тегіме тартпай кеттім бе,
Көңілінен шықпай көптің де?

Дала - ақын Тыныштықбек өлеңдерінде көбінесе жанды бейнеде көрініс тапқан. Дала - Тыныштықбек үшін, ең бірінші, өзі туған өлкесі-Шыңғыстау. Семей даласының ядролық алаң полигоны болғаны белгілі.

Күн кірпігін ашқанда, тақыр Дала көрінген,
Қалаға да сол тақыр қорқынышты өлімнен.
Қасқыр да жоқ ол жақт
Арқар да жоқ. Құрыға
Тек иттері мияулап, мысықтары ұлыған.
Жер төсіне сол жақта Атом сынақ қаққан-ды
Мекендейтін халқы да қара халық ақ қанды.

Мұндағы «Тақыр дала өлімнен хабар беріп тұр. Иттерді мияулатып, мысықтарды ұлыту арқылы табиғатта пайда болған қатерлі дисгормонияны образдаған. Ақ қанды қара халық – ұлт трагедиясы. Дала трагедиясы – тек табиғи апат емес, бүкіл ұлт тағдырының апаты» [13, 14 б.].

1986 жылғы желтоқсан оқиғасының ұранына айналған Е.Раушановтың мына бір өлеңіне көз жүгіртсек:

Қара бауыр қасқалдақ, қайда ұштың пыр-пырлап?
Сазың қалды сәбидің еңбегіндей былқылдып.
Қара бауыр қасқалдақ, кері қайт,
Сиреп қалған тоғайға «қамықпа» деп көңіл айт.

Ұя қалса иесіз - айдын үшін сол қайғы,
Қаңғып келген шүрегей көлге пана болмайды.

Өз босағаң - бұл жердің тауы, қыры, белесі,
Босағасын басқаға тастай ма екен, о, несі?
Қара бауыр қасқалдақ, кері қайт,
Сиреп қалған тоғайға «қамықпа» деп көңіл айт.

Бұл өлеңді алғаш оқып шыққанда құс туралы өлең сияқты болып көрінері анық. Бірақ, бұл өлеңнің ар жағында сол кездегі өмір, халықтың тағдыры жатыр. Д. Қонаевтың орнына келген Колбинді «қаңғып келген шүрегей» деген сөздермен берген. Саясаттың сойылынан жасқанбай, Желтоқсан оқиғасына түрткі болған мәселені астарлап берудің өзі Е. Раушановтың батылдығы іспеттес.

Тасырқағанда тас жауған
Тау болды ұйықтар айлағым.
Қасқырдан анау, қас жаудан
Тартып ап апан жайладым.
Тағдырдан олжа айырып,
Тарпанды міндім көлік деп,
Жетіп бір құлан қайырып,
Желкеден алдым жеміт деп.

«Еркек» атты аталмыш бұл өлеңнің жолдарынан жыраулық поэзияның ізі байқалады. «Бұрынғы жыраулар толғауларын өздері тікелей жорық үстінде жүріп жазса, қазіргі ақындар шарттылық дүниесінде жазады» [13, 81 б.].

Қазақстанның тәуелсіздік алуына байланысты қазіргі қазақ поэзиясында алдыңғы буын ақындары тоталитарлық тәртіп қысымымен айта алмаған тақырыптық желілер бой көтерді. «Қазақ ұлттың келешегін ойлайтын, оның экономикалық тәуелсіздігін алуы мен өркениетке қол созуын, дүние жүзіндегі басқа ұлттармен тең өмір сүріп, ғылымы мен мәдениетінің дамуын тілейтін көзқарастар мен прогресшіл идеялар қазіргі қазақ ақындарының шығармаларының басты ерекшелігін танытады» [14, 9 б.]. Ұлттық мүддені, ұлттық намыс, ұлттық мінез, ұлттық рухты жырлау азаматтықтың басты белгісі деп білеміз.

Заманы басқа болған соң, адам басқа. Сол жаңа адамдардың жаңғырған жан-дүниесін өлеңде өзгеше-жаңаша өрнектейтін мезгіл келгенін жас ақындардың жырларынан айқын аңғаруға болады.

Жүрегімнен жүз бұтақ өріп шығып,
Айналып кетсе, шіркін талға денем,-

деп жырлаған Маралтай Райымбекұлы осы жас толқынның көш басында тұрғандай.

Жұлдыздар қаралы...
Ғаламның бетінде жаралы

Жұмыр жер адасып барады... [16, 12 б.]

дейді ақын. Көзқарастар майданы мен әр алуан діни нанымдардың қайшыласуы күшейген дәуір жайлы, өмір сүру, ұрпақ тәрбиелеу, ұлтты сақтау қиынға айналған алмағайып заман жайлы көркем айтудың үлгісі сынды.

Жаңашылдық - әрқашан асқан шеберлік пен зор таланттың нәтижесі, ол әдебиет пен өнердің өрісін кеңейте түседі. Бұл тұрғыда кейбір дәстүрлік әдіс-тәсілдер сақталумен қатар жаңаша суреттеу, бейнелеу, сөз қолдану амалдары пайда болады. Әсіресе жаңа өзгерістер мен құбылыстарды аңғаратын соны бейнелеу құралдары жасалады. Осындай қатаң талап биігінен көрініп жүрген ақындардың бірі - Ж.Әскербекқызы да поэзия әлеміне өзіндік үнімен, табиғатына сай төңтілі талантымен келген дарын иесі.

Естідің бе ақпан әнін,
Қабағында - қап-қара мұң.
Мұңаяды мұңлық-жалған,
Ақ-қарасы Хаққа мәлім.

Төгілтеді ақпан әнін,
Білер бір күн жоқ боларын,
Қарашықтан сырғыған жас
Қарға айналып тоқталарын. -

деп сыр төгеді Жанат ақын [17, 28 б.]. Бейнелі, бедерлі сөз – көркем туындының қаны мен сөлі. Көркемдеу әдістерін, суреттеу амалдарын былай қойғанда, ақынның батыл ізденістерінің өзі оның жаңашыл шеберлігін танытады.

Ақын С.Ақсұңқарұлы да «Киіз кітап» жайлы пікір білдіріпті. Серік те жинақты талдап жатпайды. Ол «Ұлықбек Есдәулеттің азаматтық лирикасын интимдік лирика секілді құмартып, құныға оқисың» - дей келіп, ақын поэзиясындағы ұлттық рухтың өміршеңдігіне назар аударған. [18, 66 б.].

«Ұлықбектің «Киіз кітабын» оқып болып, мұқабасын жапқаннан кейін-ақ мынадай күй кештім: «Ау, мынау тақырыптар неге менің көзіме шалынбаған, мынау идеялар неге менің қиялымнан табылмаған, мынандай көркемдегіш құралдар неге менің қаламыма оралмаған?!» Бұл қызғану емес, әрине, қызығу еді». Бұл жолдар Қазақстанның халық жазушысы Мұзафар Әлімбаевтың Ұ. Есдәулеттің ердің жасы елуге толғанда жазған «Жанымның жапырағын жамыратып» атты мақаласынан алынып отыр. Ақын Мұзафар ақын інісі туралы әңгімесін оның 9-сыныпта оқып жүргенде өлеңдері «Лениншіл жас» газетінің жарты бетін алып шыққан кезінен білетіндігінен бастап, Ұлықбек поэзиясының өзіндік ерекшеліктеріне, көркемдік-идеялық жетістіктеріне қадау-қадау мысалдар келтіре отырып, ағалық ақ лебізін білдіріпті.

Ұ. Есдәулеттің «Киіз кітабын» сын астына алған мақалалар да бой көрсетті. [19, 4 б.]. Мырзан «Ұлықбек Есдәулет өзін ешкім сын айтуға болмайтын адаммын деп ойлайтын сын айтсаң, дереу шыж-быж болып, әлгіге қарсы дау айтқанша, жаны тыным таппайтын күйгелек сияқты» - дей келіп, «Киіз кітапқа» біраз сын айтқан.

Филология ғылымдарының кандидаты Жанат Әскербекқызы ақын Есенғали Раушановтың поэзиялық әлеміне үңіліп, «Е. Раушанов лирикасындағы «іңірдің» поэтикалық суреттемесі» және «Қара сөзбен жазылған өлең: бейнелілік және мифотектоника» мақалаларын жазып, «Е. Раушанов өлеңінде іңір суретінің

барынша жанданып, әрекетке көшірілгенінің, табиғаттың «адамдануының», іңірдің пері қызы болып бейнеленуінің бір негізі (мифологиялық ойлау) осында деп түсінгеніміз жөн», «Есенғали Раушанов қара сөзбен өлең жазуда да сөз бен ой үйлесімін терең сезініп, меңгерген, бұл жанрда да өзінің суреткерлік шеберлігін көрсете алған ақын» - деген қорытындыға келген. [20, 3 б.].

Қорыта айтқанда, қазақ поэзиясының бүгінгі өкілдері өзіндік ақындық болмыстарымен ерекшеленіп, өлең атты сырлы әлемнің құпиясын барынша танып, қыр-сырын шебер меңгергендіктерін айқын аңғарта отырып, қазақ поэзиясына соны жаңалық, тың леп әкеліп, дара қолтаңбаларымен айрықша орын алады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Негимов С. Өлең өрімі. / С. Негимов. - Алматы: Ғылым, 1980. - 286 бет.
- 2 Белинский В.Г. Таңдамалы шығармалары. 2-кітап / В.Г. Белинский.- Алматы, 1950.- 324 бет..
- 3 Нілібаев Ә. Поэзия және философия. / Ә. Нілібаев // Жас қазақ. - 2010.- 6 тамыз.
- 4 Әлімов А. Өлең! Өлең? Өлең... / А. Әлімов // Қазақ әдебиеті. -2001.- 19 қаңтар.
- 5 Әлімов А. Түйсік тамшылар. / А. Әлімов // Қазақ әдебиеті. - 2008.- 28 желтоқсан
- 6 Ақыш Н. Кркемдік деп аталатын құдірет. / Н. Ақыш // Қазақ әдебиеті.- 2001. - 16 ақпан.
- 7 Сомжүрек Ж. Ақындар туралы ақиқат. / Ж. Сомжүрек // Қазақ әдебиеті. - 2010.- 14 мамыр.
- 8 Ақсұңқарұлының С. Анти-поэзия. / С. Ақсұңқарұлының // Қазақ әдебиеті. - 2002.- 29 қараша.
- 9 Балқыбек Ә. Халің қалай әлемнің ақындары?. / Ә. Балқыбек // «Қазақ әдебиеті».- 2004.- 9 шілде.
- 10 Әбдікәкімов Т. Ақшам хаттары. / Т. Әбдікәкімов. - Алматы: Жалын, 1993. - 128 бет.
- 11 Есдәулетов Ұ. Алтайдың алтын тамыры. / Ұ. Есдәулетов. - Алматы: Жазушы, 1979.- 163 бет.
- 12 Қуантайұлы Н. Кестелі жырдың кемелі./Н. Қуантайұлы //Ана тілі, 2002. - №48.
- 13 Мұқашева Р. Қазіргі қазақ поэзиясындағы ұлттық характерді бейнелеу жүйесі. Автореферат. / Р. Мұқашева. - Алматы, 2000, 28 бет.
- 14 Төрт ана.- Алматы:Білім, 2002.-160 б, 229 бет.
- 15 Салықбай Г. Аспандағы аңсарым. / Г. Салықбай. - Алматы: Жазушы, 2001.- 144 бет.
- 16 Райымбекұлы М. Ай. / М. Райымбекұлы. - Алматы: Жазушы, 2001. -168 б.
- 17 Әскербекқызы Ж. Қаракөз-бұлақ. / Ж. Әскербекқызы. - Астана: Елдорда, 2001, 240 бет.
- 18 Ақсұңқарұлы С. «Киіз кітап». / С. Ақсұңқарұлы // Жұлдыз.- 2002, №8.
- 19 Кенжебай М. Сынды ұнатпайтын адам шындықты да ұнатпайды. / М. Кенжебай // Азат.- 2004. - 26 мамыр.
- 20 Әскербекқызы Ж. «Е.Раушанов лирикасындағы «іңірдің» поэтикалық суреттемесі». / Ж. Әскербекқызы. // Қазақ әдебиеті.- 2003. - 23 қазан.

УДК: 821.161.2

Сугоняко Юлія Олександрівна
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(Глухів, Україна)

ТЕМАТИЧНИЙ СПЕКТР ЛІРИКИ Д. ПАВЛИЧКА

Анотація. У статті досліджено тематичне розмаїття лірики Д. Павличка, визначено особливості авторського стилю митця.

Ключові слова: тематичний спектр лірики, тема, концепт, ліричний герой, поетичний доробок.

Аннотация. В статье исследовано тематическое разнообразие лирики Д.Павлычко, определены особенности авторского стиля писателя.

Ключевые слова: тематический спектр лирики, тема, идея, лирический герой, поэтическое наследие.

Sugonyako Yuliya Oleksandrivna
Glukhiv National Pedagogical University of the name of Oleksandr Dovzhenko
(Gluhiv, Ukraine)

THEMATIC SPECTRUM OF THE LIST OF DMITRY PAVLICHKA

Annotation. The article explores the thematic diversity of the lyrics of Dmytro Pavlychko. The peculiarities of the author's style of the artist.

Key words: the thematic spectrum lyrics, theme, idea, lyric hero, poetry.

Кожен митець нерозривно пов'язаний з певною епохою. Не кожному письменникові судилося переступити межу епох, вкотре підкорити час, заявивши про свою непомилну присутність у ньому. Але творчість Д. Павличка виявилася зв'язковою ланкою між класиками та новопризовцями української літератури. Він один є і яскравим представником покоління «шістдесятників», і відомим митцем сучасності.

Творчість Д. Павличка – це яскрава сторінка у розвитку української літератури ХХ-ХХІ століття. Митець чимало зробив для розвитку поетичної мови, розширення можливостей різних поетичних форм (особливо сонета), ввів в українську літературу і блискуче освоїв доти екзотичні в українській поезії рубаї. Д. Павличко відіграв значну роль у поповненні пісенної скарбниці нашого народу. Багатство і яскравість мелодій, засобів віршованого слова, тематичне і жанрове розмаїття привертало увагу до його творчості багатьох українських композиторів.

Теми та концепти Павличкових віршів дозволяють скорегувати уявлення про міфопоетичну картину світу етносу й автора. Аналіз пісенних текстів засвідчив прагнення поета висловити власні судження, націлені на прояснення таємниць людського буття, любові у всіх її проявах, піднесення духу патріотизму тощо. Д. Павличко як представник ментальності українського

народу порушив найбільчі теми українців. Висока духовність, повага своїх коренів, родинних зв'язків – все це є центральним у творчості автора.

До проблеми дослідження різних аспектів творчості митці зверталися Ю. Барабаш, Р. Гром'як, І. Денисюк, В. Дончик, М. Ільницький, В. Моренець, О. Никанорова, Т. Салига, Г. Сивокін та ін.

Тематичний спектр лірики Дмитра Павличка досліджували літературознавці Ю. Барабаш, Н. Гришасенко, В. Дончик, В. Іванисенко, М. Ільницький, Р. Лубківський, Ю. Мельничук, В. Моренець, Л. Новиченко, І. Равлів, Г. Радько, Т. Салига та ін.

Варто зазначити, що тематичний спектр лірики Д. Павличка дуже різноманітний. Палітра поета яскраво «просвітлена барвами українського поля, людської душі і філософського роздуму» [1, с. 86]. Однак домінуючими у творчості митця залишаються патріотичні мотиви, а ключовим образом є образ України, який насамперед асоціюється із рідною Гуцульщиною. А. Малишко так зазначав про творчий доробок видатного письменника: «В поезії Дмитра Павличка розвинувся, задзвенів, зацвів у слові вічний катран прикарпатського Покуття, з смереками і дубами, з мозолистими, шкарубками долонями батька, з ріплею, що пахне плугом і посіяними зернами» [5, с. 172].

Тематичний і жанровий діапазон Дмитра Павличка розширювався від щиро патріотичних перших віршів, сповнених ніжного ліризму і високих громадянських почуттів, і пізніших глибоко філософських творів, які сміливо відтворювали гірку правду епохи, до несподіваних сатиричних, глибоко викривальних творів, які ознаменували нову якість. За принципом їхнього світобачення, людина буде поводитись правильно, коли керуватиметься голосом свого розуму. У поезіях духовне завжди домінує над тілесним. Мова віршів і національний дух тісно взаємопов'язані, гармонійно доповнюють одне одного.

Поетичний доробок Д. Павличка об'єднує любов до своєї землі і народу, прагнення бачити свою Вітчизну вільною, незалежною. Митець розумів, як у тенетах фальші, лжепатріотизму партійних діячів гине Україна, знищується найперша і найголовніша її скарбниця духовність. Будучи винятково чесною та порядною людиною, для яких правда – найвища, поет гнівно викривав убогих духом підлабузників, брехунів, бездарних господарників, які забули про честь і совість, пробиваючись до керівних посад.

Д. Павличко – один із тих поетів, який не скотився в багно кон'юктурщини, прислужництва, він завжди залишався вірним і відданим Україні. Для громадянської лірики митця характерні класична досконалість, образність вислову, глибокий патріотизм. Ці ознаки властиві поезіям збірок «Любов і ненависть», «Правда кличе!», «Київські сонети»: «Коли помер кривавий Торквемада», «Ти зрікся мови рідної», «О рідне слово, хто без тебе я?», «Якби я втратив очі, Україно», «Голгофа» циклу «Вірші з Монголії» та ін.

Тривога за долю рідної мови, біль за зрадників сповнює вірші «Ти зрікся мови рідної», «О рідне слово, хто без тебе я?..», «Якби я втратив очі, Україно» та ін:

*Ти зрікся мови рідної. Тобі
Твоя земля родити перестане,
Зелена гілка в лузі на вербі
Від доторку твого зі'яє!»* [3, с. 148]

У них різко протиставлені позиції, носіями яких є «ти» – той, хто зрадив народ, і «я» – поборник рідної мови.

Своєрідними шедеврами Д. Павличка є й поезії інтимної, інтимно-пейзажної лірики – «Два кольори», «Я бачив тебе сьогодні...», «Ніч була ясна, я стежками біг...», «Розплелись, розсипались, розпались...», «Коли ми йшли удвох з тобою...», «Дзвенить у зорях небо чисте», «Я стужився, мила, за тобою» («Явір і яворина»), «Впали роси на покоси» та ін., які увійшли до збірок «Таємниця твого обличчя», «Сонети подільської осені», «Моя земля». Значна частина зазначених поезій були покладені на музику відомими композиторами і стали піснями.

Провідною у творчості митця є й культурологічна тема (вірші «Сковорода», «Кожному (і собі) читачеві Лесі Українки», «Бризкають камені зорями», «Гранослов» та ін.):

*Збагни її безмежжя духу,
Її життя із трьох проклять –
Неволю, гіркоту, недугу –
І хай тебе думки болять.
Хай батогом їх сполосує
Жада великої мети.
Її не клич до себе всує,
А сам до Лесі долети [4, с. 169].*

Ключовою темою у творчості Д. Павличка є тема України. Митець своєрідно змальовує образ України. Поет прагне знайти себе у космосі людської гармонії, утвердити Україну у людських душах. У поезіях сплітаються картини минулого і сучасного народу.

Варто зазначити, що Павличкова ліра тяжіє до складних загальнолюдських проблем у їх найгостріших суперечностях, контрастах. Письменник розмірковує над вічними тезами як філософ, а осмислює й розповідає про них у вишуканих і точних образах.

У творах поета наявний дух національного піднесення, викликаний відчуттям історичної єдності, яку піддано випробуванням на міцність. Серцем відчуваючи небезпеку розколів, спровоковану не лише ворогами, але й національними комплексами, митець апелює до великої шевченківської традиції осуду. Д. Павличко намагається розкрити історичні й сучасні завади на шляху цивілізованих російсько-українських відносин. Крім того, письменнику важливо зрозуміти, чого досягнула Україна після здобуття Незалежності:

*А як назвати землю й зорі,
Усе, що в центрі й надовкруг,
Що мучить в слабкості й покорі,
Що творить мій невірний дух?
А як назвати таємничу
Снагу вставання із труни?
Ти – Україна! Так я кличу
Тебе – прийди і сохрани! [3, с. 216].*

Як справедливо зазначав Р. Лубківський, «пафос Дмитра Павличка далекий від пафосу. Символом України у його віршах є не тільки тризуб, а й вітер Дніпра, і волове око, що літає над кущем ялівцю, і наперсток, що загубила у траві його мати, і біла скатертина, що нагадує рідне село. Щоб

стати сином своєї землі, треба її спочатку покинути. Треба перейти через самотність поміж своїми, щоб, нарешті, збагнути, що батьківщина «пахне свободою і могилою, тюрмою і вічною снагою життя...» [5, с. 118].

Змальовуючи Батьківщину, Д. Павличко не обмежується темою ушляхення: його вірші наповнені вагомими філософськими роздумами, проникливими медитаціями, вони позбавлені декларативного фальшу, риторики, образне слово – яскраво асоціативне, щире. На думку І. Дзюби, «один з головних рушіїв Павличкового поетичного руху – це почуття національної справедливості. Саме воно, будучи, в свою чергу, складником широго почуття правди, надає особливого, павличківського характеру мотивам патріотизму, національної гідності. Це патріотизм самооборони і самоствердження, а не експансивної гордині чи екзальтованого месіанізму. Поет не хоче для своєї нації більшого, ніж для інших, але він обстоює її право на буття серед інших. Отже, національна справа робиться і справою моральності людства, справою гуманізму, справою перспектив роду людського» [2, с. 86].

У Д. Павличка ліричні герої – це позиція автора, громадянина, сина, патріота. Поет прагнув наблизити людей до справжніх загальнолюдських ідеалів – добра, справедливості, гуманізму, правди. Ключовою ідеєю у творчості митця є ідея національної свідомості рідного народу.

Ліричні герої Д. Павличка прагнуть до духовної досконалості. На теренах боротьби за українську державу вони ладні жертвувати всім, аби не втратити найдорожчого у житті народу. Голос письменника лунає то заклично-тривожно, то таємниче-лірично. У поезіях, присвячених Україні, відчутні і сльози радості від несподіваних відкриттів, і гнів відчаю, і гіркота невдач, і спалахи устремлінь. Доля Батьківщини надзвичайно тривожить письменника. Вирватися за межі тиску потрібно в ім'я утвердження високої духовності. Щоб звільнитися фізично від гноблення, потрібно передусім усвідомити себе вільним. У творчості поета проблеми конкретної людини переплітаються з проблемами цілого народу, тому що у долі народу відображається доля кожної особистості.

Д. Павличко – поет рідкісного обдарування. Наділений хистом публіцистичного слова, він відгукується на злободенні теми, відчуває пульс доби і водночас прагне змальовувати красу світу, людських почуттів, відкрити найпотаємніші загадки буття, збагнути сутність покликання людини.

Отже, поезія Д. Павличка переступає через декларативне і понятійне з'ясування питань буття особистості, нації, людства і оперує глибинними емоційними планами, образами уяви, драматичними картинами душевних переживань. Світоглядна і громадянська позиція є виразними, а одним із ключових образів є образ України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Равлів І. Тематичне і жанрове розмаїття Павличкової лірики 90-х / І. Равлів // Слово і час. – 1998. – № 9–10. – С. 86–88.
2. Моренець В. Сто й одне начало: Творчий світ Дмитра Павличка / В. Моренець // Вітчизна. – 1989. – № 9. – С. 170–177.
3. Павличко Д. В. Вибране / Упоряд. та передм. О. Непорожного / Д. В. Павличко. – К.: Рад. письменник, 1986. – 286 с.

4. Павличко Д. В. Вибрані твори в двох томах. Том другий / Д. В. Павличко. – К.: Дніпро, 1979. – 478 с.
5. Лубківський Р. Посвітач добра і любові: Дмитрові Павличку – 75 / Р. Лубківський // Дзвін. – 2004. – № 9. – С. 110–126.

УДК 821.161.2

Тараканова Галина, Кравчук Оксана Миколаївна
Державний заклад „Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”
(Старобільськ, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ

Анотація. У статті розглянуто особливості функціонування мовних одиниць у поетичних текстах Г. Гайворонської, проаналізовано художні тексти, визначено індивідуальні риси творчості, окреслено стилістичні особливості поезій.

Ключові слова: мовотворчість, символи, метафори, епітети.

Тараканова Галина, Кравчук Оксана Николаевна
Государственное учреждение „Луганский национальный университет
имени Тараса Шевченко”
(Старобельск, Украина)

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВЫХ ЕДИНИЦ В ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ АННЫ ГАЙВОРОНСКОЙ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности функционирования языковых единиц в поэтических текстах А. Гайворонской, проанализировано художественные тексты, определены индивидуальные черты творчества, раскрыты стилистические особенности поэзий.

Ключевые слова: языкотворчество, символы, метафоры, эпитеты.

Galina Tarakanova, Oksana Kravchuk
(Starobilsk, Ukraine)

THE FEATURES OF FUNCTIONING OF LANGUAGE UNITS IN THE POETIC TEXTS BY GANNA GAIVORONSKA

Abstract. In the article the features of functioning of language units in the poetic texts of G. Gaivoronska are considered, literary texts are analyzed, individual traits of creativity are determined, the stylistic features of poetry are revealed.

Keywords: linguistic creativity, symbols, metaphors, epithets.

Творчість Ганни Гайворонської яскраво презентує поезію Луганського краю. Широкому загалу вона відома своїми рядками „Луганщина! Світанок України!”, які стали візитною карткою для найсхіднішої області України. Доробок письменниці складають сім поетичних збірок, у яких переважає любовна та пейзажна тематика. Світ поезії Г. Гайворонської безмежний, і тому його слід вивчати як одного з кращих представників літературної Луганщини. Твори поетеси написані влучною, образною, багатою на виражальні засоби мовою.

Вивченню різнобічних граней поетичного світу Г. Гайворонської присвячено праці В. Дмитренко, П. Засенко, М. Кравченко, О. Кравчук, Г. Щербак. Однак мовностилістичним особливостям її поезій приділено недостатньо уваги. Тема статті є актуальною, оскільки досі в наукових розвідках згадки про особливості стилю мисткині зустрічалися епізодично.

Мета статті – дослідити особливості функціонування мовних одиниць у поетичних текстах Г. Гайворонської. Для досягнення цієї мети передбачається вирішення таких завдань: проаналізувати творчий доробок поетеси, окреслити стилістичні особливості її поезій, визначити індивідуальні риси мовотворчості.

У передмові до збірки поетеси „Перший поцілунок” П. Засенко зауважує: „Своєрідність голосу Г. Гайворонської хоча б у тому, що вона бачить поезію там, де вже здавалося б лишилося місце для голих декларацій” [1, с. 24].

Любов, турбота про свою вишневу Батьківщину, маленьку й велику, прекрасну й вічну – ось що вирізняє Г. Гайворонську з-поміж інших поетів: *Так ніхто ще не вмів / Із донбаських степів / Стрибунцями розбризкати літо. / У вінки заплітатъ жайвороний мотив / Україну вишневу любити* [2, с. 11].

Поетичні твори Г. Гайворонської щирі й емоційні. Хоча поетеса приділяє у своїй творчості незначне місце релігійній тематиці, але після прочитання вірша „Бог” усе більше переконуєшся, що він дійсно написаний серцем людини побожною, патріотичною, глибоко релігійною. У поезії порушені природні, релігійні й соціальні проблеми, тобто найважливіші проблеми людства. Кожен рядок підтверджує правдивість слів: *Заходь, Боже праведний, в затишок мій – / Зігріє сиву душу і руки зігріє* [3, с. 2].

Тема любові до своєї рідної землі, повага до її історії, думки про поєднання поколінь лунають у неї з уст у цій же поезії: *Ми зійдем у часі, у жилах трави. / Збудуєм по землях прекрасні церкви. / Молитись Тобі навчимо діточок, / Очистим замулені душі річок. / І святість соборну в собі зведемо...* [3, с. 2].

У поезії „На долоні планети” поетеса використовує зменшено-пестливі суфікси, щоб викликати співчуття, створити хвилюючу атмосферу, підкреслити беззахисність дитини: *І заносить дитя жовтим листям каштану, / Заміта вітерець нічиє дитинча. / Незабаром і ніч його перша розтане. / Догорить в темнім небі остання свіча* [3, с. 1].

Вірші Г. Гайворонської містять численні символи. Символічною є назва збірки „Біла ластівка Донбасу”. На думку В. Дмитренко, за аналогією з білою вороною поетеса дійсно не схожа на багатьох інших, що штучно зрусіфікували наш край. Крім того, ластівка віщує весну, білий – колір чистоти, тому один з варіантів інтерпретації назви збірки – її лірична героїня є провісницею кращого, чистого життя [4, с. 25]: *Я біла ластівка Донбасу / Я не така, як чорні ластівки, / І небеса – життя мого окрасу, / Я обживаю змалку залюбки* [3, с. 2].

Ще одним яскравим символом є полин у вірші „Луганщині”. Полин, за народними віруваннями, є оберегом від усякої нечисті. В. Дмитренко влучно зазначає, що дуже прозорим є бажання ліричної героїні „сивіти полином”, тобто бути для рідного краю захистом від усього лихого [4, с. 25]: *В степах безмежних вчилася дзвеніти, / Мов жайвір, що торкає дзвін крилом, / Цю землю шанувати і любити, / І сивіти донбаським полином* [3, с. 2].

Відомо, що полин називають також євшан-зіллям або євшан-травою. Образ євшан-трави зустрічаємо у вірші „На День народження”, у якому ця трава також символізує оберег від усього злого: *Ах серпень! Рясно ти вродив / В ковшах євшан-трави жарини, / Коромислами чорних брів / Не розхлюпни з очей Вкраїни* [3, с. 1].

Символічний образ полину зустрічаємо також у „Вірші для маленької Богданки”. Поетеса називає землю полиноюю, тобто багатостраждальною, адже полин символізує також печаль, гірку долю, журбу, тугу за Батьківщиною, пам'ять про рідну землю: *Віддайте пісню мамину і мову, / І рушникив українських оберіг, / І відродить цю землю полиноюю, / Де Шлях Чумацький душами проліг* [3, с. 2].

Поезія Г. Гайворонської відображає любов поетеси до своїх батьків. У вірші „На степах далеких” вона з великою теплою й душевністю змальовує рідне село, світлий сум огортає ліричну героїню, коли вона згадує домівку. Свою пошану до батьків поетеса виражає, використовуючи дієслова в третій особі множини. Таке вживання множини властиве розмовній мові й сьогодні вважається застарілим, проте в поезії воно підкреслює особливе ставлення авторки до найрідніших людей: *Знову місяченько хмари ковчолові / Серпиком тоненьким буде жнивувать. / Вже не вийдуть батько, батько сивобровий / Із країв далеких доньку зустрічатъ. / Лиш старенькі мама стануть на порозі, / Найновішу сукню й шалик зодягнуть. / Скажуть: „Натомилась, мабуть, у дорозі?” / А в очах сльозинки росами саянуть* [3, с. 2].

Особливістю поезій Г. Гайворонської є персоніфіковане сприйняття світу. У вірші „В кременському лісі” лірична героїня розмовляє з деревами, як з друзями, ліс для неї – друга домівка, навіть більше – це храм душі. Тільки з деревами можна поділитися наболілим, відкрити свою душу й таємниці, адже вони вірні друзі. Ось тому так природно й невимушено звучать слова ліричної героїні, яка вважає себе дитиною природи: *Я із дерев. Мені так добре з ними. / Цей нарід – дивовижний берендей. / Й мій бабусі – древній прасосніні, / Скажу, як боляче живу серед людей* [3, с. 2].

Поетеса вміє радіти життю, цінувати важливі моменти, радіти простим речам. У поезії „В Новокиївці” вона використовує низку однорідних членів речення (додатків), щоб показати, як багато світлого й приємного нас оточує. І все це дарує міцну віру в життя й бажання бути щирим. Г. Гайворонська любить усю, що оточує її на рідній землі: *Вірю в землю, у глину, у глицю, пісок, / Що замітає густо на крові. / Вірю в села, оселі, селян, ластівок, / У безгрішність палкої любові...* [3, с. 2].

Поетеса використовує численні однорідні члени речення й у вірші „Яка ти мила, служба Божа” для вираження людського захоплення, світлої радості, почуттів, що переповнюють душу: *О, Служба Божа – квіти польові, / джмелі, метелики, мурахи у траві, / Псалми Давида – світ, немов калач, / страждання й радість через плач, / Хліб і вино, возз'єднані в одно / Христове тіло* [3, с. 2].

Надзвичайно цікавим є „Вірш про віршику”, який привертає увагу оригінальністю та незвичними образами. Віршику постає перед нами одухотвореною істотою – він як людина, може, краще ніж людина. Поетеса порівнює Віршику з чоловіком, наділяє його людськими властивостями, розмовляє з ним: *Давай обнімемось, мій любий віршику, / І навіть вип'ємо з*

тобою по чарчині, / бо ми єдині, / коли зливаємось з тобою у екстазі, / коли запліднюєш мене / живильним словом. / І я виношую в життя твоїх дітей [3, с. 2].

Метафори цієї поезії розкривають індивідуально-авторське бачення предметів: *Ти розумієш мене, як ніхто / і я розумію тебе, / коли ти звучиш мелодіями сфер, / коли на платівці землі / виграєш малесенькою голочкою / слова вічності* [3, с. 2].

Віршик символізує музу, натхнення, які допомагають дати життя своїм поезіям. Тому поетеса кличе його, обіцяє не чинити над ним насильства, намагаючись надати правильної форми, а просто насолоджуватися його близькістю: *І я не буду твої слова заламувати на рими, / або тесати із слів штучні цеглини* [3, с. 2].

Форма поезії – вільний вірш – підкреслює щирість авторського задуму – віддатись своєму натхненню, спеціально нічого не змінюючи. Суфікси пестливості допомагають створити тендітний образ, тонкий і ніжний, який треба споглядати, затамувавши подих.

Твори Г. Гайворонської світлі й оптимістичні, поетеса вміє радіти життю, ділитися своєю жагою до життя з навколишніми. Г. Щербак відзначає: «Для мовостилу луганчанки концептуально наповненим є образ сонця, що є символом життя, оптимізму, пробудження» [5, с. 181]: *Луганці – діти світла і весни, / Нехай цвітуть у душах сонце-квіти* [6, с. 4].

Образ сонця зустрічається також у вірші «Планета кохання»: *Там з душ кристалевих напиться можна, / немов з водограїв, усім доброти, / Планета кохання непереможно / розхлюпує сонце в буремні світи* [3, с. 1].

Дуже часто поетеса використовує інверсію як засіб увиразнення мови. У вірші «Планета кохання» інверсія поєднується з антонімічними парами, створюючи мелодійне звучання вірша, що нагадує пісню: *Кохання планета – планета кохання, / де вічно буяє весна у гаях, / де перший цілунок й цілунок останній / квітне в трояндах, лунає в піснях* [3, с. 1].

Характерною рисою синтаксису віршів Г. Гайворонської є широке використання односкладних речень. Функція цих речень – назвати певні образи, але не описувати їх. Такі речення сприяють активізації уяви та думки, змушують читача мислити й переживати. Поетеса користується односкладними реченнями для зображення швидкої зміни подій або для вираження великої емоційної напруги. Такими реченнями насичений вірш «Художник, який перестав малювати»: *Ось завтра. Ось ранком почну малювати – / І знову, то гості, то друзі, то мати* [3, с. 1].

Цікавою особливістю стилю Г. Гайворонської є широке використання власних назв, зокрема топонімів та відтопонімічних назв. Так, у вірші «Побачення з Парижем» вжито 8 власних назв: *Париж, Наполеон, Ришельє, Ейфелева вежа, Європа, Лувер, Шарль Азнаур*. Таке часте використання власних назв допомагає створити атмосферу описуваного міста, зануритись у нього, передати почуття, які виникають у ліричної героїні в цьому місці: *Париже мій! Це ти у ніг лежиш? / А я – на Ейфелевій вежі – вище Луvera. / Париж, Париж, замріяно звучиш / шансоном ніжним Шарля Азнаура* [3, с. 2]. Тут зустрічається відтопонімічна назва *кремін'янка*, що свідчить про палке почуття любові ліричної героїні до рідної землі, поетеса навіть у Парижі пам'ятає, що вона з Кременісного й пишається цим: *Або у цього закохаюсь Мсьє / І буду*

цілуватись з ним до ранку, / І троє мушкетерів й Ришельє / палку вже не зупинять крем'янку [3, с. 2].

Образні засоби є невід'ємною складовою мистецької майстерності Ганни Гайворонської. Її вірші відзначаються багатою образністю, метафоричністю. Надзвичайно насичене, соковите мовлення в поезії „Степ”. Про багатство степового різноманіття свідчать епітети *полинові, дикі, чебрецеві, ковилові*, а також неологізм *повноквітні*, який викликає приємне естетико-емоційне враження в читача. Відчуття літнього спекотного дня передають епітети *теплій* вітер, *жагуче* тіло, *степ розніжений, синє* небо.

У поезії „Я хочу до вас” з метою створення живого світу природи, співзвучного зі станом ліричної героїні, авторка послуговується в основному індивідуальними метафорами-персоніфікаціями, які допомагають точніше й повніше передати емоції та душевні переживання, інтимізують монолог: *листочок цілує, листочок котить, маки цілують, засивють сніги, князівство розвіється* та ін.. Тут же поетеса вдало використовує сталі й оригінальні епітети, які є емоційно насиченими й посилюють смислове навантаження означуваного слова, надаючи йому ніжного ліризму: *обійми м'які, жакхі полуниці, бездомні боги, затуркані боги*.

Отже, до основних мовностилістичних особливостей поезій Г. Гайворонської можна віднести образи-символи, власні назви, односкладні речення, низки однорідних членів речення, суфікси пестливості та згубності, розмовну лексику. Поезії яскраві та метафоричні, авторка використовує неповторні влучні метафори, які відображають її світосприйняття. Індивідуальний мовний стиль поетеси відзначається тонким відчуттям краси слова, любов'ю до поезії й неповторною художньою образністю.

Поезії Ганни Гайворонської цікаві для всіх віків, саме тому їх необхідно залучати до вивчення в курсі літератури в школі, а також у процесі вивчення й аналізу мовних одиниць на уроках української мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Засенко П. Квітування таланту / П. Засенко // Г. А. Гайворонська. Перший поцілунок: Вірші. – Донецьк: Донбас, 1988. – С. 24.
2. Сікорська З. Мова – душа народу / З. Сікорська, К. Глуховцева та. ін. – Луганськ, 1997. – 170 с.
3. Духовний простір Ганни Гайворонської [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ganna2012.ucoz.ru/publ/>
4. Дмитренко В. І. Луганськ у творчості Ганни Гайворонської / В. І. Дмитренко // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім. Т. Шевченка. – 2013. – № 2. – С. 22 – 27.
5. Щербак Г. В. Поєднання християнських та національних мотивів у збірках Ганни Гайворонської „Жінка, зодягнена в сонце”, „В обіймах ангела” / Г. В. Щербак // Науковий пошук молодих дослідників / Філологічні науки. – Луганськ, 2013. – С. 178 – 183.
6. Гайворонська Г. А. Жінка, зодягнена в сонце. Духовна поезія, вистави у віршах / Г. А. Гайворонська. – Львів: СПОЛОМ, 2007. – 206 с.

УДК 811.161.2

Фернос Юлія Іванівна
Уманський національний університет садівництва
(Умань, Україна)

КОЛОРОНІМИ В ОСНОВАХ ПРИЗВИЩ УМАНЩИНИ

Аннотация. В статье исследованы современные фамилии Уманщины, мотивированные названиями цветов. Установлено, что доминантными выступают названия белого, черного, рыжего и красного цветов.

Ключевые слова: колороним, антропоним, фамилия, апеллятив, композит, топоним.

Yuliia Fernos
Uman National University of Horticulture
(Uman, Ukraine)

Abstract. The article deals with the modern Uman District surnames motivated by the names of colors. It is determined that such colors as white, black and red are dominant.

Key words: coloronym, anthroponym, surname, appellative, composite, toponym.

Феномен кольору є об'єктом дослідження багатьох дисциплін: психофізики, психофізіології, психології сприйняття, оптики, астрономії, колориметрії, поліграфії тощо. Мова є дзеркалом культури, відображенням не лише реального світу, але і суспільної свідомості народу, національного характеру, стилю життя, традицій, звичаїв, світогляду, частиною якого є колороніми.

Колороніми (від лат.color – колір, гр.onima – ім'я), або кольороназви визначаються як лексеми, денотативним значенням яких є ознака кольору [1].

До лексико-тематичної парадигми колоронімів входять як лексеми на позначення власне кольору, так і образно-стилістичні одиниці, що позначають асоціативну колірну ознаку [2, с. 42].

Українська антропоніміка сьогодні охоплює різноманітні аспекти аналізу власних особових назв: дериваційно-морфологічний (С. П. Бевзенко, Л. Л. Гумецька, О. Д. Неділько, В. В. Німчук, Ю. К. Редько), етимологічний (І. О. Варченко, І. М. Желєзняк, І. Д. Сухомлин, П. П. Чучка), історико-генетичний (О. Я. Добровольська, Р. Й. Керста, Р. І. Осташ, М. Л. Худаш), фонетико-морфологічний (М. Л. Сенів), національно-ідентифікаційний (І. Д. Фаріон) тощо. Антропонімна система є ще й багатим матеріалом для реалізації етнолінгвістичного підходу до вивчення мовних явищ. Адже система іменувань людей акумулює матеріальний, культурний, історичний досвід суспільного середовища, у якому вона зароджується і функціонує, упродовж віків зберігає сліди давньої духовної культури і в той же час швидко, жваво реагує на зміни зовнішнього укладу життя певного соціального середовища [3, с. 5].

Етнографічний аспект аналізу власних назв знаходимо в ономастичних дослідженнях М. Кордуби, Я. Рудницького, студіях Д. Бучка, Ю. Карпенка, І. Ковалика. К.Д. Глуховцева присвятила свою монографію дослідженню прізвищ у етнолінгвістичному аспекті [4]. Безпосередньо семантику кольору в основах антропонімів досліджували Ю. Новикова (Донеччина), Л. Лісова (Волинь), Т. Зайцева (Бузько-Інгульське Межиріччя), Т. Семашко (Північне Надазов'я).

Об'єктом нашого дослідження стала сучасна антропонімія Уманщини, зокрема прізвища, що походять від назв кольорів. І хоча сучасні прізвища не несуть семантичного навантаження, вони виконують функцію називання та розрізнення однієї особи від іншої, однак для нас важлива первинна семантика, яка допомагає з'ясувати, які лексико-семантичні групи та словотвірні моделі були продуктивними на момент виникнення прізвищевих назв. Адже дослідження регіональної антропонімії доповнює загальне уявлення про семантику та структуру прізвищ України. Серед прізвищ Уманщини нами виявлено 246 назв, мотивованих колоронімами, що становить 3,5 % від загальної кількості.

Прізвищеві назви та прізвища, в основах яких відображені імена та прізвиська розряду "nomina personalia", - це іменування, які могли вказувати на зовнішній вигляд, риси характеру, поведінки, звички денотата. Очевидно, саме цим носії прізвищ (прізвиськ) відрізнялися в оточенні. Як правило, такі прізвища виникли з первісних прізвиськ. Лише згодом вони набували властивості передаватися у спадок, переносити якусь ознаку від батька до сина і ставали прізвищами. До цієї групи прізвищ ми відносимо більшість назв, мотивованих колоронімами.

Колоративи вчені розглядають як показники того, що мовці, нерідко усвідомлюючи символіку кольору, обирають серед кольорів спектру один із них, вважаючи на його значущість у цій комунікативній ситуації [4, с. 39].

В основах прізвищ досліджуваної території найактивнішими виступають лексеми-кольороназви білий і чорний. Існує думка, що слов'яни спочатку розпізнавали лише ці два кольори [4, с. 40]. Їх активність також можна пояснити тим, що внаслідок чергувань виникли варіанти одного і того ж прізвища, які сьогодні, звичайно, виступають окремими антропонімами: *Белік – Белік – Білик, Черноконь – Черноконь*.

Лексема «білий» представлена 63 прізвищами: *Білий, Білокур, Біленький, Білов, Біловецький, Беляєв, Беліц, Білас, Белих, Белій, Белоцький, Біломар* (пор. мара «1. привид; 2. злий дух» [7, II, с. 405]). Більшість антропооснов мають полісемантичну мотивацію:

Білан, Біланчук, Белан (1. Біль < Běl[boh], Bjel[oslav] [5, с. 94], Біл[изарь] [6, с. 145]; 2. білан «1. блондин; 2. назва білого вола, собаки; 3. білий хліб» [7, I, с. 64].

Беліков, Белік, Білик, Белік, Біліченко (1. Біль < Běl[boh], Bjel[oslav] [5, с. 94], Біл[изарь] [6, с. 145]; 2. білий; 3. білик «1. стальний дворучний різець для очищення шкіри; 2. самець білки» [7, I, с. 65].

Біленко (1. билень «частина ціпа, біяк, бич» [7, I, с. 55]; 2. білень «липень» [8, с. 25] 3. білина «білениця; відбілені бавовняні нитки, біла пряжа промислового виробництва» [9, с. 25]).

Белей (ймовірно від *белей* 1. давньосл. ім'я Белей < апел. білий [10, с.69]; 2. гуц. кличка для свійських тварин чи прізвисько для блондина [11, с. 164]; 3. діал. белей «йолоп» [12, I, с. 65])

У композитних структурах зовнішні дані експліковані завдяки сполученню колоративного компонента з основами типу *-ног* (*Білоножко*, *Білоногий*), *-(в)ус* (*Білоусюк*, *Белоусов*, *Білоус*), *-бров* (*Білобров*, *Белобровий*), *-нос* (*Білонос*), *-шкур* (*Білошкурський*), *-зуб* (*Білозуб*). Назви на зразок *Білокінний*, *Білохатюк* утворилися від прізвиськ, які характеризували людину за особливостями житла чи домашніх тварин. Частину прізвищ, утворено від топооснов: *Білецький* (с. Білецьке, Хм), *Білопільський* (с. Білопіль, Вн, с. Білопіль, Вл), *Білоцерківець* (м. Біла Церква), *Белецький* (с. Білецьке, Хм).

Прізвища *Білозір* та *Білозор* (пор. білосор росл. *Parnassia palustris* [7, I, с. 66]) характеризували вроду першоносія (білозір 1. красень; 2. епітет місяця [7, I, с. 66]).

Виявлено таож назви, в основах яких відображені імена та прізвиська розряду “*nomina impersonalia*”, антропоніми з первісним неособовим значенням, утворені шляхом метафоричного перенесення реалій дійсності на особу: *Білуґін Білуга*, *Белаш*, *Білаш* (білаш «білий хліб» [7, I, с. 64]).

Лексема «**чорний**» репрезентована 51 прізвиськом (більшість із них мають корінь *-черн-*): *Чорний*, *Черненко*, *Чорненький*, *Чернов*, *Чернега*, *Черно*, *Черних*, *Черниченко*, *Чорномаз*, *Черноваленк*, *Черняк*, *Чернюк*, *Чернійчук*, *Черничук*, *Чернієнко*, *Чернушенко*, *Черніченко*, *Черніков* тощо. На думку О. Братка-Кутинського, поширення давнього кольору чорн- у власних назвах свідчить про зв'язок слова чорний із назвою символу божественної триєдності, що звався в сиву давнину Черн [13]. Однак на нашу думку, такі назви у першу чергу пов'язані із зовнішніми ознаками першоносія та його внутрішнім світом, адже чорний символізує зло. Виявлено незначну кількість композитів, що вказують на зовнішню ознаку людини, у яких назва колороніму поєднується з основами *-ус* (*Черноус*, *Черноусько*, *Черноус*, *Черноусько*), *-зуб* (*Чернозуб*), *-писок* (*Чернописький*, *Чернопиский*). В основах прізвищ *Чорнобаб* та *Чорнодід* лежать апеллятиви на позначення родинних стосунків. Такі назви, як *Черноконь*, *Чорноконь*, *Чорновол* підтверджують думку Л.Масенка, що володіння кіньми та волами було настільки важливою обставиною сільського побуту, що характерне для тварини найменування за мастю чи якоюсь іншою ознакою односельці могли перенести на її господаря [14, с. 6]. Зустрічаються прізвиська і з іншими колороніми, які характеризують масть тварини: *Буланов*, *Гнідий*, *Гніденко*, *Каракоша* (башкір. кара кош «чорний птах, орел-беркут» [15]), *Чалий*.

Прізвисько *Черноткач* характеризувало людину за родом заняття, в основному вживалося в іронічній формі.

Як і у випадку з лексемою «білий», частина антропооснов аналізованої групи прізвищ є полісемантичними:

Чернець (чернець «1. монах; 2. кегля; 3. місяць-чернець; 4. рослина *Actaea spicata* L» [7, IV, с. 458]; «наклепник» [16, с. 1068]).

Черниця (черниця 1. монахиня; 2. чорниця; 3. ожина [7, IV, с. 458]).

Чернуха (чорнуха 1. чорна жирна глина; 2. риба *Scardinius erythrophthalmus* [7, IV, с. 472]).

Чернюк (чернь 1. чорний колір, чорний одяг; 2. чорна нитка; 3. простий народ [7, IV, с. 458]).

Топооснови знаходимо в основах прізвищ: *Чернецький* (Чернече, Днп, Од, Пл, Чрк чи Чернецьке, СМ, Хрк, Чрг), *Чернишевський* (Чернишівка, Мк, Пл чи Чернишове, Крм), *Чернявський* (Чернявка, Жт), *Чернобаєв*, *Чернобаїв* (Чорнобаї, Пл чи Чорнобаївка, Хрк, Хрс), *Черноморець*, *Черноморченко* (Чорне море).

Імена та прізвиська розряду “*nomina impersonalia*” стали твірними для прізвищ *Черниш*, *Чернишов*, *Чернишев*, *Чернишевич* (чорниш «чорний хліб [7, IV, с. 470]»), *Чернобиль* (рослина).

Третє місце займають прізвища, утворені від лексем «**рудий**» (рідше «рижий») (22) та «**красний**» (рідше «червоний») (21). Більшість із них, характеризують зовнішність першоносія: *Рудик*, *Рудь*, *Рудой*, *Рудкевич*, *Рудас*, *Руденко*, *Рудюк*, *Рудий*, *Рудов*, *Риженко*, *Рижук*, *Рижак*, *Рижій*, *Рижий*, *Рижов*, *Краснов*, *Червоний*, *Червоненко*, *Красненко*. Цікавий той факт, що більшість антропонімів, твірною основою яких виступає колоронім червоний (красний), – це композитні утворення, у той же час не засвідчено жодного композита з твірною основою рудий (рижий): *Красночубенко*, *Красножон*, *Краснокутський*, *Красноштан*, *Краснощокій*, *Краснобокий*, *Красноженов*, *Червоніс*, *Червонос*, *Червокос*.

З місцем проживання першоносія пов'язані антропоніми: *Зарудняк*, *Зарудний*, *Зарудницький* (той, хто живе за «рудною, болотом»), *Рудницький* (Рудник, Вн; Рудники, Вл, ІФ, Льв, Тр, Вн; Рудниця, Вн; Рудницьке, Кв), *Краснянський* (Краснянка, Вн чи Краснянське, Хрк), *Рудковський* (Рудка, Вл, Днп, Жт, Пл, Льв, Кв, Рв, СМ, Тр, Хм, Чрк, Чрв, Чрг) тощо. Зрідка трапляються прізвища, що мотивовані назвами професій (*Рудник*, *Краснобаїв* < *рос. краснобай* «знахар, шептун»), рослин (*Краснюков* < *краснюк* «гриб» [7, II, с. 301]).

Назви інших колоронімів зустрічаються рідше або й поодинокі в основах прізвищ досліджуваної території: **рябий** (вкритий рудими плямами [7, III, с. 91]) (17): *Рябоконь*, *Рябокінь*, *Рябушенко*, *Рябко*, *Рябико*, *Рябий*, *Рябов*, *Рябинський*, *Рябошапка* та ін.; **синій** (14): *Сінюгуб*, *Синегуб*, *Синько*, *Синютін*, *Синявський*, *Синебрюхов* тощо; **сивий** (12): *Сивач*, *Сиволап*, *Сиваченко*, *Сивуляк*, *Сивачук*, *Сивак* тощо; **русий** (11): *Русалов*, *Русілов*, *Русов*, *Русавський*, *Русс*, *Руссу*, *Русняк*; **золотий** (8): *Золоташко*, *Золотухін*, *Золотницький*, *Золотницький*, *Золотовський*, *Золотопупов*; **зелений** (6): *Зеленюк*, *Зеленчук*, *Зеленецький*, *Зеленський*, *Зеленцов*, *Зеленяка*; **сірий** (5): *Сірош*, *Сірмайс* (?), *Сіренко*, *Сірик*, *Сірий*; **бурий** (4): *Бурилов*, *Бурій*, *Бурик*, *Бурикін*; **жовтий** (3): *Жовтобрюх*, *Жовтюк*, *Жовтий*; **сизий** (2): *Сизов*, *Сизоненко*; **срібний** (серебряний) (2): *Серебринський*, *Серебряник*; **смоляний** (1. чорний, як смола; 2. смолистий [7, IV, с. 189]: *Смілянець*, *Смолянич*; **чалий** (2): *Чаленко*, *Чалий*; **гливий** (гливий “сіро-жовтий, чорно-жовтий” [Гр., I, с. 289])(1): *Глієвий*; **буланий** (1): *Буланов*; **смаговий** (смага «коричневий колір шкіри від дії сонячних променів або вітру» [12, V, с. 314]: *Смагін*.

Твірною основою прізвищ *Жаров*, *Жарський*, *Жарук*, *Жарун*, *Волосожар* виступає ім'я Жар, яке давали людині із рудим чи золотавим кольором волосся [17, с. 192].

Отже, у результаті дослідження встановлено, що прізвища, мотивовані колоронімами становлять досить вагому частину антропонімікону досліджуваної території. Найбільш активними у процесі їх творення виступають назви білого, чорного, рудого (рижого) та червоного (красного) кольорів. Такі прізвищеві назви характеризували особу переважно за зовнішністю, хоча трапляються основи, що містять вказівку на професію, місце проживання, а також на особове ім'я.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ковальська І.В. Колористика як перекладознавча проблема (на матеріалі українських і англійських художніх текстів: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.16 «Перекладознавство». К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2001. 19 с.
2. Яворська Г. Мовні концепти кольору (до проблеми категоризації). Мовознавство. 1998. № 2-3. С. 42-50.
3. Кравченко В.О. Антропонімія надазовських греків у її відношеннях з українською російською антропоніміями: дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство». Донецьк, 2002. 207 с.
4. Глуховцева К.Д. Етнолінгвістичний аспект вивчення прізвищ Луганщини: Монографія. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка », 2015. 150 с.
5. Svoboda J. (1964) Staročeská osobní jména a naše příjmení. Praha, 1964. 319 s.
6. Фаріон І. Українські прізвищеві назви Прикарпатської Львівщини кінця XVIII – початку XIX ст. (З етимологічним словником). Львів, 2001. 371 с.
7. Словарь української мови / За редакцією Б. Грінченка. К., 1907 – 1909. Т. 1 – 4.
8. Гуцульські говірки: Короткий словник / Відп. ред. Я. Закревська – Львів, 1997. 230 с.
9. Матейко К. Етнографічний словник. Український народний одяг. К., 1996. 196 с.
10. Илчев С. Речник на личните и фамилни имена у българите. София: БАН, 1969. 628 с.
11. Словник гуцульських говорок // Гуцульщина.Лінгвістичні етюди. К.: Наукова думка, 1991. 304 с.
12. Етимологічний словник української мови: В 7 т. (Гол. Ред. О.С. Мельничук.). К.: Наукова думка, 1983-1989.
13. Братко-Кутинський О. Феномен України. К.: Вечірній Київ, 1998. С.70-71
14. Масенко Л.Т. Українські імена та прізвища. К.: Наукова думка, 1990. 48 с.
15. Географические названия Южного Урала. Топонимы (буква Кар). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://toposural.ru/kar.html>
16. Желеховський Є., Недільський С. Малорусько-німецький словарь. Львів, 1886. Т. 1-2
17. Ганжина И. М. Словарь современных русских фамилий. М.: ООО «Изд-во Астрель»: ООО «Фирма «Изд-ва АСТ», 2001. 672 с.

Хаирлаева Гульсая, Хусаин Раиса, Кошкарбаева Бибисара
Қазақ мемлекеттік қыздарпедагогикалық университеті
(Алматы, Казахстан)

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕ КӨРКЕМФИЛЬМДІ ҚОЛДАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аңдатпа: Шетел тілін оқыту үрдісінде аутенттік және көркем фильмдерді қолдану туралы жазылған.

Кілт сөздер: аудио, World Wide web, аутенттілік, дефиниция, эпизод, сюжет.

Summary: In this article is about using authentic films and movies in the process of learning a foreign language.

Keywords: audio, World Wide web, authentic, definition, episode, plot.

Аннотация: Статья посвящена использованию аутентичных фильмов в процессе изучения иностранного языка.

Ключевые слова: аудио, Всемирная сеть, аутентичный, определение, эпизод, сюжет.

Қазіргі таңда студенттерді ағылшын тіліне оқытудың көкейтесті мақсаты олардың осы тілдің өкілдерімен сөйлесуіне бағытталған коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады. Сондықтан да, студенттерге, оқушыларға ағылшын тілін оқыту барысында тілін оқитын елдің өмірі, мәдениеті, тілдік реалийлері туралы көрнекті түрде мәліметтер берілуі тиіс. Тілдік ортасыз тіл үйренушілердің тілдік коммуникативті құзыреттілігін қалыптастыру - өте қиын іс. Осы мақсатта тіл оқытуда аутентті материалдарды пайдаланудың маңызы зор. Күні бүгін қолымызда білім беремін, үйренемін деген, ағылшын тілінен дәріс беретін мұғалімдерге арналған, барлық қажеттіліктерді қамтамасыз ететін, тіпті әр мұғалімге керекті әдісін таңдап алу жағдайын ұсынатын оқулықтар мен материалдардың саны өте көп. Бұл оқулықтардың көпшілігі бәрімізге белгілі мәтіндерден, қосымша аудио, бейне таспадан тұратын және басқа да компьютерлік тілді үйрету бағдарламаларынан құралатын Oxford, Longman, Pearson және тағы басқа да осылардың қатарындағы оқулықтар мен видеоматериалдар мен үн таспалар. Көптеген елдер, сонымен қоса біздің елдеде жоғары оқу орындарының және тілдік курстардың мұғалімдері осы секілді оқулықтарды қолданады, дегенмен кейбір мемлекеттік және жеке оқу орындарында күні бүгінге дейін ескі, оқушыларға қызықты емес материалдарды қолданылатыны анық. Қандай материал немесе оқулық қолданылмасын мұғалім өз оқушыларының тілді үйренуге қызықты да нақты, нәтижеге көре алатындай материал қолдана білуі қажет. Әр сабақты әртүрлі қызықты өткізу үшін, мысалы сабақта аутентті материалдарды неге қолданбасақ және де кейін келе аутенттік материалды қолдану арқылы өз студенттерінің нәтижесін көру арқылы оны одан әрі өз дәрістерінде қолданудың жолдарын іздестіре бастайды.

Ағылшын тілі сабақтарында қолданылатын аутентті материалдарды қайдан табуға болады? Кейбір мұғалімдер үшін бұл жағдай ауыр болуы мүмкін.

Бұл жағдайда ең негізгісі *World Wide web* яғни интернетке деген қол жетімділіктің болуы. Бірнеше жылдар бұрын бұл елімізге қол жетімсіз болғаны белгілі, бағасы қымбат болды, ал күні бүгін елдің жағдайы біраз жақсарды, шектеусіз интернетке қолысыз жетті. Міне бүгінде сол интернетті пайдалану негізінде газет журналдарды, үн жазба мен оқу фильмдерін, видеожазбаларды жүктеу арқылы табуға болады. Мұндай материалдарды тіл үйрету сабақтарында қолдану өте қызықты болар еді, әсіресе, мысалы ол әлемге белгілі поп жұлдызы, жаңа технология туралы, жаңа шыққан әндер, фильмдер немесе елге танымал фильм жұлдыздары, автокөлік модельдері, жастарды қызықтыратын сән әлемімен байланысты материалдар міндетті түрде тыңдармен мен көрерменді қызықтырады сөзсіз.

Аутенттілік түсінігі 1970 жылдары пайда болған тілді коммуникативті оқыту бағдарының шығуынан бастау алады. *Аутенттілік* грек тілінен аударғанда негізгі, түпкі деген мағынаны береді. Коммуникативті оқыту принципі өз кезегінде бұрынғы әдістемеден бас тартып, тілді коммуникативті мақсатта оқыту үшін дәлірек келетін аутентті материалдарды қолдануды алға тартты. Бұл саясаттың басты философиясы тілді коммуникативті оқытумен байланыстылығында. Осыдан келе көптеген зерттеуші ғалымдар бұл салада көптеген дебаттар жүргізіп, барлық істе аутенттілікті қолданып, зерттеу жұмыстарын жүргізуді көздеді. Морроудың айтуы бойынша аутенттік мәтін - нағыз тілдік, нақты серпінді әсер ететін, белгілі аудиторияға нақты мәлімет беру үшін нағыз тіл білгірі немесе жазушы тарапынан түпкі негізде жазылған мәтін. Көріп отырғанымыздай, Морроу бұл жерде түпкі, нағыз деп ойдан жазған дегенге қарсы мағынада қолданып, басқаша айтқанда аутенттік мәтін білім беру саласында қолданылатын оқулықтардағы емес, белгілі бір мағлұмат беру үшін жазылған мәтін және бұл тілді үйрету аудиторияларында емес, күнделікті қарым-қатынас аясында қолданылатынын айтты. Тілді коммуникативті оқыту өзінің даму барысында ең негізгі сөйлеу құзіреттілігіне көңіл аударады. Ғалым жазушы Лидің көзқарасы бойынша тілді үйрету мақсатында жазылмаған мәтін аутенттік деп аталады. Сонымен қатар Ли аутенттік мәтіндерді жазушылар оқушыларға белгілі бір мәліметті нақты жеткізу үшін жазады, сол себепті ол коммуникативті сапасы жағынан жоғары деңгейде болуы керек, дейді. Ал, Крамштың пайымдауынша аутенттік мәтіндер педагогикалық салада емес, табиғи күйінде, күнделікті қарым-қатынаста қолданылатын мәтіндер. 1980 жылдары тілді коммуникативтік әдіспен оқытуға ден қойылған кезде басты назар мәдениетаралық қарым-қатынасқа қойылды, өйткені ауызекі сөйлесім белгілі бір мәдени ортада жүзеге асады, себебі, негізінен аутенттік мәтіндер белгілі бір тілдік мәдени орталыққа қатысты және әлеуметтік мақсатта жазылады. Аутенттік мәтіндер сол тілде сөйлеушілердің мәдени аутенттік контекстінде қолданылады. Аутенттік мәтіндерді ағылшын тілі оқулықтарына түпнұсқа күйінде енгізу керек. Морроудың айтуынша біз аутенттік мәтіндерді орынсыз қолдана алмаймыз, бірақ біз оларды нақты жағдай, аудитория, анықталған мақсатқа үйлесімді болғанда қолдану туралы әңгіме етеміз. Мысалы, біз техникалық мамандықтар үшін техникалық тақырыптағы, гуманитарлық мамандықтар үшін білім тақырыбындағы аутенттік мәтіндерді қолдана аламыз. Бұл нәрсе бізді қазіргі жағдайға алып келеді, яғни аутенттік мәтіннің контексті қосымша электрондық мәліметтерді қамтуды талап ететін технология ғасыры. Сөзсіз, мәтіннің негізгі

бөлімін құраушы контекст болып табылады, өйткені мәтін қағаз бетінен электрондық құрылғыға тасымалданғанда өз негізін жоғалтады.

Бұл жағдайда аутенттілікті сақтап қалу мүмкін емес, сондықтан біз қайта аутентті мәтін құруға тырысуымыз керек. Мәтінді қайта аутенттеу үшін біз оның ретін сақтауымыз керек, яғни біздің алдымызда, ең алдымен коммуникативтік мақсаттар тұруы керек.

Соңғы уақытқа дейін елдің жоғары, орта және жалпы білім беретін оқу орындарында сөздік қорды оқыту екінші орында, ал бірінші орында грамматиканы оқыту болып келген. Алайда қазіргі уақытта сөздік қорды оқытудың маңызы артып келеді және мұғалімдер тілді оқытудың дәстүрлі және жаңа әдістері арасында тепе-теңдік сақтауға тырысуда. Қазіргі таңда адамдардың шетел тілінде қарым-қатынас жасауға сұранысы өсу үрдісі оқыту мақсаттарына әсерін тигізуде, сондықтанда сөздік қорды молайтуды оқытуға көбірек көңіл бөлінуде.

Оқушылардың әрдайым ауызша сөйлеуде қолданатын сөздік қорды белсенді қолдану мен пассивті қолданудың (сөйлеуде қолданбай қалып қалуы) арасында айырмашылық бар. Үйреніп жатқан сөздер қай категорияға жататынын мұғалім білу керек. Белсенді сөздік қорды таңдау оқытудың мақсатына байланысты анықталады. Мысалы, ресми құжаттарды оқуға қажетті сөздер, мақсаты ағылшын тілінде келісім шарттар жүргізу болып табылатын адамға қажетсіз болып келеді. Сөздік қорды белсенді пайдалану өте маңызды болып табылады және арнайы жаттығуды талап етеді. Мұғалім оқушыларға белсенді сөздік қорды жаттықтыруда жеткілікті ауызша жаттығулар беруі тиіс. Берілген жағдайда сөздік қорға арналған жаттығулар мен сөйлеу тапсырмаларын байланыстыруда мән бар. Мұғалімнің тағы бір маңызды мақсаты пассивті сөздік қорды бүкіл курс бойына үйрену керек па әлде уақытша үйрену керек па ары қарай пайдаланбай тек фильмнің мағынасын түсіну мақсатында, соны шешуі қажет. Шетел тілін үйренуде белсендімен қатар және пассивті сөздік қорды да меңгеру қажет.

Сөздік қормен жұмыстың басты кезеңдеріне: жаңа материалмен танысу, алғашқы бекіту және жаттығу, ауызша және жазбаша сөйлеудің әр түрлі формаларында сөздік қорды қолдануда дағдылар мен шеберліктерді дамыту. Сөздік қордың бір бөлігін фильмді көрмес бұрын сөздер тізімі ретінде берген жөн, ал екінші бөлігі фильмнің контекстінде беріледі. Көрнекіліктер, базыналықтар мен мимика сөздердің мағынасын ашуға көмегін тигізеді. Сөздердің мағынасын ашу (семантизация) сөздерді қазақ тіліне аудару арқылы немесе оқытуда тиімді – аудармасыз жүзеге асырылады. Фильмдер семантизациясын меңгеру төмендегідей аудармасыз тәсілдерді қолдануды қамтамасыз етеді:

1. Заттарды, қимыл, іс-әрекеттерді, суреттерді көрсету арқылы.
2. Сөздердің мағынасын сөздерді контекстен болжап білу арқылы ашу, кейбір жағдайларда: сөздерге анықтама беру (дефиниция) және синонимдер мен антонимдер қолдану арқылы семантизация жасау.

Дамыған кезеңдерде жаңа сөзді фильмдерде берілетін міндетті тіркестермен енгізу керек. Шет тілінің жаңа сөздерін меңгергенде, оларды игеру мен жаттау үшін түрлі-түрлі әдіс-айла, қайталауға жаттығу қолдану керек. Юксель және Танриверди фильмді көру барысында ағылшын субтитрлерінің маңыздылығын айтады. Субтитрлар лексиканы меңгеруді

жеңілдетеді, себебі олар оқушыға сөзбен контексті біріктіруге көмектеседі. Фильмдер белгілі бір тақырыпқа байланысты лексиканы оқытудың жақсы құралы және түрлі әлеуметтік жағдаяттарға дайын эпизодтық көрінісі болып табылады. Жеткілікті қайталау және тәжірибеде қолдану барысында тіпті бастапқы тілдік тәжірибесіне қарамастан бастауыш деңгейдегі оқушының өзі көптеген сөз бен сөз тіркестерінің үлкен қорын меңгереді.

А.А. Леонтьевтың тұжырымы бойыншы, фильм негізіндегі лексикалық жаттығулар адекваттық аудиовизуальдық контексттегі сөз бен сөз тіркестерін қабылдауға бағытталған, бұл келесі әдіс-тәсілдерді қолдануға себеп болды:

Эпизодтағы кейіпкерлерінің үзілістен кейін айтатын, сөз бен сөз тіркестерін, олардың одан кейінгі әрекеттерін, сонымен қатар экраннан көрмей-ақ дыбыс қатарының негізінде суреттеуі керек кейіпкердің сырт келбеттерін болжай (prediction) алады;

Атаулары тақтада жазылған фильм эпизодындағы нақты заттарды, көріністерді, әрекеттерді, түс атауларының белгілерін тану (identification);

Карточкада немесе тақтада жазылған сын есімдерді фильмдегі белгілі бір кейіпкермен, синонимдер тізімін эпизодтағы тірек сөздермен байланыстыру (matching);

Жаңа лексиканы жаттықтыру және бекіту үшін оқушыны әр түрлі көптеген жаттығулармен қамсыздандыру қажет. Ағылшын тілінің жеке оқыту тәжірибесінде айтылмыш жұмыстың авторы "Эдвард қолдар-қайшылар", "Гарри Поттер", "Іскер қыз" ("Working girl") атты көркем фильмдердің негізінде тапсырмаларды әзірлеп, оларды тиімді қолданды.

Сөз деңгейіндегі лексикалық жаттығулар қолданылды (мысалдар "Эдвард қолдар-қайшылар" деген фильмнен келтірілген):

Сөздерге синонимдерді таңда.

A bunch, to turn up, hectic, handicapped, a blunder, to charge for smth.

(Жауаптар: a group, a sheaf, a bouquet; to make louder; feverish, exciting; invalid; disabled; a serious mistake; to ask price for smth.)

Сөздерге антонимдерді таңда. Фильмді анықтама үшін пайдалан.

Normal, imaginative, special, sympathy, comfort, to be serious.

(Жауаптар: special, exceptional; unimaginative, stereotyped; regular, standard; hard - heartedness, callousness; discomfort; to be kidding.)

Ортақ мағынасы көбірек сөздерді таңда. Олардың мағыналарындағы өзгешіліктерді көрсет.

Crazy, loony, a psycho; a cripple, handicapped, a freak.

(Жауаптар: crazy, handicapped.)

Берілген топқа жатпайтын сөзді анықта.

A castle, a mansion, a cottage, a camp, a beauty salon.

Humorous, ridiculous, funny, witty.

(Жауаптар: a beauty salon, ridiculous.)

Сөздерге жұп таңдаңдар.

a) жорамалдау	1) to guess
b) аяқталмаған	2) a haunted house
c) жекежай, қорған	3) an inventor
d) елестері бар үй	4) insides
e) өнертапқыш	5) incomplete
f) іш-құрылыс	6) a mansion

(Жауаптар: 1 - a, 2 - d, 3 - e, 4 - f, 5 - b, 6 - c.)

Фильмде сөз бен сөз тіркестерінің ағылшынша баламаларын тауып, аудар:

shadows, blushes, lipstick, to blend, to clog, left by himself (all alone), кәуап, бұғаулар, бет ажары, қолдардың орнына қайшылар болу.

(Жауаптар: реңк, далап, еріннің бояуы, араластыру, ыбырсыту, жалғыз қалған, shish kebab, handcuffs, complexion, to have scissors for hands.)

Сөз тіркесімен жаттығулар:

- 1) 3 сөзден тұратын жаңа сөз тіркесін құрастыру;
- 2) зат есімдерге бірнеше етістіктер мен сын есімдерді таңда, етістіктерге үстеулерді таңда;
- 3) фильмдегі сөйлемдерге лайықты демеуліктерді қой;
- 4) фильмдегі ұғымдарға өз анықтаманды бер: a) soup's on, b) "Avon calling", c) run a house, d) give smb. the creeps.

(Жауаптар: a) ас дайын, b) "Ашыңдар, Эйвон", Австралияда әзіл-оспақты сөлемдесу ретінде қолданылады; c) үйді қорғау, қарау; d) біреуді қорқыту, үрейлендіру.)

Сөйлем және күрделі фразалық бірлік деңгейіндегі жаттығулар:

- 1) фильм бойынша сұрақтарға жауап беру;
- 2) сюжетке, нақты сөздерге сұрақтар қою;
- 3) эпизодқа тақырып ойлап табу;
- 4) сөзге өз анықтаманды беру;
- 5) жаңа лексиканың негізінде кейіпкердің мінездемесін беру, нақты бір жерді суреттеу, эпизодты мазмұндау;
- 6) кейіпкерлерді, олардың тәртібін, сөзін, өмірлік бет бейнесін, үйлерін салыстыру.

7) нақты кейіпкер туралы өз ойыңды айту, оның алдағы іс-әрекеттерін болжау.

Сонымен, лексиканы оқуда фильмдер сөздердің семантизациялық аударылмайтын тәсілдерін, адекватты-аудиовизуалды контексттегі сөздер мен сөз тіркестерін қабылдауды, әр түрлі жаттығулардың көмегімен жаңа лексиканы жаттықтырып, бекітуді қамтамасыз етеді.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Кунанбаева С.С., Нургалиева Г.К., Абсеметова Ш.А., Таншигулова А.И. Обучение английскому языку в процессе информатизации социально-гуманитарного цикла профессионального образования. Алматы -1999, 390 с.
2. Антонова И. В. Просмотр аутентичных художественных фильмов, как способ совершенствования коммуникативной компетенции в области английского языка // Молодой ученый, №6. Т.2, 2011.
3. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. М.: Наука, 1968.
4. Пассов Е.И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. М.: Русский язык, 1989.
5. Әсірәлиев Қ. «Неміс тілін оқытуда жаңа модульді қолдану»//Қазақстан мектептеріндегі шетел тілдері 2007ж №1.16-21б. 7. Баймолдаев Т.

«Ақпараттық-білімдік ортада педагогтардың ақпараттық-коммуникациялық құзырлығын қалыптастыру»// Информатика негіздері 2010 ж. №1. 2 – 4 б.

6. Баранов О.А., Пензин С.Н. Фильм в воспитательной работе с учащейся молодежью: Учеб. пособие. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2005.
7. Барменкова О.В. Видеозанятия в системе обучения иностранной речи // ИЯШ, № 3, 1999.
8. Бим И.Л. О преподавании иностранного языка на современном этапе // ИЯШ, №3, 1995.
9. Лотман Ю.М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. // Об искусстве. Спб., 1998.

УДК: 821:161

Ходжаев Сиддик Ахмедович
Ферганский государственный университет
(Фергана, Узбекистан)

УЛУҒБЕК ҲАМДАМНИНГ “МУВОЗАНАТ” РОМАНИДА СЕВГИ УЧЛИКЛАРИ ВА УЛАРНИНГ ҒОЯВИЙ- ЭСТЕТИК ФУНКЦИЯСИ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы идейно-эстетической функции любовного треугольника в романе «Мувозанат» («Равновесие») узбекского писателя Улуғбека Хамдама.

Ключевые слова и выражения: эпопея, роман, традиционный, любовный треугольник, проблема, идейно-эстетическая функция, целостность, нетрадиционный, пентатоника.

Abstract: The questions of ideological-aesthetic functions of a love triangle in the novel «Muvozanat» ("Balance") by Uzbek writer Ulugbek Hamdam are considered in the article.

Keywords: an epopee, the novel traditional, a love triangle, a problem, ideologically-aesthetic function, integrity, nonconventional, pentatonic.

XX аср бошларида ўзбек адабиётига кириб келган, В.Г. Белинский таъбири билан айтганда “замонамиз эпопеяси” [1] бўлган эпик турнинг роман жанри асрлар давомида шаклланиб, сайқалланиб борди ва бу жараён ҳозирда ҳам изчил давом этмоқда. Романнинг ҳар бир нодир намунаси ўзининг чуқур мазмунига ва уни тўлақонли ифода этувчи шаклига эга бўлса, яъни шакл ва мазмун мутаносиб бўлсагина - бетакрор бадиий олам юзага келади. Чунки дунёни бус-бутун қилишнинг асоси - унинг бор турфалиги ва ранг баранглигини ўзида мужассам этувчи маънодир.

А. Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романида Кумуш – Отабек – Зайнаб, Отабек – Кумуш – Ҳомид севги учликларида ҳар бир образ ўзаро бирлашиб, ягона яхлитликнинг бўлинмас қисмларига айланиб кетади. Айнан мана шу яхлитликни яратишда хилма-хилликнинг олий ҳолати ва ёрқин кўриниши бўлган учликнинг аҳамияти беқиёсдир. Агар Тоҳир – Зухра –Қоработир, яъни эркак – аёл - эркак тарзида шаклланган севги учбурчагини анъанавий деб қабул қилсак, А.Қодирийнинг Кумуш – Отабек – Зайнаб (аёл – эркак – аёл) триадаси ўзбек романчилигида ноанъанавий севги учбурчагига асос солди. А. Мухторнинг “Чинор” романида Саттор – Комила – Матниёз, П. Қодировнинг “Қора кўзлар”ида Аваз – Ҳулкар – Холбек ва бошқалар.

Улуғбек Ҳамдамнинг анъанавий йўсинда ёзилган “Мувозанат” романи замондошларимизнинг ўй-фикрлари, дарду изтиробларини очиқ-ойдин тасвирлаганлиги сабаб адабиётимизда катта резонансга сабабли бўлган асарлардан хисобланади. Асарда кўтарилган муаммолар, унинг ғоявий-эстетик функцияси, образлар талқинига бағишланиб қатор мақолалар эълон қилиндики, бу романга бўлган катта қизиқишдан далолатдир. “Мувозанат” да ўзига хос севги учбурчаклари яратилганини кузатишимиз мумкин, булар: Юсуф – Заҳро – Миразим ва Заҳро – Юсуф – Ойгул.

Биринчи учликнинг шаклланишига бир томондан Юсуфнинг янги ҳаётини шароитга мослаша олмаганлиги ва иккинчи томондан янги бойлардан бўлган Заҳро билан Миразимларнинг маънавиятдан моддийликни устун қўйган ҳаёт тарзи туртки бўлди. Табиатан софдил, юмшоқ кўнгил, ўз касбини қадрловчи, оиласи учун қайғурувчи Юсуф рўзгорини тебрата олмаётганидан, етишмовчиликлар ўзи ва яқинларини исканжага олганлигидан эзилади, кўнглида жамиятдан, тақдирдан норозилик ҳисси пайдо бўлади. Айнан мана шу тушқунлик ҳолати уни ўз оиласи, яқин дўсти бўлган Миразимга хиёнат қилишига сабаб бўлди:

“Сиз жудаям гўзалсиз. Мен аёл зотининг шунчалар жозибадор бўла олишини шу ёшимда илк марта ҳис этаяпман. Мен сиз учун ичаман!.. – У кўнглигидаги гапни айтган эди. Лекин хижолат чека бошлади: Мен нима деяпман? Нима жин урди ўзи мени? Заҳро бировнинг хасми-ҳалоли бўлса. Ўша биров менинг неча йиллик қадрдоним эса, менга нима бўляпти?” [2].

“Миразимнинг ўзига қараб турган ҳолатини Юсуф ҳеч ҳаёлидан қувиб сололмасди. Ҳатто баъзан турларига кирарди бу бир жуфт - қўшалоқ савол. Қайсигаким, Юсуф тутилиб-тутилиб топган жавобларнинг биронтасиям аблаҳлиқдан ўзга нарсани билдирмасди” [3]. Кўплаб азоб-укубатларни бошидан кечирган, ўзligидан чекиниб уни йўқотишига бир баҳия қолган ҳаётини айбини ювиб, мувозанатини тиклашга ҳаракат қилади, қайта “тирилади”. Адиб Юсуфнинг маълум даражадаги гуноҳлари, бу гуноҳлари учун чеккан виждон азоблари, “кўзи очилгач” эса юз берган “қайта туғилиш” жараёнини тасвирлайди.

Латофатли, гўзал Заҳро оиласи, фарзандларини жонидан ортиқ кўради, топармон-тутармон эрининг ҳурматини жойига қўяди. Бир қарашда “егани олдида, емагани ортида”, рўзгор ташвишларидан холи бўлган аёлнинг бахтига ҳавас қилса арзийди. Аммо Заҳро ҳаётда фаол бўлишни, жўшиб яшашни, қайратли саъй-ҳаракатлар қилишни, ҳаёт қувончлари-ю-ташвишларини ўзи хал қилишни истайди. Бироқ эри Миразим аёл бахтини ўзича тасаввур қилади – хотинини рўзгор юмушларидан холи қилади, ҳеч қаерда ишлатмайди, уйига эркак хизматкор ёллайди. Заҳрода эрига нисбатан нафрат ҳисси пайдо бўлади, ўзи жазманлари билан маишат қилган ҳолда уйда гулдек аёлини эркак хизматкор билан ёлғиз қолдирганлиги, бахтиёр қила олмаганлиги учун Миразимдан ғазабланади, унга қарши “исён” кўтаради - эрига хиёнат қилади(худди Бовари хоним, Анна Каренина каби).

Ушбу учликдаги Миразим образи ҳам характерли. У ёшлигидан мол-мулкка ҳавас қўяди, беҳисоб бойлиги бўлишини хоҳлайди, бунга эришади ҳам. Ҳар қандай орзу қоронғилиқдаги чироққа ўхшайди, чироқ ўчмаслиги учун эса янги, янада юсакроқ орзулар бўлиши шарт, акс холда фожеа юз бериши муқаррар. Агар инсон бойликни қўлга киритса-ю, руҳиятини, иймонини йўқотса бу унинг фожеасидир. Миразим пул билан эришиш мумкин бўлган барча орзуларига эришиб бўлгач, унинг учун ҳаёт ўз тароватини йўқотади, завқ бағишламай қўяди, ҳаётидан маъни йўқолади.

Ёзувчи яшаш тарзи, принциплари, характери, орзу-умидлари турлича бўлган образларни учлиқка бирлаштириш орқали ягона яхлитликка эришади.

“Мувозанат” романидаги яна бир севги учлиги Заҳро – Юсуф – Ойгул учлиги бўлиб, Заҳро ва Юсуф образларига юқорида тўхталганлигимиз сабабли Ойгулга эътиборимизни қаратамиз. Содда қишлоқ аёли бўлган Ойгул ўз

оиласи ҳақида ҳар бир аёл қайғургандай қайғуради. Бироқ турмуш ўртоғи унга севиб эмас, балки онаси аслзода, бамаъни бўлганлиги учун уйланади. Эр-хотиннинг дунёқараши ҳам, характери ҳам бир-биридан тубдан фарқ қилади. Шу сабабли ҳам уларнинг оиласи пароканда бўлиб кетади. Эътибор бериб қаралса ҳар икки сеvgи учбурчаги бевосита оила доирасида шаклланган, бири Миразим оиласида, иккинчиси Юсуф оиласида. Оилага учинчи шахснинг кириб келиши унинг парчаланишига, ҳақиқий муносабатларнинг юзага чиқишига туртки бўлди.

Романда ўзига хос тарзда талқин этилган дўстлик учлиги ҳам муҳим аҳамият касб этган. Юсуф – Саид – Миразим учлиги қаҳрамонларнинг талабалик йиллари шаклланган: улар биргаликда ўқишади, шўхлик қилишади, калтак ейишади, келажак ҳаётларини режалаштиришади. Ўқишни тамомлагач, улар мақсадлари томон интилишлари, замон ва муҳитнинг ўзгариши туфайли турли ижтимоий қатламларга бўлиниб кетадилар. Бу ҳолат дўстлик ришталарининг маълум даражада дарз кетишига, бир-бирларидан узоқлашишига, бегоналашувига сабаб бўлди.

Юсуф дўстларидан узоқлашиш сабабларини излаб саволларига жавоб топа олмайди: “Нега йўлларимиз айро тушди? Нега биз бир-биримизни бу аҳволда ташлаб кетдик? Ахир қандоқ аҳил эдик, қандоқ дўст эдик!..” [4].

Институтни Юсуф билан бирга битирган Саид тўрт-беш йил шу ерда ишлади, сўнг сиёсатга қараб кетди. Махсус курсларда ўқигач эса мансаб поғоналаридан шиддат билан юқорида кўтарилади.

Хулоса қилиб айтганда, учликдаги яхликлик асар ғоясини очишда таянч, куч вазифасини бажаради, қаҳрамонлар бир-бирларини тўлдиради, замондошларимизнинг кенг қамровли портрети яратилади. Улуғбек Ҳамдам ижод жараёнида буни чуқур ҳис қилган ва ўз асарида ёрқин бўёқларда акс эттира олган. Юқорида келтирилган мисолларга таянган ҳолда айтиш мумкинки, «анъанавий учликлар нафақат сюжет ҳаракатининг бир қолипда секин давом этишини таъминлайди», шу билан биргаликда уч рақами қатор эстетик лар бажаради. Атоқли рус олими академик Н.И. Конраднинг пентатоника⁴ ҳақидаги фикрига қўшилган ҳолда **«Уч» сониди ҳам хилма-хилликнинг олий ҳолати сифатида бус-бутунлик ғояси мужассам топган** ва учлик сюжет қурилишининг ҳамма элементларига дахлдор бўлганлиги учун деярли барча халқлар эртакларида учрайди деб айтишимиз мумкин.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Белинский В.Г. Танланган асарлар. 176-бет.
2. Ҳамдам У. Мувозанат. Роман. Т.: Шарқ, 2007, 89-бет
3. Ўша асар, 233-бет.
4. Ҳамдам У. Мувозанат. Роман.Т. Шарқ, 2007, 27-бет.

⁴ Н.И. Конрад.Ренессас ва Навоий. «Жаҳон адабиёти» жур. 2006 й. февраль.

УДК 801

Shigabieva Anna I.
Karaganda state university named after the academician E. A. Buketov
(Karaganda, Kazakhstan)

CATEGORY OF TIME AS A WAY OF THE WORLD'S AROUND MODELING

Abstract. *The article is devoted to the analysis of ontological category of time by results of a psycholinguistic (associative) experiment which results' analysis has shown content features of this category in language consciousness in an aspect of gender and age characteristics. The description of the associative field of the considered category has not only shown the dependence of mechanisms of association with gender and age features of informants, but also has allowed to reveal dependence of its perception by a number of extra linguistic factors.*

Key words: *the psycholinguistic analysis, a method of free associative experiment, the questionnaire, association, associative reaction, connotation, lexeme, reaction.*

Шигабиева Анна Ильинична
Карагандинский государственный университет им. Е.А. Букетова
(Караганда, Казахстан)

КАТЕГОРИЯ ВРЕМЕНИ КАК СПОСОБ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА

Аннотация. *В статье исследуется онтологическая природа времени. Данные получены в ходе ассоциативного эксперимента, которые определили особенности когнитивно-семантического восприятия в разрезе гендерных и возрастных категорий. Психолингвистический эксперимент показал зависимость механизмов мышления с поло-возрастными особенностями информантов, что и помогло выявить целый ряд экстралингвистических факторов.*

Ключевые слова: *когнитивно-семантическое восприятие, психолингвистический анализ, метод свободного ассоциативного эксперимента, ассоциативная реакция, коннотация, лексема, реакция.*

The research of human knowledge categorization remains topical issue of modern linguistics. This process is connected with the different psychophysical phenomena – thinking, attention, memory, imagination. Categories distribution of the receiving information is the major way of knowledge regulation. Therefore, the research of the language nomination rouses interest. The problem of the cognitive and semantic analysis is bound up with the person's cognitive activity therefore the attention to the language nominations is focused, the principles and mechanisms of naming of the ideas, realities and representations are being studied. A certain nomination hides in itself the native speaker's view of a reality fragment that as analysis result, it indicates specifics of concrete ethnos outlook. In the course of information perception and remaking ontological categories of surrounding reality has been put for centuries by a person. The fundamental knowledge of being categories are universal, basic categories and attract interest of scientific various

areas of a research and they are the invariable attribute of all objects existence. The question is about categories "space and time". In the picture of the world inherent both to language in general, and to the individual bearer, "time" is "the bearing design" of the known and explainable reality. It is the most important system of coordinates on which all other characteristics are imposed.

The category "time" is a result of the sum of the dynamic representations which have developed during certain cultural and historical eras. Change of each socio-historical era is characterized by considerable changes of welfare, economic, religious character that involves also changes in language.

The interpretation of the world around depends not only on cultural, historical, social and geographical factors, also in the course of perception individual characteristics of the native speaker participate.

The category "time" is connected with the process of surrounding reality segmentation. Definition of modern perception of world modeling category is necessary for establishment of the transformation system of reality existing at this stage of time. The urgent way of specifics detection of modern perception of separate fragments of a picture of the world in consciousness of carriers of culture is the psycholinguistic analysis – "a method of a free associative experiment" [1, p. 206].

During the made experiment in Karaganda in 2017 there was an opportunity to study the modern micro and a macrosystem which represent a form of the person existence. Undoubtedly, these categories possess not only a row of the universal, constant signs, but also variables which are connected to philosophical idea of constant variability and determining of human consciousness.

The general scheme of the associative experiment made by us is traditional: a certain questionnaire in which respondents had to specify their biological data was provided: age and sex. Further the questions carried cognitive and semantic aspect. The examinee hasn't been limited in the choice of possible associations.

Collective and statistical portrait of respondents is following: 1) age: 20-30 years – 33 persons, 30-40 years – 30 persons, 40-55 years – 37 persons; 2) gender structure: men – 45 persons, women – 55 persons.

It should be noted that the common goal of this experiment has been concretized as follows: to reveal and describe the specific character of perception of the word- incentive "time" depending on the gender and age characteristic.

So, answers of women to the word incentive "time": money (19 answers from 30 general), the house (3), an old age (3), emptiness (2), last (2), origin (1), revival (1), grief (1), expectation (1), short (1), the beginning (1), morning (1). We will consider answers of respondents to the male word- incentive "time": delay (7); business (3); cases (3); youth (3); rest (3); destruction (1); lunch (1); speed (1).

In the comparative analysis of associative reactions to the word "time" the differentiation between perception men's and female is accurately shown.

The following oppositions are found: speed, youth (answers of respondents of men) / old age, grief (answers of respondents of women).

In men's perception the emphasis is at speed, speed, the movement is placed. Time is shown as a certain resource here, in this regard, it is necessary to be in the center of events and to remain young, dynamic.

We have noted a little opposite picture in answers of women: the word-incentive in language consciousness of the woman has a negative connotation which contacts with memoirs, thoughts of the past.

The value, irreversibility and transience of time are perceived by female consciousness more than men's: 19 of 30 answers to a lexeme "time" had the designation "money".

Such concepts as memoirs, grief about the past years are concentrated in women's perception. It is possible to meet during the female poll not only negative connotations but positive ones side by side with it: revival, beginning, morning. Three associations designating a lexeme "house" occur only at female respondents. Education, a social system regulate public rules by which traditions, the woman is a hostess of the house and the keeper of home.

By results of the experiment it should be noted an active position of men in society where earnings and providing a family remain major activity since ancient times, from here such reactions as delay, business, affairs, speed has taken place.

In male consciousness time is interpreted differently, the accent is put on all-philosophical perception of time course as the destroying process: time presses, time will prevail, the morning sun never lasts a day, etc.

Time is also irreducible only to expression of physical duration and the sequence, and represents a certain method of experience by the person of the world. Time represents stages of "human development" and lays bare an entity of world outlook processes.

As a result of the analysis of associations on the word - incentive "time" according to the gender characteristic we have come to a conclusion about various perception of category of being in men's and female consciousness which is represented by accurate oppositions: business, business / house; speed, youth / old age, grief; destruction / revival.

At different stages of ontogeneticheskoy development people differently regard the past, the present and the future and differently estimate spatial parameters around themselves. It was necessary to specify age of the respondent in our questionnaires as it is not the least factor at perception and categorization of surrounding reality. We have distinguished 3 age groups from the interviewed respondents.

On the word –incentive "time" 1 group (20-30 years) had reactions: speed, action, youth, chance, resource, opportunity. In the 2nd group (30-40 years): punctuality, expectation, interval, shooters, success, business, affairs, money, delay. Answers of 3rd group of representatives (40-55 years) were as follows: years, eternity, flies, will fly by, centuries, the television program, history, an instant.

For representatives of age category (20-30 years at) perception of time are important not to miss the chance, it is necessary to aspire forward.

At this age a person decides on the choice of a life course, sets the purposes and tasks for the future. The person isn't still thinking over of eternity and irreversibility of time at this age, the fact that here and now is only urgent.

In the second group of respondents people of middle age who have already defined plans for the future have a certain occupation. For them time is the certain resource helping to achieve success in affairs. Necessary parameters are accurately determined in their consciousness: it is necessary to be punctual,

(association punctuality), to appreciate time (association delay), it is necessary to watch time (association of arrows).

It is found another attitude towards the time of 40-55 years old people in the third group when there is a reconsideration of vital values absolutely, there are new reference points and requirements, success and aspiration to be the best, the first pass into the background. Important is a judgment of transience of time which can't be returned.

During the received results of the experiment we come to a conclusion, about ambiguity and multidimensionality of perception of ontological category "time".

Interpretation of the world around depends not only on set of cultural, historical, social and geographical factors, but also with the participation of individual characteristics of the native speaker in the analysis of reactions to the word- incentive "time" we have revealed the general, universal representations which are characterized all respondents.

However the detailed analysis of answers according to the gender and age characteristic has indicated no identical perception and, as a result, individual transformation of the receiving information.

REFERENCE:

1. E. I. peas. Integrative model of a free associative experiment. / E. I. Goroshko. – M.: Ra-Karavella, 2001. - 320 pages.

УДК 81'36

Шигуров Виктор Васильевич, Шигурова Татьяна Алексеевна
ФГБОУ ВО «Национальный исследовательский
Мордовский государственный университет им. Н.П. Огарёва»
(Саранск, Россия)

ГИБРИДЫ ТИПА *ПОНЯТНО* В ЗОНЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ПРЕДИКАТИВОВ И МОДАЛЬНЫХ СЛОВ

Аннотация. В статье исследуются ступени модалации кратких прилагательных и предикативов. Дается комплексная характеристика адъективных словоформ типа *понятно*, очевидно, представляющих зону гибридности на шкале модалации. Установлено, что гибридные структуры находятся в зоне сложнейшего взаимодействия прилагательных, предикативов и вводно-модальных слов.

Ключевые слова: русский язык, грамматика, транспозиция, модалация, краткое прилагательное, предикатив, вводно-модальное слово, шкала переходности, ступень

Victor Vasilievich Shigurov, Tatyana Alexeevna Shigurova
Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education
"National Research Ogarev Mordovia State University"
(Saransk, Russia)

HYBRIDS SUCH AS *UNDERSTANDLY* IN A ZONE OF THE INTERACTION OF ADJECTIVES, PREDICATIVES AND MODAL WORDS

Abstract. The article examines stages of modalation of short adjectives and predicatives. It gives a comprehensive description of adjectival word-forms of the type of *understandly*, obviously, which is a zone of hybridity on the scale of modalation. It is established that hybrid structures are in a zone of complex interactions of adjectives, predicatives and input-modal words.

Key words: Russian language, a grammar, a transposition, a modalation, short adjective, a predicative, input-modal word, a scale of transition, a stage.

Транспозиция кратких форм прилагательных и наречий на -о типа *странно*, *удивительно*, *понятно*, *очевидно* в межчастеречный семантико-синтаксический разряд вводно-модальных слов и выражений имеет ступенчатый характер. Основные этапы их модалации можно представить графически в виде следующих звеньев на шкале переходности: **К(ратк) п(рил) / Н(ареч) / П(ред)** [ядро краткого прилагательного и / или наречия, представленное словоформами в предикативной, безлично-предикативной или обстоятельственной функциях] (1) --> **К(ратк) п(рил) / П(ред): м(од)** [периферия краткого прилагательного, в том числе в функции предикатива, манифестированная краткими адъективными формами среднего рода единственного числа] (2) --> **к(ратк) п(рил) / п(ред): м(од)** [зона гибридных, адъективно-предикативно-модальных образований] (3) --> **к(ратк) п(рил) /**

н(ареч) / п(ред): М(од) [периферия вводно-модальных слов, возникших в результате функциональной модалации языковых единиц, т.е. без нарушения смыслового тождества адъективных и адвербиальных лексем] (4) --> **М(од)** [ядро вводно-модальных слов, заполненное лексическими и грамматическими омонимиями, которые возникли вследствие функционально-семантической модалации кратких прилагательных, предикативов и наречий] (5) (о типах, степени и пределе категориальных преобразований языковых единиц в системе частей речи и межчастеречных разрядах см., напр.: [1–18]).

Ср. контексты, представляющие разные ступени модалации языковых единиц типа *ясно*:

(1) *В тот вечер мне всё стало ясно* (В. Белоусова. Второй выстрел);

(2) *Ясно, что Германия проигрывает войну...* (Д. Гранин. Зубр);

(3) *Ясно: счёл всё мальчишеской блажью и поторопился увезти сына в Базель...* (А. Рыбаков. Тяжелый песок);

(4) *Ясно, теперь ночи без сна, то ли его убили, то ли он себе нашёл лет девятнадцати телефонистку...* (В. Гроссман. Жизнь и судьба);

(5) *А он, очевидно, успокоился...* (В. Белоусова. Второй выстрел).

Сосредоточим внимание на ступени гибридности [**к(ратк) п(рил) / п(ред): м(од)**]; ей соответствуют типовые контексты с гибридными, адъективно-предикативно-модальными образованиями вроде *ясно, понятно, удивительно*, которые употребляются в бессоюзных сложных предложениях с предикативными частями, выражающими пояснительные отношения. На письме эти отношения передаются знаками «двоеточие» и – реже – «тире»:

(6) *Ясно: перемен к лучшему не предвидится*. Подобно периферийным кратким прилагательным и отадъективным предикативам гибридные словоформы типа *ясно* используются в препозиции в качестве сказуемого неполной двусоставной или главного члена односоставной (безличной), но всегда с отсутствующим подлежащим (субъектным компонентом). Синтаксическая позиция эллиптированного подлежащего в первой неполной части бессоюзной сложной конструкции замещается следующей за ней предикативной единицей. Употребление гибридов типа *ясно* без формального показателя связи с последующей предикативной единицей (ср.: *Ясно, что...*) в рамках сложного предложения заставляет воспринимать их как более независимые компоненты высказывания.

Гибриды рассматриваемого типа имеют сложную семантико-грамматическую природу, поскольку находятся в тесном взаимодействии исходной части речи – прилагательного и двух межчастеречных семантико-синтаксических разрядов – предикативов и вводно-модальных слов и выражений. Синкретизм гибридных структур на уровне их общеграмматической семантики очевиден: адъективное значение признака предмета совмещается у них, с одной стороны, с безлично-предикативным значением интеллектуально-эмоциональной оценки, а с другой – с субъективно-модальным значением интеллектуально-эмоциональной оценки сообщаемого (*странно, удивительно, поразительно* и оценки с точки зрения категорической достоверности (*ясно, понятно, очевидно*)). Значение проблематической достоверности развивается только у словоформы *очевидно* в зоне ядра вводно-модальных единиц [см. далее ступень **М(од)**]. Что касается интродуктивной функции (вводности), сопровождаемой

обособлением, особым интонационным рисунком, то у модалитов типа *ясно*, *очевидно* в зоне гибридности еще нет. Грамматические свойства краткого прилагательного на ступени **к(ратк) п(рил) / п(ред): м(од)** выступают в ослабленном виде, но говорить об утрате категорий рода, числа и степеней сравнения с фиксированно употребленными формами среднего рода, единственного числа, положительной степени вряд ли было бы правильно. Вместе с тем парадигма категорий рода, числа и падежа отсутствует. Претерпевает изменение морфемная структура гибридов: флексия *-о* находится в стадии перерождения в суффикс, становясь синкретичной морфемой – флексией-суффиксом. Окончательное ее перерождение в суффикс происходит в типовых контекстах употребления периферийных и ядерных вводно-модальных слов.

Модальная рамка и пропозиция вербализуются в разных предикативных частях бессоюзного сложного предложения. Субъективно-модальное значение оценки субъектом модуса содержания передаваемой информации с интеллектуально-эмоциональной стороны или в аспекте достоверности эксплицируется в гибриде, структурирующем предикат (главный член) неполной первой предикативной единицы бессоюзного сложного предложения (*странно, удивительно, ясно, очевидно:...* – модус), а сама оцениваемая информация – во второй предикативной единице (... *улучшений не предвидится* – диктум).

Показательны типовые контексты употребления гибридных структур:

(7) **Странно:** *Кострецов, так же пристально, как и я, разглядывающий путника, торжествующе выпрямился, и, точно получив какое-то подтверждение своим догадкам, уверенно бросил мне: «Я ещё раз говорю: мы на правильном пути!»* (А. Хейдок. Храм снов); **Удивительно:** *это вроде бы и показной, но не разыгранной, пойманной на лету сцены оказывается достаточно, чтобы разгорячённый зал притих* (В. Распутин. Новая профессия); **Смешно:** *он всех, всех их мог воспроизвести – одних за несколько недель, других – за пару часов* (Д. Рубина. Белая голубка Кордовы); **И жалко:** *патрон изготовил такой, знаете, съедобный сюрприз!* (М. Горький. Дачники+); *Казалось бы, очевидно: доступные цены – главный козырь в борьбе за потребителя* (Е. Чинарова. Азы канцелярского стиля); **Понятно:** *если грянет во весь голос – остальные груши в пришкольном саду осыплются, лампы, которые ещё светятся в хатах, – погаснут* (В. Астафьев. Обертон); **Ясно:** *даже не поднимая вопрос о достоверности фактов, изложенных в статье, то есть о клевете, приходится прийти к выводу, что весь ход рассуждений господина Мезонье носит нетерпимый характер и она вполне способна вызвать эксцессы вроде происшедшего* (Ю. Домбровский. Обезьяна приходит за своим черепом).

Как видим, гибридные структуры, функционирующие в контекстах модалитации, эксплицируют синтез свойств прилагательных, предикативов и вводно-модальных слов в структуре адъективных словоформ, находящихся в зоне междоусловного взаимодействия языковых единиц.

* Работа выполнена в рамках проекта «Комплексное исследование модалитации как типа ступенчатой транспозиции языковых единиц в семантико-синтаксический разряд вводно-модальных слов», выполняемого

при финансовой поддержке Российского гуманитарного научного фонда (грант № 15-04-00039а).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бабайцева В.В. Явления переходности в грамматике русского языка. – М.: Дрофа, 2000. – 640 с.
2. Баудер А.Я. Части речи – структурно-семантические классы слов в современном русском языке. – Таллин: Валгус, 1982. – 184 с.
3. Воротников Ю.Л. Степени качества в современном русском языке. – М.: Азбуковник, 1999. – 281 с.
4. Воротников Ю.Л. Безотносительные степени качества в русском языке // Известия РАН. Сер. лит. и яз. – М., 2000, Т.59. – № 1. – С. 36–43.
5. Ким О.М. Транспозиция на уровне частей речи и явление омонимии в современном русском языке. – Ташкент: Фан, 1978. – 227 с.
6. Мигирин В.Н. Очерки по теории процессов переходности в русском языке. – Бельцы, 1971. – 199 с.
7. Шигуров В.В. Интеръективация как тип ступенчатой транспозиции языковых единиц в системе частей речи (Материалы к транспозиционной грамматике русского языка). – М.: Academia, 2009. – 464 с.
8. Шигуров В.В. Лингвистические и экстралингвистические причины предикативации причастий в русском языке // Известия РАН. Сер. литер. и яз. – М.: Наука, 2013, том 72, № 4. – С. 3–11.
9. Шигуров В.В. Прономинализация как тип ступенчатой транспозиции языковых единиц в системе частей речи: теория транспозиционной грамматики русского языка: Монография. – 2-е изд., испр. и доп. (Серия: Научная мысль). – М.: Изд-во «НИЦ ИНФРА-М», 2015. – 160 с.
10. Шигуров В.В. Предикативация как тип ступенчатой транспозиции языковых единиц в системе частей речи: Теория транспозиционной грамматики русского языка. – М.: Наука, 2016. – 704 с.
11. Шигуров В.В., Шигурова Т.А. Деепричастия в их отношении к модалации в русском языке // Фундаментальные и прикладные исследования: проблемы и результаты: сборник материалов XIII Международной научно-практической конференции / Под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск, 2014. – С. 247–255.
12. Шигуров В.В., Шигурова Т.А. Гибридные, деепричастно-модалные структуры в русском языке // Приоритетные научные направления: от теории к практике: сборник материалов XII Международной научно-практической конференции / Под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск, 2014. – С. 159–164.
13. Shigurov V.V. Semantic foundations of transposition of language units from adverbs into parenthetical-modal words and expressions // European Journal of Natural History. – 2016. – № 4 – С. 136-139.
14. Shigurov V.V., Shigurova T.A. Parenthetical-modal type of using finite verbs in the russian language // 8S-ASS04. Asian Social Science, 91-CCSE / Canadian Center of Science and Education. Vol. 11, No. 8; 2015. – P. 292–298.
15. Shigurov V.V., Shigurova T.A. Modalation of verbal adverbs in the Russian language // European journal of natural history. – 2015. – № 4. – P. 57 – 59.

16. Shigurov V.V., Shigurova T.A. Functional-semantic potencial of modal words, correlative to adverbs short adjectives and predicatives // American Scientific Journal. – 2016. – № 4. – P.45–49.
17. Shigurov V.V., Shigurova T.A. Theoretical Basics of the Transpositional Grammar of Russian Language // International Journal of Applied Linguistics and English Literature. Vol. 5 No. 5. – 2016. – P. 237–245.
18. Shigurov V.V., Shigurova T.A. Types of use of russian infinitives in syncretical contexts of modalation, predication and conjunctionalisation // Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe. – 6 (1). – 2016. – P. 181–185.

УДК 82.09''19''(574)

Такиров Саржан Уахитович
Карагандинский государственный университет
им. академика Е.А. Букетова,
Жакулаев Адил Муратович
Центрально-Казахстанской Академия,
Алтынбекова Жазира Мухтаровна
Назарбаев Интеллектуальная школа,
(Караганда, Казахстан)

ҚАЗІРГІ ПРОЗАДАҒЫ СЮЖЕТ ТҮРЛЕРІ

Аннотация. В этой статье анализируются зарубежные и отечественные подходы о видах сюжетов, показаны их смысл и значимость, а также особенности. Кроме того, приняты во внимание типы и виды сюжетов в литературоведении. Учитывая то, что до этого времени в отечественном литературоведении проводились исследования, были отзывы и мнения, относящиеся к проблемам типологии и видам сюжетов, в этой работе показаны виды сюжетов современной прозы.

Ключевые слова: казахская литература, казахское литературоведение, сюжет, нарратология, фабула, драматургия, роман, проза, современный казахский проза.

Takirov Sarzhan Uahitovich
Karaganda State Universiti named after the academician E.A. Buketov,
Zhakulaev Adil Muratovich
Central-Kazakhstan academy,
Altynbekova Zhazira Muhtarovna
Nazarbayev Intellectual School
(Karaganda, Kazakhstan)

TYPES OF PLOTS IN MODERN PROSE

Abstract. This article analyzes foreign and native (domestic) approaches on the types of plots, their meaning and significance, and also features are shown. Moreover, the types and sort of subjects in literary criticism are taken into account. Considering that before that time in the domestic literary studies conducted reviews and opinions related to the problems of typology and types of subjects. This work shows the types of plots in modern prose.

Keywords: Kazakh literary, Kazakh literary criticism, plot, narratology, story, drama, novel, prose, modern Kazakh prose.

Қазіргі жаһандану жағдайындағы әдеби даму ғылымның алдына жаңаша пайымдау міндеттерін қойып отыр. Ұлттық әдебиеттануымыз да осы талаптарға жауап бере алуы тиіс. Бүгінгі күн зерттеудің мүлдем жаңа бағыттарын талап ететіні даусыз шындық.

Әдебиеттану ғылымының тарихында сюжет ұғымы түрліше талданып келгені мәлім. Дегенмен әлі күнге дейін бұл ғылыми терминологияның бір жүйеге түспегенін байқаймыз.

Қазіргі әдебиеттану ғылымында шығарманың сюжеттік-композициялық құрылымына, көркемдік жүйесіне тереңдеп бойлаған ғылыми-зерттеу еңбектері баршылық. Мәселен, Е.С. Добин, Л.С. Левитан, Л.М. Цилевич, В.Б. Шкловский, В.В. Кожин, З. Қабдолов, Ә. Әзиевтің т.с.с. зерттеу жұмыстарында сюжет мәселесі кеңінен қарастырылғаны белгілі.

Сюжет ұғымына – «көркем мәтіндегі оқиға», «дәйектілігі суретте бейнеленген оқиғалар» немесе «оқиғалар тізбегі, бұрылыстар мен кедергілерден өтуге әрекет, кейіпкерлердің өзара қарым-қатынасы, айқын әрекет жүретін көркем шындық арқылы» өтіп жатқан іс-шараларды білдіреді деген көптеген және әртүрлі анықтамалар берілген болатын.

Оқиғалардың арасындағы байланыс характерге тәуелділігіне қатысты үш негізгі типпен ерекшеленеді: хроникалы, шоғырлы (концентрациялы) және аралас. Хроникалы және шоғырлы сюжеттер оқиғадағы кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне байланысты бір-бірінен ерекшеленеді. Сюжет типтерінің критерийі – оқиғалар арасындағы характер байланысы. Хроникалы және шоғырлы сюжеттердің арасындағы негізгі айырмашылық – бұл әрине уақыт. Хроникалы сюжет уақыттың ағысын жаңғыртады. Шоғырлы сюжетте уақыт ешқандай физикалық мәнді анықтамай, психологиялық уақытпен алмастырылады. Мұнда қақтығыс, шиеленіс маңызды болғандықтан, детектив, триллер, әлеуметтік және психологиялық романдар мен драмалар жатады [1].

Қазақ әдебиетінде хроникалы сюжетке І.Есенберлиннің «Көшпенділер», «Алтын Орда» т.б. тарихи романдарын жатқызуға болады.

XIX ғасырдың аяғында француз драматургі Жорж Польше отыз алты пункттен тұратын өзінің сюжеттер тізімін құрды. Осы отыз алты сюжет арқылы Польше негізінен драматургия мен трагедияны қамтиды. Осы тізімге байланысты біраз дау туды, бірақ 36 санына ешкім қарсылық білдіре алмады.

Әдебиетте сюжеттің қанша және қандай түрлері бар екендігіне қатысты даулар әлі толастаған жоқ. Әр түрлі нұсқалар мен сандар ұсынылып жатыр, бірақ зерттеушілер бір шешеміге келе алмай отыр. Негізінен, әр адам осы тізімнен өз нұсқасын таба алады, тілегіне қарай қажетсізін алып тастап, әлемдік әдебиеттің барлық шығармаларында өз нұсқасын жасай алады.

Қазіргі уақытта факторлық талдау арқылы 36 сюжеттен тек бесеуі ғана анықталды:

1. Кегі бар адюльтер (знақорлық, опасыздық)
2. Әділдіктің орнауы
3. Ізденіс, жетістік
4. Отбасындағы және отбасы үшін құрбандық
5. Идея үшін құрбандық

Осылардың төртеуі Борхес ұсынған оқиғаларға ұқсас болып келеді.

Танымал жазушы Хорхе Луис Борхес айтуынша, төрт сюжет, сәйкесінше төрт кейіпкер бар екенін атап өтті, мұны өзінің «Төрт цикл» атты новелласында баяндаған болатын.

Танымал автор Кристофер Букер өзінің «Семь основных сюжетов: почему мы рассказываем истории» кітабында жеті базалық сюжетті

сипаттады. Оның ойынша әлемдегі барлық кітаптар осы 7 сюжеттің негізінде жазылды. Олар:

1. «Саз балшықтан баққа» - атауы оқиға желісін білдіріп тұр, бізге балалық шақтан таныс – Золушка. Кейіпкерлер – өздерінің күші арқылы немесе жағдайға байланысты «биікте» табылатын қарапайым адамдар.

2. «Оқиға»- қиын қол жететін мақсаттарды іздеуде ауыр саяхат. Букердің ойынша, оған Одиссей, Ясон, сонымен қоса, осы санатқа «Сүлеймен патшаның кеніші», «Су асты патшалығына саяхат» жатады.

3. «Әрі қарай және кері қарай». Сюжеттің негізінде күнделікті тіршіліктен суырылып алған кейіпкердің қайтып үйіне оралу әрекеті келтірілген. Ол «Робинзон Крузо» және «Алиса таңғажайыптар әлемінде» және басқалар жатады.

4. «Комедия» - бұл жай ғана жалпы ұғым емес, ол өзіндік ережелерге сәйкес дамитын сюжеттің белгілі бір түрі. Осы санатқа Джейн Остиннің барлық романдары жатқызылады.

5. «Трагедия»- басты кейіпкердің мінезіндегі қандай да бір кемшіліктері, әдетте ол махаббат немесе билікке деген құштарлығы үшін мерт болуы шарықтау шегі болып табылады. Ол ең алдымен, «Макбет», «Лир король», «Фауст».

6. «Жексенбі»- кейіпкер қарғыс немесе қара күштердің билігінде болады, оны мұндай кейіптен ғажап күш алып шығады. Осындай сюжеттің айқын көрінісі- ұйқыдан ханзаданың сүйісімен оянған Ұйқыдағы сұлу.

7. «Құбыжықты жеңу» - атауына сәйкес, сюжетте кейіпкер құбыжықпен күреседі, оны жеңіп, сыйлық ретінде қазына немесе махаббатқа ие болады. Мысалы: Дракула, Давид және Голиаф [2].

Сондай-ақ түрлі дәуірге, түрлі халықтарға арналған, бір шығармадан екінші шығармаға, бір дәуірден екінші дәуірге ауысып отыратын сюжеттер кездеседі. Олар «қаңғыбас сюжеттер» деген атауға ие болған.

Қазақ әдебиетінде сюжеттің негізі батырлық жырында жатыр. XIX ғасырдың екінші жартысында туған поэма жанры оқиғалы шығарманы әрі қарай дамытады. Әдебиет тарихындағы синтетикалық жанрға жататын поэма туралы сөз ету жалпы әдеби процестің құрамындағы өзекті мәселелердің бір саласына тереңдеп бару болса керек. Тарихи тұрғыдан алып қарағанда қазақ поэмасының жанр ретіндегі сипаты бұдан сан ғасырлар бұрын белгілі болды десек те, ол XIX ғасырдың екінші жартысынан бергі дәуірде ғана қалыптасқан түрге енді. Яғни қазақтың жаңа әдебиетінің басы болған Абай шығармашылығы осы дәуір әдебиетінде рухани өзгерістердің айғағы, жемісі болды.

Қазіргі уақытта қазақ прозасы ізденіс жолында. М. Мағауин, Т. Әбдіков, Р. Мұқанова, Д. Амантай, А. Алтай, Д. Рамазан, Т. Ахметжан, Н. Ораз сынды т.б. және кейінгі жас толқынның шығармаларында сюжеттің түрлері мен типтері әртүрлі тұрғыда көрініс тапты.

Қазіргі қазақ прозасы болып толған, өзінің ұстаздық-тәлімгерлік орнын әлем әдебиетінен алған және бұрынғыдай ұлттық поэзияның тасасында қалып қояудан мүлдем арылған десек қателеспейміз.

Бір кездегі ұлт әдебиетіндегі ашыла жазуға, көсіле жазуға заманы мүмкіндік бермеген модерндік әңгіме үлгісі, 40-50 жастағы прозашыларымыз тарапынан қазіргі дәуірде постмодерндік әңгіме үлгісіне айналды. Иә, Жүсіпбек

Қорғасбек, Нұрғали Ораз, Асқар Алтай, Дидар Амантай, Думан Рамазан, Нұржан Қуантайұлы т.б. өкілдері болып саналатын прозашылар шоғырының әңгімелерін ұғыну үшін олардың постмодерндік бағытының тереңіне үңілуіміз керек-ақ. Бұрынғыдай мынау сюжет, анау композиция деп белгілі процессті бірізділікпен қайыра айтып салып, жарыса жазудан тізгін тартып, аян нәрсені қайтара жайып салудан бойды аулақ ұстайтын кез келді.

Ең бастысы беллетристика мен классикалық әдебиеттің сюжеттері түзілетін мотивтерге белгілі бір фабулалық кестелеулердің өзектенуін топтастыруда сюжет табиғатын біршама айқындай түсуге септігі бар тақырыптық қағидатқа арқа сүйеген жөн.

Тәуелсіздік жылдары қазақ жазушылары проза жанрында қалыптасқан дәстүрді жалғастыра отырып, мазмұндық, түрлік ізденістерге барды. Бұл жанр кеңестік дәуір тұсында тыйым салынған діни-философиялық, эротикалық, интимдік әңгімелермен толықты. Көптеген жазушыларымыз адам жанының ішкі иірімдеріне үңілуде психологиялық әңгімелер қатарын көбейтті. Дәстүрлі ұлттық таным тәуелсіздік тұсындағы шығармаларда батыс әдебиетінде қалыптасқан әр түрлі ағымдармен жалғасты. Сондықтан да қазақ прозасында модернистік, постмодернистік ағымдар пайда болды.

XX ғасырдың 90-жылдары мен XXI ғасырдың басындағы қазақ романдары тәуелсіз Қазақстан әдебиетінің әлем өркениетіндегі классикалық үрдістер көрсеткіштерімен деңгейлес сипатымен бағалана алады. Қазақ әдебиеті шығармаларының ұлттық негізділігін сақтай отырып, әлем әдебиеті арналарымен бірге көркемдік дамудың жаңа жетістіктеріне жетуі жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан мәдениетінің мәңгілік тұғырын нығайта түседі. Бұл – қазақ сөз өнері дамуының мәңгілік шығармашылық қозғалыстағы жолы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://schoolofcreativewriting.wordpress.com>
2. <http://pfmethod.psy.spbu.ru>

УДК 373.5.016:821.161.2.09

Привалова Світлана Павлівна
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка
(Глухів, Україна)

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ТА ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ «МАРІЯ» УЛАСА САМЧУКА

Анотація. У статті визначено жанрову специфіку та проблематику роману «Марія» Уласа Самчука, зокрема окреслено морально-етичні, філософські, соціальні, національні проблеми.

Ключові слова: жанрова специфіка, проблематика, морально-етична проблема, філософська проблема, соціальна проблема, національна проблема.

Аннотация. В статье определены жанровая специфика и проблематика романа "Мария" Уласа Самчука, в частности морально-этические, философские, социальные, национальные проблемы.

Ключевые слова: жанровая специфика, проблематика, морально-этическая проблема, философская проблема, социальная проблема, национальная проблема.

Privalova Svitlana Pavlivna
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
(Hlukhiv, Ukraine)

GENRE SPECIFICITY AND THE PROBLEMATICS OF THE NOVEL «MARIA» BY ULAS SAMCHUK

Abstract. The article defines the genre and perspective of the novel «Maria» by Ulas Samchuk, including designated ethical, philosophical, social and national issues.

Key words: genre-specific, issues, moral-ethical problem, a philosophical problem, a social problem, a national problem.

Творчості Уласа Самчука притаманна глибока релігійність. Він розумів історію українського народу в душі страдницького шляху Христа на Голгофу, тому на відміну від інших митців запропонував у романі «Марія» релігійну версію трагедії голодомору [1, с. 76]. Улас Самчук присвячує свій твір «Матерям, що загинули голодною смертю на Україні в роках 1932-1933».

Роман-хроніка «Марія» написаний у Празі 1933 року. Наступного року твір був надрукований у Львові. Протягом 30-х - 80-х років він неодноразово перевидався в США, Аргентині, Канаді, під час війни в Україні, у Рівному. Були зроблені спроби видати книжку німецькою та французькою мовами.

У творі перед читачем постали жорстокі реалії життя українського селянства після революції 1917 року. Штучний голод планувався сталінською клікою як геноцид, як замах на українську націю. Саме ці події було взято за

основу написання роману «Марія» Уласа Самчука, за що згодом твір було заборонено в СРСР.

Автор не був безпосереднім свідком голодомору, проте зміг створити глибоко правдивий твір, по-філософському осмислити в ньому причини трагедії, піднісши образ Марії до рівня символу України.

Улас Самчук писав роман, спираючись на біографічні дані першої дружини Марії Зоц. Марія була сиротою, тому під опіку її взяв материн брат. Дядькова сім'я була багатодітною, і Марії доводилось дуже нелегко зі своєю мачухою, що завжди вигадувала для падчерки щонайважчу роботу.

Для розкриття теми автор використав жанр Життя Святих. Найпопулярніші його джерела – давня поема «Ходіння Богородиці (Диви Марії) по муках» та страдницькі подвиги християнських Святих Зосими, Саватія та ін.

Існують різні думки літературознавців щодо визначення жанру твору. Одні дослідники вважають, що «Марія» – повість, інші – роман. До повістєвого жанру твір можна віднести враховуючи його невеликий обсяг. Однак визначення поняття «роман» підтверджує протилежне міркування. Роман – це «складний за побудовою і великий за розміром епічний твір, у якому широко охоплені життєві події певної епохи та багатогранно й у розвитку змальовані персонажі, кількість яких часто значна... У романах переважно буває кілька головних сюжетних ліній, які перехрещуються й переплітаються між собою [2, с. 363]».

З'ясування жанрових особливостей твору Уласа Самчука свідчить про його приналежність до романного жанру. По-перше, життя центральної героїні подане від народження до смерті, головною сюжетною лінією є лінія життя Марії, дві інші – Корнія Перепутька та Гната Кухарчука – другорядні.

По-друге, на приналежність твору «Марія» до жанру роману вказує його змістова насиченість і глибина порушеної проблематики. До того ж оповідь розгортається в кількох планах: людському (особистому, психологічному) та соціальному. Улас Самчук зобразив людей з усіма властивими їм високими і низькими інстинктами, сильними і слабкими рисами характеру, добрими і поганими вчинками. Другий план твору – соціальні, суспільні стосунки та події, у колі яких людина проводить своє особисте життя.

«Марія» – не просто роман, а роман-хроніка. Недарма Улас Самчук зазначає про свій твір «хроніка одного життя». Згідно з євангельською поетикою, жодних точних дат автор не подає, окрім однієї цифри – прожитих Марією днів: 26258. Це означає, що героїня Уласа Самчука прожила 71 рік 11 місяців. Відповідно її народження припадає на 1861 рік, коли пішов із життя Т. Шевченко – автор апокрифічної поеми «Марія», у якій «вперше в історії українського письменства євангельський сюжет і сам образ Богородиці введено в національний контекст [3, с. 90]».

Письменник «сміливо руйнує знані раніше канони роману-хроніки», поєднуючи у своєму творі епічність і ліризм» [4, с. 4]. Митець не абсолютизує ні страждань, ні трагічного, ні смерті. Марія живе і діє в реальному, звичайному світі, що значно посилює враження від твору.

Назва роману є символічною. Марія, як і Божя матір, – жінка, яка живе заради дітей, їхнього щастя, жертвує собою. Разом з тим вона прагне щастя і для себе, готова боротися за своє особисте кохання, йти навіть супроти громадської думки.

Основна тема твору – розповідь про складне життя української жінки-матері Марії на тлі подій початку XX ст.: примусової колективізації, так званого розкуркулення справжніх господарів землі, трудівників – хліборобів, страшного штучно створеного в Україні голоду 1932-1933 років. Ідейне спрямування роману-хроніки – гострий осуд тоталітаризму, який спричинив штучне нищення нашої нації, масову загибель українського народу.

Уласу Самчуку вдалося трансформувати художній прийом життя та створити багатопроblemний роман із чіткою композиційною структурою. Твір «Марія» передає основні мотиви з відомого ходіння Богородиці по муках: головна героїня, долаючи незгоди та муки життя, вперто та впевнено будує сімейне щастя. А згодом її праця та наміри знищує голодомор, який також забирає і життя Марії.

Композиція твору має кільцеве обрамлення (лічба днів життя Марії). Композиційно роман складається з трьох частин: «Книга про народження Марії»; «Книга днів Марії»; «Книга про хліб». Кожна частина роману розпочинається словами «книга». Це слово пов'язує твір із біблійним оповіданням. У ньому простежується в піднесено-узагальнених описах життя Марії як конкретної селянки і жінки-українки взагалі у міцному зв'язку з історією української землі.

«Марія» Уласа Самчука – твір трагедійно-оптимістичного жанру, що утверджує буття нашого народу, бо порушує найважливіші моральні проблеми людства. Цей роман багатопроblemний: загальна проблематика є типологічно розмаїтою – від національної (доля нації, її трагедія) і навіть філософської (доля і сенс життя людини), яка подана під соціокультурним, історіософським поглядами, до соціальної (взаємовідносини людини і соціуму) й вічної, морально-етичної (цінування й дотримання національних цінностей і норм). У творі порушено широке коло проблем – ролі сімейних традицій у житті людини, нації, кохання та сімейного щастя, моралі, достатку та праці на землі, сенсу життя, батьків і дітей, впливу солдатчини на долю людини, духовності та віри в Бога, долі нації, геноциду й репресій, влади, національної свідомості, голоду та ін.

Ключовою проблемою у творі є проблема одвічної боротьби **добра і зла**.

Перед читачем постає життя кожного героя роману. Марія – сирота, їй довго довелося наймитувати у багатого хазяїна Мартина Заруби. За свою сумлінну працю одержує добрий посаг – дві десятини землі та корову. Не дочекавшись із довгої семирічної служби в армії Корнія, вона виходить заміж за багатого каліку Гната і страждає від життя з нелюбим чоловіком, гинуть навіть їхні спільні діти. І тільки безмежна любов Марії, її терпіння змінюють життя на краще. Вона знову з коханим Корнієм, переконує його повернутися до праці, до землі, повірити у свої сили й морально відродитися.

Але не завжди на добро відповідають добром, а зло буває покаране. Часто в романі добро (мирну хліборобську працю, добрі родинні традиції, саме життя) перемагає велике зло. Його уособленням виступає нова доба в житті українського села – колективізація, «розкуркулення», голодомор. Зло спрямоване не лише на фізичне знищення простих трудівників, а й на моральне: діти відмовлялися від своїх батьків, брат повставав проти брата. Таким звироднілим показаний у творі син Марії та Корнія Максим. Він гине від справедливої руки батька. Автор змальовує жакливі картини примусової

колективізації, і в таких умовах прості селяни намагаються допомогти один одному, підтримати і останніх сил, зберегти своє людське обличчя. У Корнія навіть не підіймається рука вбити свого вірного пса, щоб вижити. Він іде вмирати в поле разом з ним.

Роман «Марія» глибоко гуманістичний, бо у ньому порушені найважливіші морально-етичні проблеми, серед яких вагоме місце займає **проблема ролі сімейних традицій у житті людини, нації**, з якою тісно пов'язані **проблеми кохання і подружніх взаємин, стосунків батьків і дітей**. У творі влада більшовиків особливо зацікавлена в докорінному винищенні родин. Діти «відповідали» за батьків, змушені привселюдно зрікатися рідних, як це зробив Максим з братом Лавріном, з батьком і матір'ю. Саме тому роман Уласа Самчука «Марія» є згадкою про ті віками сформовані традиції, що увібрали найважливіші моральні засади, які допомагали вижити нації.

Проблема кохання найповніше зреалізована на стосунках Марії з Гнатом та Корнієм. Гнат, кохаючи Марію всім серцем, хотів запалити в її душі вогник любові до себе: читав їй книжки, до роботи не допускав, дуже піклувався про неї. Коли в них народилась перша дитина, Марія в турботах за неї по-іншому ставилась до Гната, а коли дитина померла, вона зрозуміла, що ніколи не покохає Гната. З служби повертається Корній, і Марія йде на рішучий крок: вона протестує проти себе, всього світу, потім кидає Гната і йде до Корнія, терпить від нього образи, бо сама обрала собі таку долю. Згодом Марія своєю любов'ю зуміла завоювати любов і повагу Корнія і всього села до себе.

Кохання доводить Гната до помсти, і він палить усе добро Марії. Ми бачимо, як він Гнат шукає розраду в Біблії, яка допомагає йому. Згодом Гнат, відчуваючи провину перед Марією і гріх перед Богом, приходиться до вмираючої Марії і говорить: *«Цілую руку матері! Цілую святість велику! Цілую працю! Маріє! Маріє!»* [5, с. 189].

Проблема батьків і дітей є визначальною у романі. Син Марії і Корнія Максим виріс чужим для своєї сім'ї, народу. Коли Максим вистрелив в ікону, якою благословляли Марію до шлюбу, вона зрозуміла, що прийшов кінець життя. Максим замахнувся не тільки на батьків, рідного брата – він зруйнував тисячолітні моральні закони свого народу. Пророчими були слова Гната, які він читав селянам із Біблії. Це були знаки руйнації основ їхнього життя – життя родинного, освяченого віками, заповіданого їхніми батьками.

Ключовою у творі є проблема законів роду і народної моралі. В українських родинах панувала повага до роду, родини. Марія порушила це правило, почавши зустрічатись з Корнієм в той час, коли чоловік лежав у лікарні. Вона зазнала осуду всього села. Вчинок Марії визнається як безсоромний, бо вона, заміжня жінка, занедбала родинні обов'язки. Вихована в строгих вікових традиціях, Марія згодом повернулася у лоно родини. Своєю працею, терпінням, витримкою вона зуміла завоювати авторитет і повагу у Корнія, односельців.

З окресленими вище проблемами пов'язані і філософські проблеми **щастя і сенсу життя**. Для героїв твору найбільшим щастям і сенсом життя є власна земля, праця на ній, догляд за господарством. Праця була мірилом цінностей, диктувала обов'язки і права кожного члена родини. Робота, виконана

на совість, приносила людям щастя. Спочатку для Марії праця була потребою, засобом до виживання, а згодом – основою життя.

Проблема деградації особистості посідає у романі вагоме місце. У романі морально деградованим є Максим, син Марії. З дитинства хлопець був ледачим, роботу в господарстві назвав «*службою батькові*». Згодом Максим став служити радянській владі і у заяві засвідчує: «Я, Максим Корнійович Перегутька, відмовляюсь від своїх батьків-куркулів... Також осуджую і вимагаю суворої кари своєму бувшому братові Лаврінові...» [5, с. 168]. Відомо, що людина, яка відступає від усталених віками традицій, зневажає працю, не поважає батьків, насміхається над традиціями, є морально зворотною особистістю.

Важливою проблемою у творі є проблема **віра в Бога і потреба спокути гріха**. І Марія, і Корній, і Гнат були людьми глибоко віруючими. Так, Гнат, якого покинула Марія, знаходить розраду, читаючи Біблію, згодом він приходить до монастиря і стає провідником слова Божого. Марія, порушивши принципи народної моралі, коли пішла до Корнія, весь час відчуває себе винною. Всі негаразди, яких зазнає, вважає волею Бога, тому і терпить все покірно.

Болючими для українського народу були проблеми **долі нації, геноциду й репресій**, на яких автор акцентує в творі. Головна проблема в романі Уласа Самчука – **проблема голоду**, пов'язана з проблемою геноциду, нищення нації, її основи – селянства. Образ голоду в творі є своєрідним кульмінаційним моментом, що призводить до повного руйнування Маріїного роду як основи хліборобського селянства. Автор змальовує поступову загибель села, страждання і марне намагання вижити людей, приречених владою на голодну смерть, у той час, коли в монастирі пріє зерно. Знесилені селяни, щоб вижити, змушені забути про моральні норми і вдаватися до крадіжок: «*Ночами на полях тіні. Це лущать ліпші колоски і несуть додому. Малі діти годують батьків. Годують краденим*» [5, с. 164]. Марія, бажаючи врятувати свою останню дитину Надійку і онуку Христинку, приносить їм кусник коржика, однак усвідомлює, що їх трагічна доля вже визначена. Голод вплинув і на психологію героїв. Надія вбиває свою донечку, яка помирає з голоду, а потім сама накладає на себе руки. Корній не витримує, бере сокиру і вбиває свого сина Максима, який у той час, коли його сестра з дитиною гине з голоду, бенкетує з більшовиками.

Отже, роман «Марія» Уласа Самчука є глибоко гуманістичним твором, спрямованим на утвердження людини, її права на щастя, твором, що утверджує вічні цінності – любов, правду, працю. Водночас це своєрідне авторське попередження про можливість втрати Україною своєї свободи і незалежності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Ситченко А. Не просто Марія (про роман Уласа Самчука «Марія») / А.Ситченко // Слово і час. – 1997. – №8. – С. 75-78.
2. Лесин В., Пулинець О. Словник літературознавчих термінів. – 3-е вид. переробл. і доп. / В. Лесин, О. Пулинець. – К.: Радянська школа, 1971. – 431 с.

3. Сулима В. Євангельські архетипи «Марії» Уласа Самчука / В. Сулима // Біблія і культура: 36. наук. праць. – Чернівці, 2000. – Вип.1. – С. 90 - 94.
4. Мариненко Ю. Творчість Уласа Самчука в школі (Про романи «Марія», «Волинь»: Літературно-критичний аналіз) / Ю. Мариненко // Українська мова та література. – 2000. – №4 (164). – С. 1 - 10.
5. Самчук Улас. Марія. Хроніка одного життя: Роман / Підготов. тексту та післямова С. Пінчука / Улас Самчук. – К.: Рад. письменник, 1991. – 190 с.

УДК 811.112.2:658

Мороз Аліна Василівна
Чернівецький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
(Чернівці, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ СКОРОЧЕННЯ ТЕРМІНІВ У ФАХОВІЙ МОВІ ТОРГІВЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У даній статті йде мова про скорочення у фаховій мові торгівлі німецької та української мов. Автор наводить класифікацію скорочень, досліджує засоби створення короткого варіанту терміна, структурні моделі скорочень, синонімічні скорочення та англійські скорочення, які часто вживаються у досліджуваній фаховій мові.

Ключові слова: фахова мова, терміносистема, термін, скорочення, структурна модель, коротка форма.

В данной статье идет речь о сокращениях в специальном языке торговли немецкого и украинского языков. Автор наводит классификацию сокращений, исследует способы образования краткого варианта термина, структурные модели сокращений, синонимические сокращения и английские сокращения, которые часто используются в исследуемом специальном языке.

Ключевые слова: специальный язык, терминосистема, термин, сокращение, структурная модель, краткая форма.

Moroz Alina
Chernivtsi Trade and Economics Institute of Kyiv
National Trade and Economics University
(Chernivtsi, Ukraine)

ABBREVIATIONS IN THE GERMAN AND UKRAINIAN TRADE SPECIAL LANGUAGE

The article deals with the abbreviations in the German and Ukrainian trade special language. The author gives the classification of the abbreviations, researches the formation means of the short term's variant, structural models of the abbreviations, synonym abbreviations and English abbreviations, which are very common in the given special language.

Key words: special language, term's system, term, abbreviation, structural model, short form.

Скорочення – надзвичайно продуктивний спосіб словотворення, особливо характерний для 20-го та 21-го століть. У зв'язку з розвитком техніки безперервно формуються нові скорочення, що знаходять своє відображення у мові.

Насиченість скороченнями – особливість науково-технічної літератури. Це пояснюється тим, що терміни у вигляді складних слів та словосполучень

незручні для користування, тому часто складний термін вживається як короткий варіант у вигляді його головного компоненту. Це явище характерне як для німецької, так і для української мов.

Тенденція до економії мовних засобів вважається активним чинником еволюційних процесів у мові. Численні прояви такої тенденції притаманні усім мовним рівням. У сучасній німецькій мові торгівлі також існує таке явище, як скорочення (аббревіація), яке потребує ретельного дослідження лінгвістів, незважаючи на існуючі численні праці тому, що процес утворення нових скорочень діє безупинно. В практиці складання та впорядкування термінологічних систем широко застосовується поняття „коротка форма терміна”; ця форма не забороняється, а допускається в тих межах, в яких вона не викликає труднощів у розумінні терміна. Проблеми скорочень у термінології мовознавці присвятили велику кількість робіт. Першою спробою термінологічної класифікації аббревіатур була стаття Н. К. Сухова в 1953 р. [1]. Дослідник виділив літерні (наприклад, *BSP – Bruttosozialprodukt – валовий національний продукт; AG – Aktiengesellschaft – акціонерне товариство; GmbH – Gesellschaft mit beschränkter Haftung – товариство з обмеженою відповідальністю*) та складові (наприклад, *gel. – geliefert – доставлений; Ges. – Gesellschaft – товариство, компанія; Liz. – Lizenz – ліцензія*) аббревіатури, визначив їх як синоніми подовжених термінів та назвав їх „умовними замісниками термінів”. В 1971 році Д. С. Лотте опублікував книгу „Короткі форми науково-технічних термінів”, в якій він приділяє увагу як еліпсису та аббревіації, так і логіко-розумовій короткості терміна. При цьому він розуміє короткість як розумову зручність та економію при сприйнятті терміна. В 1982 році В.П. Даниленко розробляє єдину систему коротких форм термінів, визначає короткий варіант терміна як „скорочений, але функціонально рівноцінний, вторинний знак термінуючого поняття” та описує словотворчі засоби скорочення терміна (аббревіація та деривація) і власне лексичні скорочення (еліпс). Терміни-аббревіатури можуть бути ініціальними, складовими та комбінованими. При деривації короткий варіант утворюється як результат рівнозначності слова та афікса. В.П. Даниленко пояснює необхідність скорочення тим, що вживання повної форми терміна нереальне в будь-якій галузі функціонування [2].

Х. Фельбер навів таку класифікацію скорочень [3]:

Найбільший інтерес представляють літерні скорочення термінів. Часто у фаховій мові торгівлі можна спостерігати, як замість багатослівних термінів вживаються літерні скорочення, утворені від початкових букв слів, з яких вони складаються. Такі скорочення замінюють багатослівні терміни не лише в тексті, а й в усному мовленні. З огляду на це літерні скорочення добре відомі широкому колу спеціалістів з торгівлі і тому вони не пояснюються у кожному випадку вживання, а застосовуються як умовні заміники своїх аналогів.

Скорочення під час письмового перекладу економить місце і час. Скорочення бувають загальноприйняті і виняткові. Загальноприйняті (або лексичні скорочення) входять до словникового складу мови разом з повними термінами і термінологічними словосполученнями. Вони вживаються, як у письмовій, так і в усній мові. Значення загальноприйнятих скорочень подаються у словниках:

ком. – *комерція*; *лат.* – *латинський*; *sub.* – *substantiviert*.

Виняткові (текстові скорочення) вживаються окремими авторами з метою запобігання повторення довгих назв та економії місця. Виняткові скорочення пояснюються у тексті або у примітках. У деяких випадках виняткові скорочення переходять до термінологічних скорочень.

Вживання скорочень безумовно призводить до раціоналізації фахової комунікації. Скорочуються, як правило, багатоосновні терміни. Утворені короткі форми полегшують виникнення комплексних синтагматичних одиниць і підвищують "читабельність" наукового тексту (але тільки для фахівця, який знайомий з цим скороченням).

Завдяки використанню скорочених форм постає проблема розуміння. При цьому велику роль відіграє те, чи дане скорочення узуальне, чи воно використовується тільки даним автором або в даній ситуації.

Проблема полягає ще й у тому, що часом виникають синонімічні скорочення: *pd.*, *Pd* – *paid* – *сплачено*; *MBH*, *m. B. H* – *mit beschränkter Haftung* – *з обмеженою відповідальністю*; *HV* – *1. Hauptversammlung* – *загальне зібрання акціонерів*, *2. Hauptverwaltung* – *голове управління*; *P* – *1. Patent* – *патент*, *2. Produktion* – *продукція, виробництво*.

або за рахунок різного ступеня скорочування терміна: *x/i*, *x.in.* – *ex interest* – *без нарахування відсотків*.

Для німецької терміносистеми торгівлі характерне досить часте вживання англійських скорочень. Ясна річ, існують розбіжності між німецькими та англійськими формами: *LTD* – *limited* – *з обмеженою відповідальністю*; *pd.* – *paid* – *сплачено*; *ppd* – *prepaid* – *сплачений заздалегідь*; *St.* – *stock* – *1. товарні запаси*, *2. основний капітал*, *3. цінні папери*.

Оптимальний засіб створення короткого варіанта терміна – це складноскорочені слова різних типів, а також ті, що одержали поширення в термінології багатьох мов. Такі слова, як правило, не змінюють „ні змістовної структури термінуючого поняття, ні граматичної структури розгорнутого варіанта терміна” [2, с. 44]. Складноскорочені терміни-аббревіатури, що виникають на базі словосполучень чи багатоскладних складних слів, містять таку ж кількість і якість інформації, що і відповідні розгорнуті варіанти термінів. Для німецької мови особливо характерні ініціальні аббревіатури – акроніми (порівн.: *BSP* – *Bruttosozialprodukt* – *валовий національний продукт*; *GAP* – *Großhandelsabgabepreis* – *оптова відпускна ціна*). До складноскорочених

термінів відносяться також терміни з усіченими основами: *Gew* – *Gewehrleistung* – *гарантія*; *Qual.* – *Qualität* – *якість*; *Exp.* – *Export* – *експорт*.

Складноскорочені утворення різного роду наочно ілюструють тенденцію до економії мовних засобів для вираження спеціальних понять.

Багато неспеціалістів вважають, що професіонал знає та впевнено оперує науково-технічними скороченнями, проте це не зовсім вірно. Адже, внутрішня форма технічних аббревіатур забувається значно швидше, ніж загальноновживаних скорочень.

Неодноразово лінгвісти звертаються до проблеми вивчення аббревіатурного мислення, яке визначається як розумова здатність людини рефлексувати аббревіатурні структури мови та оперувати ними як одиницями лінгвокреативного рівня [4, с. 27].

У терміносистемі торгівлі німецької мови існує таке явище, як тлумачення скорочень, запозичених з інших мов (переважно з англійської мови), наприклад, таких, як *GATT* – *Allgemeines Zoll- und Handelsabkommen* – *генеральна угода про тарифи та торгівлю*. Скорочення *GATT* у німецькій мові запозичене із англійської мови: *General Agreement on Tariffs and Trade*. Це означає, що внутрішня форма аббревіатури, її семантична вмотивованість не основний компонент понятійного змісту. Понятійний зміст при запозиченні в іншу мову може бути приписаний цій аббревіатурі, встановлений в ній згідно з понятійною системою мови, яка запозичує, в той час як комплікативна категоріальність змісту аббревіатури – це її початковий логіко-граматичний елемент, який підлягає вербалізації при міжмовній трансформації текстів.

Отже, провівши дослідження, я прийшла до висновку, що термінологічні скорочення пронизують всю фахову мову торгівлі німецької мови. На мою думку у даній підмові можна виділити такі структурні моделі скорочень:

1. ініціальні скорочення, що вимовляються за назвами перших букв: *EH* – *Einzelhandel* – *роздрібна торгівля*; *m.N.* – *mangels Nachfrage* – *за відсутності попиту (на біржі)*; *OHG* – *offene Handelsgesellschaft* – *торговельне товариство відкритого типу*;

2. усікання: *obl.* – *obligatorisch* – *обов'язковий*; *Liq.* – *Liquidation* – *ліквідація*; *Imp.* – *Import* – *імпорт*;

3. зрощення: *Ntzt.* – *Nutzlast* – *корисний вантаж*; *Stpp.* – *Stoppreis* – *„заморожена ціна“*; *Kto.* – *Konto* – *рахунок*.

Отже, термінологічні скорочення пронизують всю фахову мову торгівлі німецької мови, і у своїй роботі я намагалася знайти їхні форми, методи їх подачі та опрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сухов Н. К. О применении буквенных сокращений в качестве научно-технических терминов / Н. К. Сухов // Изв. АН СССР. Отд-ние техн. наук. 1953. № 7. – С. 1058-1064.
2. Даниленко В. П. Еще раз к вопросу о кратких вариантах терминов // Культура речи в технической документации / В. П. Даниленко. – М., 1982. – С. 44.
3. Felber H. Trends in Terminology / H. Felber. – Wien: Infoterm, 1984. – P. 178.

- 4 Кульпина В. Г. Аббревиация как способ категоризации специальных понятий / В. Г. Кульпина, В. А. Татарinov // Вестн. МГУ. Сер. 9, Филология, 1990. № 4. – С. 27-34.
- 5 Мясникова Г. В. Немецко-русский внешнеторговый и внешнеэкономический словарь / Г. В. Мясникова, Н. Н. Мясников, И. Ф. Жданова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 2001. – 432 с.
6. Суперанская А. В. Общая терминология. Терминологическая деятельность / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 288 с.

УДК 811.111/821-111/81'38

Хома Володимир Петрович
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)

МЕТАФОРИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ У КОРОТКИХ ОПОВІДАННЯХ М. СПАРК

Анотація. У статті висвітлюються аспекти використання метафори з метою збагачення полотна художнього твору. Особливості метафоричного відображення дійсності ілюструються на прикладі коротких оповідань відомої британської письменниці ХХ століття Мюріел Спарк, у яких функціонують багаточленні комбіновані метафоричні структури. Вони поєднують, на перший погляд, несумісні, нелогічні поняття, які сприяють створенню експресивно-емоційного впливу на читача.

Ключові слова: метафора, метафоричне значення, аллюзія, порівняння, авторський стиль.

МЕТАФОРИСТИЧЕСКОЕ ОТОБРАЖЕНИЕ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ В КОРОТКИХ РАССКАЗАХ М. СПАРК

Аннотация. В статье рассматриваются аспекты использования метафоры с целью обогащения полотна художественного произведения. Особенности метафористического отображения действительности иллюстрируются на примере коротких рассказов известной британской писательницы ХХ века Мюриел Спарк, в которых функционируют многочленные комбинированные метафорические структуры. Они объединяют, на первый взгляд, несовместимые, нелогичные понятия, которые способствуют созданию экспрессивно-эмоционального влияния на читателя.

Ключевые слова: метафора, метафорическое значение, аллюзия, сравнение, авторский стиль

Volodymyr Khoma
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

METAPHORICAL REPRESENTATION OF REALITY IN M.SPARK'S SHORT STORIES

Abstract. The article highlights the aspects of metaphor usage for enriching the palette of literary text. The peculiarities of metaphorical representation of reality are illustrated on the basis of short stories by Muriel Spark, which contain detailed polynomial combined metaphoric structures as the combination of inconsistent, illogical notions which have an expressive and emotional effect on the reader.

Keywords: metaphor, metaphorical meaning, allusion, simile, author's style.

У сучасному мовознавстві ведуться багатосторонні дослідження структури, функціонування і ролі метафори у формуванні художнього тексту. Багато вчених, серед яких І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, М. Блек, Р. Вейтлі, Л.П. Єфімов, В. А. Кухаренко, Т. Сушич, В. М. Телія, Б. Тошович, присвятили вивченню метафори свої праці, у яких звертається увага на подвійну функцію метафори: слугувати назвою об'єктів, які не мають власних найменувань, і стимулювати образні уявлення про них.

В основі механізму виникнення метафори лежать опис і асоціація, завдяки чому відображаються зв'язки предметів і явищ навколишнього світу за суміжністю, подібністю чи відмінністю. Відповідно, метафору розуміють як процес, який викликає в уяві два різні явища за допомогою перенесення деяких або всіх властивих якостей з одного об'єкта на інший, розкриваючи при цьому схожість чи контрастність певних явищ та предметів.

Телія В. М. характеризує метафору як мовний засіб, який виражає внутрішній зміст слів, сприяє поглибленню та інтерпретації уявлень і знань людини про нього. Прикрашаючи мову й емоційно впливаючи на слухача або читача, метафора, водночас, класифікує об'єкти та явища навколишнього світу і виступає важливим елементом логіки пізнання [9, с. 36].

Оригінальність і неповторність мови художніх творів відомої британської письменниці ХХ століття М. Спарк створюється за допомогою словесно-образних засобів, одним із найяскравіших із яких є метафора. Зіставляючи предмети, явища, події, авторка синтезує їх, виокремлює певні ознаки, надаючи їм нового звучання та утворюючи непростий для сприйняття художній світ творів.

Однією із характерних рис авторського стилю М. Спарк є перенесення подій із життя письменниці, яка виховувалася у шотландській родині в дусі пресвітеріанства як провідного релігійного напрямку, у художні твори, наприклад:

"He was not surprised that I was leaving his unit, but he hated my way of expressing it. He gave me a Presbyterian look.

Don't talk like that. Are you going back to England or staying?" [13, с. 9].

Словосполучення '*a Presbyterian look*' вжито у значенні 'суворий, осудливий погляд', характерний для пуританина, якому "притаманні крайня строгість моральних норм, аскетичне обмеження потреб, ощадливість і бережливність, працьовитість і цілеспрямованість, утримання від життєвих насолод, фанатичне заперечення розкоші і марнотратності, педантизм, дріб'язкова регламентація життєдіяльності особи" [10, с. 319].

Завдяки метафорі будь-яке абстрактне явище можна уявити як образ чуттєвого пізнання світу, яке існує у досвіді мовця. Цей процес супроводжується аксіологічним оцінюванням. Як правило, при цьому репрезентація абстрактного явища здійснюється через більш конкретну ситуацію [8, с. 38], а саме:

"I was nearly sick. One, because of my Scottish upbringing. Two, because of my horror of corny phrases like "I needed a woman," which George repeated twice again" [13, с. 12].

Метафоричне вживання виразу *'Scottish upbringing'* передає значення 'суворого виховання', що пропагувалося у тогочасній Шотландії з метою виховання людини, яка б дотримувалася "системи поглядів, у яких закріплювалось патріархальне ставлення до питань сім'ї і шлюбу, фетишизувалась суворість звичаїв" [8, с. 38]. Завдяки використанню у метафорі алюзії на звичаї й традиції тогочасної Шотландії авторці вдається гранично стисло, зате вичерпно, вказати на характерні риси персонажів чи події, що збагачує її літературний стиль.

Хоча метафорично може бути використана будь-яка частина мови [4, с. 160], на практиці процес метафоризації зводиться переважно до транспозиції значення іменника, дієслова і прикметника.

У наведених вище прикладах спостерігаємо використання іменникової метафори, яка має емоційно-оцінне навантаження. Визначальну роль у процесі метафоризації відіграють ознаки предмета чи явища, назва якого набуває переносного значення, конотації, що супроводжують слово-оболонку. Метафоричне значення іменника найчастіше реалізується у сполученні з прикметником. Іменникові метафори можуть виступати ключовими для цілого ряду похідних – як іменникових, так і прикметникових та дієслівних метафор [6].

Метафоричний потенціал дієслова досить вагомий і має важливе значення для метафоризації загалом, оскільки будь-яке дієслово передає інформацію про динаміку розвитку явища, про процесуальність та змінність, про діяльність, яка може перетворювати дійсність за подібністю до інших процесів. Особливу експресивність дієслова дослідники пояснюють багатством і багатозначністю його семантичної структури, а також різноманітністю семантичних зв'язків [11, с. 234]. Як зазначає Л. П. Єфімов, "будучи присудком, і взагалі центром, який організовує фразу, дієслово, вжите метафорично, часто тягне за собою метафоризацію інших, пов'язаних із ним слів" [7, с. 235], як це ми спостерігаємо в оповіданні "Чорна Мадонна" ("The Black Madonna") у характеристиці процесу зведення нового міста на місці старого села, наприклад:

"The new town of Whitney Clay had swallowed up the old village" [12, с. 35].

У даному прикладі дієслівна метафора *'had swallowed up the old village'* має іронічно-саркастичний підтекст, оскільки основне значення дієслова *'to swallow'* є 'поглинути, захопити чи швидко щось випити', а у тексті оповідання воно набуває значення 'руйнування старих будівель з метою спорудження на їх місці сучасних'. Більше того, метафоричного змісту набуває й саме найменування нового міста, *Whitney Clay*, яке є алюзією на ім'я відомого американського винахідника Елі Вітні, котрий вважається розробником ідеї масового виробництва взаємозамінних деталей для постачання мушкетів. Друга частина назви (*Clay*) означає *'a stiff, sticky fine-grained earth that can be moulded when wet, and is dried and baked to make bricks, pottery, and ceramics'*. Відповідно, метафоричний опис відтворює процес урбанізації, поглинання містами сільських поселень, свідком чого була сама авторка.

М. Блек зазначає, що під поняттям “метафоричність слова” ми маємо на увазі його значення, а не орфографію, фонетику, інтонацію чи граматику [4, с. 153]. У рамках семантичного підходу завдання теорії метафори полягає у формулюванні правила переходу від буквального значення до метафоричного. Згідно з твердженнями М. Блека, перехід від буквального значення до метафоричного може здійснюватися трьома шляхами: субституція або заміна значень; порівняння або схожість значень; взаємодія значень, тому що метафоричне використання виразу – це вживання його у такому значенні, яке відрізняється від звичного чи прямого, і у такому контексті, який служить виявленню цього непрямого чи нестандартного значення [4, с. 159].

Р. Вейтлі окреслює значення метафори як слова, яке замінює інше слово на основі подібності або аналогії, незалежно від його буквального значення [14, с. 280], тобто відбувається зміна значення або субституція. Згідно з концепцією субституції, фокус метафори (тобто метафоричне слово або вираз, вставлений у рамку прямих значень слів) слугує для передачі значення, яке можна було б вжити у буквальному значенні. Розуміння метафори розглядається як процес розшифрування коду, або відгадування загадок [4, с. 160].

Згідно з твердженням Н. Д. Арутюнової, найважливішим компонентом метафори є порівняння [1, с. 296]. Метафора може бути введена з порівняння, заснованого на паралелізмі різних явищ [2, с. 28]. Взаємодія з двома різними класами об'єктів і їх властивостями створює основну ознаку метафори – її подвійність. На думку Н.Д. Арутюнової, метафора – це троп або механізм мови, який полягає у вживанні слова, що позначає деякий клас предметів, явищ для характеристики або найменування об'єкту, що входить в інший клас, або для найменування іншого класу об'єктів [3, с. 29], наприклад, метафоричний опис міста базується на іронічному порівнянні:

“The town was laid out like geometry in squares, arcs (to allow for the by-pass), and isosceles triangles, breaking off, at one point, to skirt the old village which, from the aerial view, looked like a merry doodle on the page” [12, с. 35].

Перехід від буквального значення до метафоричного шляхом порівняння полягає у тому, що значення метафори еквівалентне значенню відповідного порівняння: значення метафоричних порівнянь ‘*like geometry in squares*’ і ‘*like a merry doodle on the page*’ тотожне розташуванню нових будівель у такий самий спосіб, як і безглузді значки нанесені на листок паперу. Порівняння, як зауважує М. Блек, є різновидом субституції, оскільки в обох стверджується, що значення метафори співпадає зі значенням її буквального еквівалента [4, с. 161].

В основі механізму творення лежить асоціація. Предмети і явища (а також слова, що їх номінують) запам'ятовуються і відтворюються у певній взаємодії і взаємозалежності, основою яких є асоціація, тому метафору можна вважати способом категоризації й групування об'єктів дійсності та явищ навколишнього світу [5, с.42], наприклад, використання слова ‘*Victorian*’, яке стосується періоду правління Королеви Вікторії в Англії; у переносному значенні – ‘*старомодний, антикварний, стародавній*’:

“...they frequently applied the word “Victorian” to ideas and people they did not like...”;

“He had to go. He’s Victorian. And far too young for the job”; and Lou said Jane Austen’s books were too Victorian; and anyone who opposed the abolition of capital punishment was Victorian.” [12, с. 36].

Отже, короткі оповідання М. Спарк характеризуються високим ступенем метафоричності, завдяки чому здійснюється експресивно-емоційний вплив на читача. Функціонування розгорнутих багаточленних комбінованих метафоричних структур свідчить про багатство мови письменниці, вміння тонко проаналізувати внутрішній світ людини. Використання метафор у творі створює лексично багату, емоційну мову оповідання. У метафорах авторки поєднуються, на перший погляд, несумісні, нелогічні поняття, проте створюючи нову реальність, вони надають оповіданням образності та художньої сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Изд-во Советская энциклопедия, 1990. – С. 296-297.
2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5-32.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд. – М., 1999. – 240 с.
4. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С. 153-172.
5. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи / В.В. Виноградов. – М.: Просвещение, 1963. – 342 с.
6. Дацишин Х. Морфологічний і синтаксичний принципи структурної класифікації метафор у політичному дискурсі / Х. Дацишин // [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet/PART-6_12.htm.
7. Єфімов Л.П. Стилiстика англiйської мови i дискурсивний аналіз / Л.П. Єфімов, О.А. Ясінецька. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 240 с.
8. Сушич Т. Оцінне значення метафори / Т. Сушич // Вісник Київ. нац. університету ім. Т.Шевченка. Серія Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – 2002. – Вип. 12-13. – С. 138-141.
9. Телия В.Н. Метафора в языке и тексте / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1988. – 315 с.
10. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М.Г. Тофтул // Словник. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.
11. Тошович Б. Структура глагольной метафоры / Б. Тошович // Stylistyka slowianska. – Opole, 1998. – Т.VII. – С. 228-255.
12. Spark, M. The Black Madonna / M. Spark // All the Stories of Muriel Spark [Short Stories] / Muriel Spark. – New York: New Directions Publishing Corporation, 2000. – P. 34-51.
13. Spark, M. The Portobello Road / M. Spark // All the Stories of Muriel Spark [Short Stories] / Muriel Spark. – New York: New Directions Publishing Corporation, 2000. – P. 1-20.
14. Whately R. Elements of Rhetoric / R. Whately. – London, 1946. – 280 p.

УДК 81: 33

Чуваш Никита Алексеевич, Якушкина Зинаида Никитична
Чувашский государственный педагогический университет
им. И. Я. Яковлева
(Чебоксары, Россия)

ЯЗЫК ДО КИЕВА ...

Аннотация. В статье говорится о применении лингвистической экспертизы в судах и экспертизы текста как приложения лингвистических знаний в работе со студентами. Приводятся примеры анализа текстов средств массовой информации, а также задания для студентов по выявлению характера высказываний.

Ключевые слова: лингвистическая экспертиза, лингвистический кругозор, понимание смыслов, оскорбительный характер высказывания.

Nikita Chuvash, Zinaida Yakushkina
I. Ya. Yakovlev Chuvash State Pedagogical University
(Cheboksary, Russia)

LANGUAGE TO KIEV ...

Abstract. The article talks about the use of linguistic expertise in the courts and examination of the text as applications of linguistic knowledge in work with students. Examples of text analysis of media and assignments for students to identify the nature of the statements.

Keywords: linguistic expertise, linguistic horizons, understanding the meanings, offensive statements.

Помнится, В. С. Черномырдин, известный своей фразой «Хотели как лучше, а получилось как всегда», а также массой других «гениальных» высказываний, получил в «Аргументах и фактах» номинацию «Язык до Киева». В первом номере еженедельника так назывались шуточные номинации («Золотой язык», «Серебряный язык» и т. д.) авторам ставших знаменитыми за истекший год фраз. Понятен намек на то, что назначение второго человека в государстве послом в Украину было явным понижением в должности и, быть может, не в последнюю очередь связано с неудачными в плане точности выражениями политика высочайшего ранга. В последние два десятилетия в судах рассматривают многочисленные иски публичных людей (в первую очередь политиков) о защите чести, достоинства и деловой репутации. Для вынесения судебного решения назначаются лингвистические экспертизы. Появились издания из практики лингвистических экспертиз в судебных процессах. Весьма выразительно название одного из таких изданий – «Цена слова» [2].

В преддверии столетия революции 1917 года во многих средствах массовой информации все чаще появляются статьи о её организаторах. Оценки сейчас делаются разные как самого события, так и роли в ней Ленина. Мы обратили внимание на статью ведущего портретной галереи в журнале

«Дилетант» Дмитрия Быкова «Писатель Ленин», особенно на выделенную крупным шрифтом вставку в центре листа **ДЕЙСТВИЯ ЛЕНИНА ОТЧАСТИ НАПОМИНАЮТ ТАКТИКУ ИГИЛ**. Думается, такое сравнение не пропустит ни один читатель журнала, хотя автор приводит здесь пример лишь восприятия Лениным происходящих событий: *«в падении монархии его роль пренебрежимо мала, это сделалось без его участия, но он был первым, кто не побоялся взять ответственность за лавину. Действия Ленина отчасти напоминают тактику ИГИЛ, запрещенного в России и берущего на себя ответственность за все, что его радует или совпадает с его интересами. Ленин, правда, теоретически осуждал теракты, но в быту не мог сдерживать радости, когда ему о них сообщали»* [1, с. 91]. Представляется, что если бы жив был сам Ленин, он мог бы затребовать лингвистическую экспертизу высказывания Д. Быкова.

Мы проводим со студентами работу по исследованию различных публикаций в СМИ, по которым или затребована лингвистическая экспертиза, или, по мнению студентов, могла бы быть заказана такая экспертиза. Подобная работа расширяет лингвистический кругозор студентов, вызывает их живой интерес, поскольку похожа на решение лингвистических задач, подготовку ответов на олимпиадные вопросы, и помогает им обнаруживать экспрессивную окраску высказывания, давать толкование положениям текста и «таким образом совершенствовать их языковедческую и коммуникативную компетенцию» [3, с. 3]. Вот одно из заданий: *Объясните заголовок статьи «Тела давно минувших дней» («Аргументы и факты», 2011, № 43)* (об усыпальницах Ленина, Сухэ-Батора, Хо Ши Мина, Мао Цзедун, Ким Ир Сена и др.), *выявив его смысловую направленность, экспрессивность и интертекстуальность. Как вы думаете, не является ли оскорблением чувств приверженцев коммунистической идеи то, что тело вождя названо мумией?* [3, с. 37].

Совершенно разноречивыми оказались ответы студентов на такое незамысловатое на первый взгляд задание: *Объясните название статьи в еженедельнике «АиФ. Здоровье, № 43, 2011» «Рот фронт» с точки зрения плана содержания и плана выражения, имея в виду подзаголовки «Болезни языка и губ. Забот полон рот».* Каковы возможные варианты понимания этого заголовка? Современная молодежь сразу предположила, что здесь дело... в конфетах, которые, как известно, вызывают болезни ротовой полости, связав это с названием кондитерской фабрики. Понимание смыслов заголовка продолжилось выяснением смысла названия – Красный фронт, интернациональным приветствием немецких коммунистов, значением слова фронт как территории военных действий, где льется кровь.

Как образец острой политической публицистики мы использовали статьи Вячеслава Костикова, бывшего пресс-секретаря президента Б. Н. Ельцина, тоже «сосланного» в Ватикан за смелое название вещей своими именами, ныне директора центра стратегического планирования «Аргументы и факты». В одном из заданий студентам предлагалось выявить средство создания экспрессивности в следующем тексте из статьи В. Костикова **«Кормушка для дурака»**: *«В ходе подготовки нового бюджета Абхазия попросила у России полтора миллиарда рублей на замену очистных сооружений в Сухуми. При всём уважении к абхазам я бы не дал. У нас в*

России накопилось столько партийного и чиновничьего г...на, что нам самим нужна тотальная замена канализации» (АиФ, № 46, 2011). Студенты должны были сделать соответствующий вывод касательно лингвистической экспертизы.

Кроме того, студенты готовили экспертное заключение насчет характера выступления депутата на заседании Госсовета, упрекнувшего правительство республики, что *полученные из центра 5 млрд. руб. разворовали*. Является ли это выступление оскорбительным? Общий смысл ответов студентов сводился к следующему: 1. Выступающий использовал неопределённо-личное предложение, которые обозначает действие или состояние неопределённого лица; деятель не назван, хотя и мыслится лично, но акцент сделан на действии. Глагол в этих формах выражает действие, которое важно само по себе, и не имеет значения, кто совершает это действие. Поэтому нельзя увидеть здесь конкретное оскорбление ни определённого лица, ни всего правительства. 2. Учитывая значение глагола *разворовать* (по Ожегову расхитить, украсть), относящегося к глаголам с осуждающим значением или прямой негативной оценкой, можно утверждать, что оно имеет негативное значение и использование его в отношении определённого лица (прежде всего, физического), как правило, является оскорбительным. Но поскольку физические лица не указаны, это не может восприниматься в качестве оскорбления конкретных лиц. 3. Вышеназванные слова депутата можно признать порочащими сведениями, характеризующими кого-либо с отрицательной стороны, но конкретные лица не названы и рассматривать их применительно к кому-либо нельзя. 4. Высказывание является оценочным суждением, которое не является предметом судебной защиты и выражает субъективное мнение. 5. Хотя глагол *разворовать* имеет прямую негативную оценку, но не характеризует какое-либо конкретное физическое лицо, нельзя считать, что все высказывание носит оскорбительный характер.

Таким образом, подобное решение экспертных задач расширяет лингвистическую компетенцию студентов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Быков Д. Писатель Ленин / Д. Быков // Дилетант. Исторический журнал для всех. – № 015. – март 2017.
2. Цена слова: Из практики лингвистических экспертиз текстов СМИ в судебных процессах по защите чести, достоинства и деловой репутации / Под ред. проф. М. В. Горбаневского. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Галерея, 2002. – 424 с.
3. Вазанова М. Г., Якушкина З. Н. Семантическая экспертиза слова в тексте: сборник упражнений. – Чебоксары: Чуваш. гос. пед. ун-т, 2011. – 72 с.

УДК 69 (26.8)

Үсіпбекова Айнұр, Ермекбаев Хасан, Лесбек Данияр, Сейдалы Қайрат
Шымкент аграрлық колледжі
(Шымкент, Қазақстан)

ҰЛТЫМНЫҢ ҰЛЫ ҰСТАЗЫ

Резюме: В статье описана деятельность Алтынсарин - человека, рожденного с невероятным талантом и тягой к художественному образованию и современной цивилизации, культуры – проанализирован его путь к выдающейся личности.

Ключевые слова: культура, цивилизация, художественное образование, выдающаяся личность.

Summary: Altynsarin - people born with a reasonable life art education and modern civilizations, cultures add to the path of an outstanding personality among the countries.

Ыбырай Алтынсарин - бар саналы ғұмырын туған халқын өнер білімді, жаңа заманның өркениетті, мәдениетті елдерінің қатарына қосу жолына арнаған көрнекті тұлға. Ол өзінің ағартушылық, педагогтік, ақын-жазушылық тарихи қызметі мен зор талантын, жан-жақты терең білімі мен қайрат-жігерін елдің "желкілдеп өскен көк шөптей" жас ұрпағын оқытып, тәрбиелеуге, қазақ жерінде жаңа үлгідегі мектептер ашып, оқушыларды өз кезінің озық ғылымымен қаруландыруға, кәсіп түрлеріне үйретуге арнаған.

Ыбырай бұл жолда сан алуан кедергілер мен қиындықтарды жеңе отырып, үлкен жетістіктерге қол жеткізді, сөйтіп, туған халқының мақтан тұтатын ардақтысына айналды. Ыбырай 1841 жылы қазан айының 20-сында қазіргі Қостанай облысы, Қостанай ауданында дүниеге келеді. Үш-төрт жасында әкесі Алтынсары қайтыс болып, атасы Балғожаның қолында өсіп, тәрбиеленеді. Атасы Балғожа би өз аймағының атақты кісілерінің бірі болған. Ел ішіндегі көп билікті қолында ұстаған би, Орынбор әкімшілігінің алдында да беделді, белгілі кісі болған. Замана бет алысын өзінше болжаған Балғожа табысқа жетудің ендігі жолы - оқу деп біледі. Сөйтіп, немересі кішкентай Ыбырайды Орынборда ашылады деп күтілген орыс-қазақ мектебіне күні бұрын жаздырып қояды. Бидің ондағы мақсаты, әрине, немересінің бала оқытып, педагог болуы емес, әкімшілік орындарда жұмыс істеп, шенеунік, орысша оқыған "төре" болып шығуы, ата-анасын асырауы. Балғожа бұл ойын Орынборда оқып жүрген жасөспірім Ыбырайға жолдаған өлең-хатында былайша білдірген:

Үміт еткен көзімнің нұры - балам,
Жаныңа жәрдем берсін Хақ тағалам.
Атаң мұнда анаңмен есен-аман,
Сүйіп сәлем жазады бүгін саған.
Атаңды сағындым деп асығарсың,
Надан боп білмей қалсаң, аһ ұрарсың.
Шырағым, мұнда жүрсең не етер едің,
Қолыңа құрық алып кетер едің.

Тентіреп екі ауылдың арасында

Жүргенмен, не мұратқа жетер едің?!

Әлгі мектеп ақыры 1850 жылы ашылады да, оған қабылданған отыз қазақ баласының бірі – тоғыз жасар Ыбырай болады. Ыбырай мектепте сабақты ынта қойып оқиды, 1857 жылы оқуын "өте жақсы" деген бағамен бітіріп шығып, 1859 жылдың тамызына дейін өзінің туған елінде тілмаштық қызмет атқарады.

Қалада оқып, қазақ даласына беймәлім жаңалықтардан хабардар болып, ой-өрісі кеңейген зерделі бозбаланың екі жылдай елде болуы - қазақ қоғамының жағдайын тереңірек түсініп, жаңаша сезінуіне, өзіндік ойға келуіне мүмкіндік береді. 1859 жылы Ыбырай Алтынсарин атасының жақсы танысы, сыйлас кісісі - Орынбордағы шекаралық комиссияның төрағасы, шығыстанушы белгілі ғалым, профессор В.В.Григорьевпен жақын танысады. Ол Ыбырайға қамқорлықпен қарап, оған өзінің бай кітапханасын еркін пайдалануына жағдай жасайды. Ыбырай Григорьевтің кітапханасынан орыс жазушыларының шығармаларын, орыс және дүние жүзі ағартушы- педагогтерінің еңбектерін, ұлы адамдардың өмірі жайындағы кітаптарды алып, бас алмай оқыған. Мерзімдік басылымдарды оқып тұрған. Өз бетімен көп ізденіп, білім қорын молайта келе, Ыбырай өзінің алдына тілмаш болуды емес, туған халқына пайдалырақ басқа бір қызмет істеуді мақсат етіп қояды. Оның ынтасы ағартушылыққа ауады.

1860 жылы Жайықтың шығысындағы қазақтар үшін төрт бастауыш мектеп ашылған кезде, Ыбырай өзі сұранып, Торғай мектебіне мұғалім болуға рұқсат алып, сонда келеді. Бірақ мектеп бірден ашыла қоймайды. Бұл аралықта, Ыбырай ел ішінде мектептің пайдасын түсіндіріп, біраз баланы өз үйінде оқытады. Торғай мектебі 1864 жылы ғана ашылады. "Осы жылы қаңтардың 8-і күні көптен күткен ісім орнына келіп, мектеп ашылды. Оған 14 қазақ баласы кірді. Бәрі де жақсы, есті балалар. Мен балаларды оқытуға қойға шапқан аш қасқырдай қызу кірістім", - деп жазады, ол белгілі шығыстанушы, профессор Н.И. Ильминскийге жолдаған хатында. Ыбырай мектептегі сабақ пен тәрбие жұмысын сол кездегі орыс мектептері үлгісінде құрады. Сабақты қазақ тілінде жүргізе отырып, ол балаларға орыс тілін үйретуге, пән негіздерінен білім беруге тырысады. Тәрбие жұмысын адамгершілігі мол, жаңа ұрпақ тәрбиелеп шығаруға бейімдейді. Ыбырай мәдениет пен білім жолына халқының өте ынталы екенін жақсы ұғады. Бұл оны жігерлендіре түседі. "Қазақтар мені құшағын жая қарсы алды. Мектепке балаларын беруге ынталы адамдар толып

жатыр", - деп жазады ол бір хатында. Ыбырай Н.И. Ильминскийге жазған әлгі хатында тағы да былай дейді: "Қазақ даласын үш жылдай аралаған Сіздің қазақ халқы ұғымтал, ақылды, дарынды, бірақ оқымаған халық дейтініңізге мен сенемін. Қазақ халқы қарапайым, өнері жоқ халық, бірақ біз қарапайымдылықтың өзінен де көп жақсылық табамыз". Туған халқы туралы мұндай ой Ыбырайдың демократтық көзқарасына негіз болды және оны сеніммен жұмыс істеуге шабыттандырды. Сонымен бірге Ыбырай ел ішіндегі әлеуметтік теңсіздік, әділетсіздікті де көре білді. Әкімдердің зорлықшыл сорақы қылықтарын сынға алды. Олардан қарапайым халықты қорғады. "Қызмет бабында мен қазақтармен жиі-жиі ұстасып қаламын, - деп жазды ол 1864 жылы Ильминскийге, олардың ішінде менің өз туысқандарым да бар.

Олардың сырын жақсы білемін, көбін тіпті жек көремін, қазақ арасындағы қызмет адамдарын да көңілім тіпті сүймейді. Олар кедей қазақтарды - қарсылық көрсете алмай, қасқырдың аузында жем болатын қорғансыз момындарды - адамшылықтың шегінен шыға, арсыздықпен тонайды, талайды. Соларды көргенде... өте қатты күйінемін... Осы елдің күшті жемқорларының бірі өздерінің істеп жүрген істерін менің жақтырмайтынымды біліп қалды... Сондықтан ол мені бұл арадан қуып жіберудің амалын істеп жүр". Ыбырайдың ағартушылық, демократтық көзқарастары осылайша қалыптасып, дамыды. Қоғамдық әділетсіздік пен адам бойындағы ұнамсыз мінездерге қарсы күресу үшін, ол ел ішінде білім, өнер тарату ісін кеңейте беру керек деп ұғады. Сол ниетпен бар күш-жігерін мектеп ісіне, бала оқыту жүйесін жақсартуға жұмсайды. 1876 жылы Ыбырай Петербург, Қазан қалаларына барады. Орыстың ағартушылық жүйесін, орыс ағартушыларының еңбектерін зерттейді. Қазақ тілінде оқу құралдарын жасауды ойлайды. 1879 жылы Ыбырай Торғай облысы мектептерінің инспекторы қызметіне тағайындалады. Бұл оның ағартушылық қызметінің кең өріс алуына жол ашады. Ол еуропалық үлгідегі мектептер ашу ісімен шұғылданады. 1879-1883 жылдар аралығында Торғай облысының төрт уезінде (Торғай, Ырғыз, Троицк, Ақтөбе) жаңа мектептер ашады. 1883 жылы Торғай қаласында қолөнер мектебі ашылды. Ол қазақ даласындағы техникалық білім беретін тұңғыш оқу орны болды.

Ыбырай қазақ қыздарын оқыту ісіне ерекше көңіл бөледі. Бұған ескішіл әдет-салттарға қарсы күрестің бір жолы есебінде қарайды. 1887 жылы Ырғызда қыздар мектебін ұйымдастыруы - оның ағартушылық аса зор еңбегі. Қазақ даласында мектептер санының артуына байланысты Ыбырай мұғалімдер даярлайтын мектеп ашуды қолға алды. 1881 жылы Омбы қаласында тұңғыш мұғалімдер мектебі ашылды. Ыбырай мектептер ашу ісімен ғана шектеліп қалмады. Ол сол мектептердегі тәлім-тәрбие, оқу жұмысына айрықша мән берді. Оқу-тәрбие ісін жаңа бағытта ұйымдастырды. Бұл ретте ол мұғалімнің атқаратын рөлін жоғары бағалады. "Халық мектептері үшін ең керектісі - мұғалім, - деп жазды ол. Тамаша жақсы педагогика құралдары да, ең жақсы үкімет бұйрықтары да, әбден мұқият түрде жүргізілетін инспектор бақылауы да мұғалімге тең келе алмайды". Ыбырай туған халқын ерекше сүйді, оның болашағына зор сеніммен қарады. Сондықтан халық ағарту ісін айрықша шабытпен жүргізді. 1883 жылы Торғай облысының әскери губернаторына жолдаған баяндамасында ол: "Қазақтарға - осы дарынды, ақыл-есі мол халыққа - кешікпей рухани және қоғамдық даму жолына түсетін дұрыс бағыт беру - қалай дегенмен де аса қажет болып отыр", - деп жазды. Осы жолда Ыбырай көп қиыншылықтар да кездестірді. Ел ішіндегі ескішілдік, паракорлық пен өсек- аяң оның жанын күйзелтті. "Заман осылай болған соң, амалын тауып, мүмкіндігі бар жерде қазақ халқының елдігін бұзып, болашағын бүлдіріп жатқан жауыздыққа қарсы күресе беру керек" деп санады. Мәдениетті де талантты педагог-жазушы әрі мінезге бай, адамгершілік, жолдастық қасиеті мол Ыбырай орыс зиялыларының арасында мейлінше беделді, сыйлы болған.

Оқулық жасау жолында оқулыққа Ыбырай мектепте қазақ балаларына білім мен тәрбие берудің басты құралы деп қарайды. Ол балаларға ана тілін таза және ұқыптылықпен үйретеді, шағын көркем шығармалар арқылы оларды жақсы мінез-құлыққа баулуды көздейді. Ыбырай балаларды мазмұны олардың білімін көтеретін, тақырыбы оларды қызықтыратын кітаптарды... қазақтың өз

тілінде... басып шығару керек деп білді. Өзі 1876 жылдан бастап "Қазақ хрестоматиясын" жазуға кірісіп, оны 1879 жылы Орынборда бастырып шығарды. "Бұл кітапты құрастырғанда мен, - деп жазды. Ыбырай хрестоматиясының алғы сөзінде, - біріншіден, осы біздің ана тілімізде тұңғыш шыққалы отырған жалғыз кітаптың орыс-қазақ мектептерінде тәрбиеленіп жүрген қазақ балаларына оқу кітабы бола алу жағын көздедім". "Қазақ хрестоматиясы" балаларға арналған өлеңдер мен шағын әңгіме-новеллалардан құрастырылды. Олардың бірқатарын өзі жазды, біразын сол кездегі орыс оқулықтарынан еркін аударып алды. Хрестоматияға қазақтың халық әдебиетінің үлгілерін де іріктеп кіргізді. Ыбырай "Қазақ хрестоматиясына" кірген өлеңдерінде де халық ағарту идеясын көтерді. Оның "Кел, балалар, оқылық!", "Өнер-білім бар жұрттар" өлеңдері осындай мақсатта туған. "Кел, балалар, оқылық!" өлеңі жастарды оқуға, білім алуға шақырады:

Оқысандар, балалар,
Шамнан шырақ жағылар.
Тілегенің алдыңнан
Іздемей-ақ табылар.
Кел, балалар, оқылық!
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық!

Өлеңнің әр шумағында оқудың әр жақты пайдасын айта отырып, ақын соңғы жолдарды ылғи қайталап отырады.

Мал, дәулеттің байлығы -
Бір жұтасаң, жоқ болар.
Оқымыстың байлығы-
Күннен күнге көп болар,
Еш жұтамақ жоқ болар.

Сөйтіп, ақын, бір жағынан, жастарды оқуға, білім алуға үндесе, екінші жағынан, оқу, өнер, ғылым- білімге, оның жалпы халық үшін керектігіне еш мән бермейтін ескі көзқарасқа соққы береді. Өмірдегі сарқылмайтын мол байлық - білім екендігін айта келіп, білімге адамның қолы жету үшін, ерінбей оқу, қажымай еңбек ету керектігін түсіндіреді.

Ыбырай "Өнер-білім бар жұрттар" атты өлеңінде оқу, білім алудың мақсатын кеңінен сөз етеді. Өлеңнің негізгі идеясы - қазақ қауымына озық мәдениетті елдерді үлгі етіп көрсету.

Өнер-білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден
Көзіңді ашып, жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды.
...Отынсыз тамақ пісірді,
Сусыздан сусын ішірді.
Теңізде жүзді балықтай,
Дүниені кезді жалықпай.

Ыбырай жастардың оқыған адам болғандағы мақсаты өз халқының бір керегіне жарау, оны "тастан сарай салдырып, айшылық алыс жерлерден көзіңді ашып-жұмғанша, жылдам хабар алғызатын" елдердің қатарына жеткізу

деп білді. Келешекке сенімі мол Ыбырай өмір көркі, болашақтың иесі - жастар деп ұқты.

Біз надан боп өсірдік,
Иектегі сақалды.
"Өнер - жігіт көркі" деп,
Ескермедік мақалды.
Біз болмасақ, сіз барсыз,
Үміт еткен достарым,

Сіздерге бердім батамды! -деп, жеткіншек ұрпаққа сенім артады. Бұл өлеңдердегі: жақсы мен жаманды, білімділік пен надандықты салыстыра суреттеу әдісі де жас балаларға оларды айқынырақ таныту мақсатын көздейді. Сондықтан Ыбырай өз дәуірі оқырмандарының ұғымына жеңіл етіп, салыстырулар жасайды. Бұл өлеңдердің көп тіркестері бүгінде мақал-мәтелге айналып кетті.

УДК 21(92.7)

Айдарова Лаура Уласхановна, Нурумбет Қасымжомарт,
Байділа Алинұр, Пернебай Уалихан
Шымкент аграрлық колледжі
(Шымкент, Қазақстан)

THE USE OF SOCIAL NETWORKS AND BLOG IN A FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Аннотация: Данная статья рассматривает возможности, способы и результаты использования социальных сетей и блогов в обучении английскому языку как иностранному.

Ключевые слова: социальные сети, блог, английский язык, иностранный язык, обучение.

Түйін: Осы мақала шетел тілі ретінде ағылшын тілін үйретуде әлеуметтік желілер мен блогтардың қолданылу мүмкіндіктері, әдістері және нәтижелерін қарастырады.

Presently the influence of the World Wide Web is crucial. The internet has begun to play a role within the more formal learning environment of foreign language classrooms. The reading, writing, speaking, and listening skills and needs of language learners may require a specific type of pedagogical design of educational tools. These tools may be social networks and blogs. Not only blogs and networks enrich teaching process, but additionally there are wiki, tweeter, mashups, etc. Blogs are largely made up of user-created content, wikis allow multiple users to contribute to a growing knowledge base, and social networks allow users to develop online communities of shared interests [3].

Examples of foreign language learning sites that use social networking features include Palabea, Live Mocha, and Babbel [1]. The main purpose of these online communities is to share and learn new languages through social interaction. Many sites can already boast a large and active population of users who regularly log in to interact and learn from each other. Facebook and V Kontakte social networks trigger a great influence on today's learners by allowing exchanging messages, information, posts, videos and pictures.

One of the features of these sites, and possibly the most intriguing for language learning, is the opportunity for users to interact directly with native speakers through the use of video, audio, or textbased chat. This interaction between language learners allows users to learn a new language and teach their native languages by using a communication tool. For example, an English speaker who wishes to learn Spanish is able to search the social network for a Spanish speaker who wishes to learn English.

During the online exchange of languages, the learner acts both as a student and a teacher. These language learning websites can provide the real-time, conversational aspect of learning. It is deemed that the effects of blogging mainly focus on reading and writing skills and show that blogging enhances these skills. However, very few studies have been conducted with respect to the effects of blogging on speaking skills. In a general sense, Rasmussen in 2011 described an

undergraduate German-language course that aimed to improve students' language and critical thinking skills and concluded that blogging as a web-based e-learning tool enhances learners' language skills [4].

However, learning German in this study was notably in the context of learning a native language. In addition, after providing brief information about blogs and their current uses, Ducate and Lomicka in 2005 suggested some ideas such as writing weekly summaries, recording vocabulary, exploring hyperlinks, reading journals, describing pictures, exchanging blog addresses and posting on cultural topics as ways to improve reading and writing skills. Ducate and Lomicka (2008) subsequently reported on a year-long project in which students participated as blog readers and writers and found that blogging fosters ownership and creativity, allows learners to experiment with language, facilitates expression in a relaxed environment, and creates awareness of the target culture [1].

The use of blogs in language learning contributes to gaining cultural knowledge, provides opportunities to explore the target culture, and increases cultural awareness. The research conducted by Hauck in 2007 shows that learners gain cultural knowledge via blogs and have opportunities to explore the target language and culture. For example, in a qualitative study, Lee reported the results of a telecollaborative project through which American and Spanish students created blogs for intercultural exchanges and, hence, suggested that the effective use of task-based instruction for interactive collaboration provides opportunities for exploring the target language and culture. In another example, Chapman, who focused on tools such as message boards, comments, discussion lists, and blogs in BBC Learning English, suggested that student-teacher centered blogging facilitates the exploration of language. With respect to enhancing the learner's awareness of the target culture, Lara and Lomicka, based on their project in which learners participated as blog readers and writers as they examined learners' progress, reactions and self expressions, reported that the project enhanced creativity, allowed experimenting with language, facilitated expression, and increased awareness of the target culture [2].

Reading skills While the use of blogs and social networks enhances reading processes, it also causes positive perceptions of reading, encourages classroom discussions, and develops literacy and critical thinking skills, unfortunately there is little evidence to support that blogs positively affect learners' reading skills. Writing skills.

It must be indicated that using social networks and blogs to enhance writing skills has considerable effects on foreign language learners with respect to their writing performance, their ability to monitor writing, their attitudes towards and perceptions of writing, and their interactions and participation in writing projects. In addition to the aforementioned contributions of blogs to foreign language learners' overall writing, the findings demonstrated that using blogs to promote writing skills has significant effects on developing rhetorical strategies, improving grammar, designing paragraphs and essays, revising written works, giving and receiving feedback and participating in peer reviews. Finally, the use of blogs has been found to facilitate academic writing [1].

To deduce, first, using social networks and blogging as a language learning strategy makes significant contributions to enhancing learners' cultural knowledge and cultural awareness about the target society. In addition, the use of blogs and

networks enhances learners' cultural interactions, competencies and exchanges. Second, blogging and networking plays an important role in developing learners' interactions and communications in the target language. Third, blogs and networks are effective tools for developing speaking, reading and writing skills. However, with respect to speaking skills, while blogs are effective for developing skills related to conceptualization, brainstorming, articulation, monitoring, evaluating, self-presentation and information exchange, they have little effect on fluency, accuracy, language complexity, or pronunciation. Furthermore, the use of blogs enhances reading processes, results in positive perceptions of reading, encourages classroom discussions, and develops literacy and critical thinking skills. However, the use of blogs and networks has little effect on learners' reading test results. Blogging and networking positively affects learners' writing performance, their ability to monitor writing, their attitudes towards and perceptions of writing, and their interactions and participation in writing. More specifically, blogs and networks are effective for developing rhetorical strategies, improving grammar skills, designing paragraphs and essays, revising written works, giving and receiving feedback and participating in peer review activities. The use of blogs also facilitates academic writing and enhances the sharing and exchanging of knowledge, provides a learning space for learners' to interact, allows for reflection on learning, develops autonomous learning, and improves self-expression.

The use of blogs and networks has also been found to considerably enhance learners' motivation, to affect positively students' perceptions of learning, and to result in positive attitudes towards learning. However, it is claimed that students have both negative and positive views regarding blogging and networking. Finally, blogs and social networks have been found to intensify autonomous learning and knowledge and information sharing while also serving as a learning space for foreign language learners.

REFERENCE

1. https://www.calico.org/html/article_791.pdf
2. <http://www.oecd.org/sti/38393115.pdf>

УДК 52(78.9)

Рысбаева Назима, Үсіпбек Дәулет,
Бауыржанқызы Ұлжалғас, Жабек Бейімбет
Шымкент аграрлық колледжі
(Шымкент, Қазақстан)

НОВЫЕ КОНЦЕПЦИИ В ОЦЕНКЕ ДИСЛЕКСИИ

Түйін: Бұл мақалада, автор ана және шетел тілдеріндегі оқу және жазу қабілеттерінің шектеулілігінің себебін ретінде дислексия синдромын қарастыруға ұсынады.

Аннотация: В данной статье рассмотрен синдром дислексии как причина плохой успеваемости детей из средних школ в овладении навыками чтения и письма на родном и иностранных языках.

Ключевые слова: дислексия, дети из средних школ, успеваемость, чтение и письмо.

Summary: In this paper the author proposes to consider the dyslexia syndrome as the reason of the short academic progress of the secondary-school children in mastering their reading and writing skills in native and foreign languages.

Подробно рассмотрев поведенческие особенности детей с признаками дислексии, а также их физиологические особенности, можно было бы сделать вывод, что дислективные ученики – это всегда «проблемные» дети, доставляющие учителям немало хлопот и неприятностей. Таково, к сожалению, распространенное отношение к проблеме. Однако исследования, проводимые в последнее время, позволили выработать принципиально новый подход к проблеме дислексии. Он заключается в утверждении, что дислексия – результат особого вида мышления. Данное утверждение не только имеет логическое и научное обоснование, но и является более гуманным и внушает определенный оптимизм. Ученые предположили, что аномалии функций головного мозга, являющиеся причиной дислексии, порождают те особые качества, которые делают дислективных детей незаурядными во многих невербальных областях деятельности, таких как изобразительное искусство, архитектура, конструирование и дизайн, актерское мастерство и спорт [3].

Возникает парадоксальная ситуация: одна и та же патология развития головного мозга является одновременно и причиной яркой одаренности, и неспособности усвоить элементарный учебный материал. Этот, бесспорно, любопытный факт исследователи объясняют следующим образом. Известно, что дислексия – явление, порожденное письменной речью, т.е. языком. Язык же, в свою очередь, не что иное, как отражение мыслительного процесса. Известно также, что функция головного мозга распределяется между его полушариями. Так, функции левого полушария «отвечают» за оперирование вербально-знаковой информацией в ее экспрессивной форме, тогда как функция правого полушария – оперирование образами, ориентацию в пространстве, распознавание сложных объектов и т.д. Различие функций мозговых полушарий – в особенностях использования вербального и

образного материала и в типе мышления: «левополушарное» мышление – дискретное и аналитическое, тогда как «правополушарное» – одновременное и синтетическое [4].

Соответственно, существуют 2 формы мышления: словесное (вербальное) и наглядно-образное, причем у каждого человека тот или иной тип мышления является доминантным. Вербальное мышление представляет из себя мысленное повторение структуры языка: ребенок мысленно строит предложение, «проговаривая» звуки и слова; подобное проговаривание в уме облегчает ученикам понимание при чтении. Скорость вербального мышления примерно равна скорости речи (около 150 слов в минуту). Человек, у которого доминирующим является наглядно-образное мышление, мыслит зрительными образами понятий и идей. В данном случае уместно вспомнить поговорку, гласящую, что «лучше один раз увидеть, чем сто раз услышать».

Способность мыслить зрительными образами позволяет человеку мысленно «увидеть» 32 «картинки» в секунду. Человек, мыслящий вербальными образами, способен мысленно «проговорить» всего 2,5 мыслей в секунду. [9] Таким образом, наглядно-образное мышление, являясь подсознательным, позволяет в долю секунды мысленно создать образ целого понятия или концепции, для описания которых понадобились бы сотни слов.

Известно, например, что Эйнштейн открыл теорию относительности, мысленно проследивая путь луча света: озарение, длившееся секунды, подарило миру одно из величайших открытий [8].

Исследователями доказано, что наглядно-образное мышление является более глубоким и всеобъемлющим, чем вербальное. Данный вид мышления можно сравнить с полиэкраным фильмом: при чтении дислексивный ребенок видит букву в трехмерном пространстве, как бы парящую в воздухе. Например, насчитывается 40 вариантов видения слова САТ дислексивными детьми. Дети с признаками дислексии при чтении видят объемное изображение понятий; создавая зрительный образ, адекватный значению слова, они внутренне не слышат читаемого [6].

Дети с признаками дислексии в качестве защитной реакции прибегают к различным уловкам, направленным на то, чтобы скрыть свою особенность. Обычно цель таких приемов – создать видимость понимания и учения, хотя это не имеет ничего общего с усвоением учебного материала.

Говорят, что все великие изобретения порождены необходимостью, тогда можно предположить, что «двигателем» многих научных открытий стало наглядно-образное мышление, присущее их авторам. Возможно, что именно эта концепция позволяет объяснить, каким образом у Леонардо да Винчи возник зрительный образ подводной лодки за 300 лет до ее появления, и каким образом он увидел вертолет за 400 лет его изобретения.

Итак, можно заключить, что наглядно-образное мышление и объемно-пространственное воображение создают благоприятную почву для развития творческих способностей, а необходимость постоянно домысливать развивает интуицию, которая в свою очередь, является необходимым условием творческой деятельности.

Упоминание столь великих имен вовсе не означает, что наличие признаков дислексии является залогом гениальных свойств личности. К сожалению, на практике дело обстоит совсем не так. В классах мы видим

детей с плохой успеваемостью, низкой мотивацией и всевозможными эмоциональными проблемами. Поэтому для повышения чрезвычайно низкой самооценки дислективных детей им было бы полезно знать, что мозг мировых гениев имеет те же способности, что и их мозг, а неумение читать и писать должным образом ни в коем случае не является признаком умственной отсталости. Казалось бы, дислективный ребенок, который от природы одарен большими творческими способностями, чем его сверстники, должен быстрее и лучше усваивать учебный материал. Если этого не происходит, следует предположить, что причиной является несоответствие методов обучения индивидуальным потребностям ребенка.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Выготский Л.С. «Педагогическая психология». М.: «Педагогика», под ред. В.В. Давыдова, 1991.
2. Лалаева Р.И. «Нарушения чтения и пути их коррекции у младших школьников». С-Петербург, «Союз», 1998.
3. Леонтьев А.А. «Мыслительные процессы в усвоении иностранного языка». «Иностр. языки в школе», 1975, №5, стр. 72-76.
4. Леонтьев А.А. «Психология обучения чтению». «Начальная школа». 1999, №10, стр. 9-13.
5. Леонтьев А.А. «Основы психолингвистики». М.: 1997.
6. Лурия А.Р. «Основные проблемы нейролингвистики». М.: МГУ, 1973.
7. Садовикова И.Н. «Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников». М.: 1995.
8. Ellis, A.W. —Reading, Writing and Dyslexia: A Cognitive Analysisll. Lawrence Erlbaum Association, 1994.
9. Rayan, M. —The Other Sixteen Hours: The Social and Emotional Problems of Dyslexiall. —The Orton Emeritus Seriesll, N.Y., 1985.____

Онгаров Кабыл Сусынулы
Ақсуқент ауылы №47 жалпы орта мектебі
(Сайрам, Қазақстан)

ТІЛДІҢ ҚАТЫНАСЫ МЕН ҰЛТТЫҚ ДҮНИЕТАНЫМНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ

Резюме: В статье описаны все когнитивные инструменты действия языка. Особенно важна речь в форме мышления, это является основой развития. Язык является наиболее подходящим средством связи.

Ключевые слова: мышление, инструмент языка, развитие, связь, общение.

Summary: Any cognitive action tool is language. Especially in the form of thinking, and it is the foundation of development. Language is the most appropriate means of communication.

Кез келген танымдық іс-әрекеттің құралы тіл. Әсіресе, ойлаудың формасы және оны дамытудың негізі болып саналады. Тіл - қоғамның ең қажетті қатынас құралы. Сондықтан қоғамды дамытудың басты ұстанымы - мемлекеттік тілдің қолданыс аясын кеңейту. Адам ойының жемісі, тіршілігінің көзі болып табылар бұл ерекшелік бүгінгі тіл білімінің де, әдістеме ілімінің де басты мәселелерін құрайды. Осыған орай тілді тек құрылымдық негізде ғана емес, әлеуметтік, қоғамдық тұрғыдан талдап түсіндіру қажет.

Тілді әлеуметтік проблемалар қатарында әлеуметтік құбылыс ретінде қарастыру, оның қоғамдағы орны мен қызметін анықтау бүгінгі күннің басты мәселелерінің бірі болып саналады. Оған тілдің әлеуметтік сипатын саралау, әдеби тіл мен диалектілердің арақатынасын қарастыру, тілдік форма мәселелеріне көңіл бөлу, т.б. жатқызылатындықтан, қазақ тілін оқыту негіздерін де бұл проблемалардан сырт қалдыруға болмайды.

Тіл тек қоғам бар жерде және оның тікелей ықпал етуімен дамып отыратындықтан, қоғамдық нормалар және қалыптасқан ережелер тілді өркендетуші әрі жүйелеуші қызмет атқарары даусыз. Тіл үйрену мәселесі де қоғамдық қажеттіліктен туындайды. Барлық мемлекеттер бір-бірімен экономикалық, саяси қарым-қатынаста болғандықтан, тіларалық байланыс деңгейі жоғары. Сол себепті де қазақ тілін үйретуде оның жан-жақты тоғысқан байланыстарына да назар аудару керек. Сөйтіп қазақ тілінің функционалды-семантикалық, прагматикалық, әлеуметтік ерекшеліктерін негізге алған дұрыс. Себебі тіл мен қоғам өзара тығыз байланыста қарастырылатын адамзат өмірінде маңызды орын алатын құбылыстар. "Қазіргі кезеңде халықаралық байланысы күшті барлық елдерде тілдік қатынас мәселесіне ерекше мән беріліп отыр. Тілдік қатынастың бүкілөлемдік маңызы ел мен елдің, ұлт пен ұлттың саяси байланысына жан-жақты жол ашудан көрінеді" [1, 8]. Қазіргі қоғамда тіл үйренудің, тіл арқылы түсінісудің ерекше мәні, атқарар қызметі бар. Тіл қарым-қатынастың құралы бола тұра, адамдарың қоғамдық, әлеуметтік қызметін сұрыптауға, психофизиологиялық ерекшеліктерін анықтауға, мәдени нормаларын жүйелеуге мүмкіндік береді. Себебі тіл мен қоғам тығыз байланысты қарастырылатын, адамзат өмірінде маңызды орын

алатын құбылыстар. Кез келген тіл қоғамның дамуына, өзгеруіне қалай әсер етсе, қоғам да тілдің сөздік құрамының толығына, кемелдене дамуына немесе, керісінше тілдің тоқырауына ықпал етері сөзсіз. Оның айғағы ретінде тілдік реформаларды, тіл туралы заңдарды және әр жердегі тілдік жағдайды сөз етуге болады. Барлық тілдерде кездесетін дерлік кірме сөздер де сол қоғамдық жағдайлардың, халықаралық қатынастардың дамып жетілу жемісі. Демек, тілдік қатынас - тілдің әлеуметтік қызметін нақтылайтын адамдар қарым-қатынасының ерекше түрі.

Әлемдегі саяси-әлеуметтік мәселелерден тыс қалмаудың бірден бір жолы - ақпарат алмасу. Сондықтан тіл білу арқылы адамдар дүние жүзіндегі қоғамдық, экономикалық, саяси жаңалықтармен, ақпараттармен хабардар болады. Тілді меңгеру оның қоғамдық табиғатын, өмірлік қажеттілігін ескеруден басталады.

А. Байтұрсынұлы айтқандай, "тіл - адамның адамдық белгісінің зоры". Тілдің әлеуметтік саралануы, қоғамның тілге саналы түрде әсер етуі, тілдік жағдай тілдің қоғамдық құбылыс ретіндегі қызметін айшықтай түседі. Яғни адамзат баласының болашақ үшін қоғамдық, мәдени-әлеуметтік, экономикалық т.б. күресі, сан ғасырлық тарихы, рухани жаңғырулары ұрпақтан-ұрпаққа сол ұлттың тілінде сақталуы арқылы жетеді.

Ана тілінің өміршеңдік қызметінің қуаты мен құдіреті негізінде жаңа ұрпақ ұлтымыздың көне тарихы мәдениетін дұрыс танып білуге бастау алады. Осы бастаулар кешенді тіл ғылымының көжигінде ұлттық мәдениеттің көзі ретінде тағылымдық мәні зор ұлттық тілдің өн бойынан табылады. Осымен байланысты тіл табиғатының қыр-сыры өзге ғылым салаларымен (философия, әлеуметтану, мәдениеттану, этнография, т.б.) тығыз қарым-қатынастың негізінде танылып, зерделеніп отыр.

Өйткені ұлттық тілдің болмысын шынайы тану үшін тілдің өзіндік заңдылықтарын білу жеткіліксіз, оның түпкі тамыры сол тілде сөйлеуші этностың ғасырлар бойғы тарихымен, тұрмыс-салтымен, мәдениетімен, дәстүрлі менталитетімен тікелей байланысты екені сөзсіз. Сондықтан тілді үйретуде сол этностың дүниетанымымен, мәдениетімен, тарихымен біріктіре қарастыру мәселесі туындайды. Тіл мен ой біртұтас ұғымдар. Тілдің ойды жарыққа шығарып, жеткізу қызметі сол ойдың қабылдаушы тарапынан қабылдану теткітері арқылы жүзеге асады. Мұның негізінде тіл де өзінің қоғамдағы қарым- қатынас құралы ретіндегі негізгі қызметін атқара алады. Тіл мен ойлаудың бірлігінің арнасында қарастырылатын өзекті мәселенің бірі - тіл мен оның дүниетанымдық қызметі. Қоғамның қай сатысында болсын, тіл мен ой бірлігінің егіз дамып, өзара байланысып, ұлттық болмысты айқындап, тілде көрініс табуы заңды құбылыс. Кез келген халықтың этномәдени тұрмысын ұлттық тілдің жетегінде, әлеуметтік мәдениеттің ауқымында, дүниетанымын қоғамдық ғылымдар аясында сөз ету мәселесі этнолингвистика ғылымында қарастырылғанымен, осы құбылыстың қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өрісі - лингвомәдениеттанудың үлесіне тиіп отыр. Нәтижесінде тіл мен мәдениеттің шекарасында халық тілі мен ұлт мәдениеті, ұлт мәдениеті арасындағы қызметі анықталады. Бұл тілдің адамға, оның жан дүниесіне көркем тіл арқылы ерекше әсер ететін эстетикалық қызметімен астасады. Осымен байланысты қазақ тілінің дүниетанымдық қызметін өзгетілді дәрісханада үйретудің маңызы зор. Дүниетанымның жинақы бой көрсетер жері - ұлттық дүниетаным. Сондықтан

жалпы адамзатқа тән дүниетанымның ұлттық ерекшелігін анықтау, құрылымын зерделеу - жалпы адамзаттық дүниетанымға қосқан үлкен үлес. Ұлттық дүниетаным қайталанбайтын құбылыс. Ол сол ұлттың бүкіл бітім-болмысымен, қоршаған ортасымен, ділімен, шаруашылық жүйесімен, тіпті, табиғат құбылыстарымен тығыз байланысты. Әрине, ұлттық дүниетаным - тарихи өзгеріп отыратын жүйе.

Әр мәдениетте дүние, қоршаған ортаға деген сан қилы көзқарас, түсінік қалыптасады. Себебі әр мәдениет заманына, діліне моральдік нормаларына қарай адамға, өмір-өлімге, адамның іс-әрекетіне, сұлулыққа тағы да басқа әр халықтың басында бар негізгі құндылықтарға байланысты өзінің көзқарас жүйесін қалыптастырады. Міне, осы көзқарастың көрінетін, таралатын, сақталатын құралы - тіл. Тілдің рухани қазынаны сақтап, мұра ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізуші қызметінің мәні де тіл білімінде ерекше атап көрсетіледі. Осы тұрғыдан қазақ тіл білімінде термин ретінде жаңадан қалыптасып келе жатқан, тілді танымдық қырынан анықтайтын тілтаным ұғымы мен дүниетаным ұғымы тығыз байланысты. Ой тіл арқылы ғана жарық көріп, тіл арасындағы түрлі деңгейдегі қатынастарды реттеп отырады. Керісінше, тілде адам санасында бар ойдың негізінде ғана сөздер, сөйлем құрылымдары, фразеологизмдер және т.б. түрінде тілдік формаға айналып, тіл болып сыртқа шыға алады. Ұлттық ойлаудың, ұлттық дүниетанымның өзіне ғана тән ерекшелігін, нақтырақ айтқанда, әр ұлттың өз дәстүрі мен салты, әдет-ғұрпы, ұлттық ойындары, мақал-мәтелдері және т.б. осы сияқты қалыптасқан жүйесі ретінде көрініс табады.

УДК 87(63.4)

Төлеуова Гүлжан, Залтаева Ақнур,
Керімбай Феризат, Камилжанова Назима
Шымкент аграрлық колледжі
(Шымкент, Қазақстан)

TOLERANCE IN KAZAKHSTAN

Түйін: Көпұлтты мемлекетіміздегі толеранттық – тәуелсіздік тағылымының тұғырлығында.

Резюме: В статье анализируется языковая политика Казахстана в контексте толерантности существования всех народов проживающих на территории Республики Казахстан в разрезе филологии.

Ключевые слова: Казахстан, единство, народ, толерантность, филология.

In an age where the electronic media has drawn us closer together into what is called a global village, or a global society, its benefits will only be felt when mutual goodness prevails, when mutual respect and understanding prevail. If, instead of good feelings, hatred emerges, if restlessness usurps heartfelt peace, then we must accept that this is not progress, but is something that will take us towards unexpected results.

In this globalization where people of different backgrounds, cultures and religions are living together, and where the world has become multi-cultural and full of diversity, establishing tolerance and harmony has become very crucial and important, and fostering mutual love and affection has become vital. Without tolerance and harmony the lasting peace of societies cannot be maintained, and loyalty for each other cannot be established. Loyalty is borne from feelings of love and affection. At a personal level the feelings of love strengthens the feelings of loyalty. When a citizen loves his country then he exhibits loyalty and devotion and makes sacrifices for the sake of the nation. If sentiments of love do not exist, then the spirit of sacrifice cannot be formed. Unless a person loves another he can never have good feelings in his heart towards him and he cannot faithfully fulfill the rights due to that person. Lack of tolerance leads to fighting, violence and finally it destroys the peace and security of society. When people fail in their arguments they become intolerant, and then they use force and aggression for the support of their point of view. We have seen considerable incidents in recent history where because of lack of tolerance people have attacked the people of other faiths, their places of worship, their communities etc.

How nice it would be if everyone tries to express himself in a decent and respectful way with tolerance. According to the Declaration of Principles on Tolerance, adopted by the General Conference of UNESCO (1995), "Tolerance means respecting, accepting and understanding correctly the rich diversity of our world's cultures, our forms of self expression and ways of expressing our individuality... it is a harmony in diversity, it is a virtue that makes reaching the peace possible, and contributes to the replacement of culture of war with the culture of peace..." [1].

This definition implies a tolerant attitude towards other ethnic groups, races, sex, languages, religions, political or other opinions. In Ethics dictionary edited by AA Huseynov, there is an extended definition of tolerance: "Tolerance – is the moral quality, which characterizes the attitudes towards the interests, beliefs, faith, habits and behavior of others. It is expressed in an effort to reach mutual understanding and harmonization of diverse interests and points of view without using the pressure, but by the methods such as clarifying and persuading... " [2]. As an indisputable advantage of this definition, in our opinion, we can point out the presence of moral basis of the tolerant attitude to the representatives of other nations, nationalities and religions.

Humanity had to pass difficult trials in order to understand the need for tolerance as a principle of the political process, including the political process within the state, and the totality of international relations. Tolerance can be shown in many ways, on different occasions and at different times. A person might fully disagree with others on any issue from religion to politics, while at the same time honoring and respecting those with different ideas and opinions and treating them with full dignity and honor.

Tolerance is needed in all spheres of life, and on every level and on every stage, because it plays a vital role to establish peace and love from the smallest unit up to the highest unit of society. Kazakhstan, located between East and West, was and remains a kind of bridge that allowed accumulating and combining economic modernization and cultural traditions of the various civilizations for centuries. Today, there is a need to establish a system of upbringing and education that will address the issue of "intercultural dialogue", a respectful attitude towards the representatives of various ethnic religious and social groups and strata of the population.

Analysis of the main features of international cooperation particularly in Kazakhstan shows that in the republic there is the basis for ethnic tolerance in the form of proximity of cultural traditions of its peoples, the development of cultural mechanisms that regulate the conflicts, contradictions, of ethnic complementarity. Traditions of tolerance of people of Kazakhstan are the part of their spiritual life, based on principles of mutual help, hospitality, respect for elders, etc. [3].

The presence of groups with different cultures and religions in Kazakhstan plays the stabilizing role because they are conductors of the idea of human equality regardless of nationality or religion, they see a basis for the unity of republic ethnics in the regional and psychological community, "grounding" heat of ethnic passions. The existence of such groups gives steadiness and stability to the whole complex system of international relations in a multicultural region. Priority directions in multicultural education today are the formation of national identity, transforming the national cultures and present achievements of educational standards into it [4].

Because of this, a fundamental mechanism for the approval of the idea of tolerance should be a system of school and university education, which collects under one roof children and young people who belong to different ethnic and religious communities. Education for tolerance should aim at countering influences that lead to fear and alienation towards the other. It should help young people to develop capacities for independent thinking, critical thinking and making judgments based on moral values. The position of tolerance and trust - is the basis for future generations_ choice in favor of peace, peaceful coexistence of mankind.

Establishment of the spirit of tolerance, of attitudes to it in the school and universities as for the most important value of society is a significant contribution to school and higher education in the development of the world. Changes in social development have made the problem of tolerance a necessary condition for regulation of ethnic relations and the stabilization of ethno-political relations. Without a doubt, the formal definition of the term "tolerance" as its onedimensional memorization, can also give a little in practical terms, as well as learning by heart the concepts of "love", "friendliness", etc. We fully share the view of N. Smelser: "Respect and tolerance for different lifestyles occurs due to the need. Society is becoming more diverse, so the old methods of controlling morality do not correspond to the spirit of the time. Apparently, there is only one way to achieve harmony in society, whose development is characterized by pluralism, - we should all become more tolerant and kinder to each other" [5].

Only realization of tolerance as a major factor fostering a culture of inter-ethnic harmony can create the conditions to the less conflict societies. In conclusion, an education which requires knowledge and understanding of different culture and religions, and of people who adhere to those traditions, requires pedagogical approaches that represent culture and religious traditions fairly and accurately – including their diversity – and enables students to engage with the content of what they have studied at a personal level.

REFERENCES:

1. A. Abdakimov Kazakhstan - a country of religious tolerance // Thought. 2008. № 12. - P.48-49.
2. Ethics Dictionary, ed. A.A. Guseinova, etc. - M., 1989. – p. 447.
3. http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2010/Politologia/67066.doc.htm
4. Барлыбаева Г.Г. Толерантность как этический принцип казахской философии // Формирование установок толерантного сознания в казахстанском обществе. – Алматы, 2009.
5. N. Smelser Sociology. - M., 1994. - p. 239.

ИНФОРМАЦИЯ О СЛЕДУЮЩЕЙ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые научно-педагогические работники учебных заведений, аспиранты, соискатели и студенты. Приглашаем Вас принять участие в

**XXV Международной научной конференции
«Актуальные научные исследования в современном мире».**
(26-27 мая 2017 г.)

Для участия в конференции необходимо до **25 мая 2017 г. (включительно)** отправить статью на электронную почту оргкомитета: iscience.in.ua@gmail.com.

Рабочие языки конференции: *українська, русский, english, polski, беларуская, қазақша, o'zbek, limba română, кыргыз тили, Հայերեն*

Планируется работа следующих секций:

1. АРХИТЕКТУРА	16. СОВРЕМЕННЫЕ
2. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ
3. ВЕТЕРИНАРНЫЕ НАУКИ	17. СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
4. ВОЕННЫЕ НАУКИ	18. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ
5. ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ НАУКИ	19. ТУРИЗМ И РЕКРЕАЦИЯ
6. ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ	20. ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ НАУКИ
7. ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ	21. ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ
8. КУЛЬТУРОЛОГИЯ	НАУКИ
9. МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ	22. ФИЗИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ И
10. МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ	СПОРТ
11. НАУКИ О ЗЕМЛЕ	23. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
12. ПЕДАГОГИКА	24. ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ
13. ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ	25. ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ
14. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ	26. ЭКОЛОГИЯ
15. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ	27. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
НАУКИ	28. ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

УСЛОВИЯ УЧАСТИЯ

Для участия в конференции необходимо до **25.05.2017 г. (включительно)** отправить на электронный адрес: iscience.in.ua@gmail.com:

1. Текст статьи (оформлен в соответствии с нижеприведенными требованиями)
2. заявку участника;
3. копию документа об оплате орг.взноса в электронном виде или (СНГ. Отправить на email №перевода и название системы перевода. Украина (сума, дата, время и ФИО плательщика).
4. личную фотографию в формате.jpeg (по желанию).

В теме письма необходимо указать Вашу фамилию и.о., например: **(Федоренко О.Е.)**

Обратите внимание информационный отдел обязательно отправляет подтверждение о получении материалов к публикации в течении

суток после Вашего отправления материалов. В случае отсутствия уведомления продублируйте Ваше письмо или уточните за номером телефона (Viber) +38 (096) 5399899

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ

1. Объем материала от 3 до 8 страниц набранного текста (каждая следующая полная или неполная страница оплачивается дополнительно) оформленного в текстовом редакторе Microsoft Word, файл в формате.doc или.docx (шрифт 14, Times New Roman, интервал 1,5). Все поля – 20 мм;

2. В верхнем правом углу указывается название секции и подсекции;

3. Во втором ряде в правом углу фамилия имя;

4. В третьем ряде в правом углу указывается город и страна;

5. Следующий абзац – название статьи указывается по центру (шрифт 16 **полужирный БОЛЬШИМИ БУКВАМИ**);

6. Дальше через строку изложение основного текста (шрифт 14);

7. После основного текста указывается список литературы (ЛИТЕРАТУРА). Список литературы оформляется не за алфавитом, а по мере того, как она встречается в тексте статьи. В тексте сноски обозначаются квадратными скобками с указанием в них порядкового номера источника по списку и через запятую – номера страницы (страниц), например: [3, с. 173];

8. Рисунки и таблицы набираются шрифтом Times New Roman 12 с одинарным междустрочным интервалом. Рисунки, диаграммы и таблицы создаются с использованием черно-белой гаммы. Использование цвета и заливок не допускается! Все рисунки и таблицы должны иметь название.

9. Формулы следует набирать с помощью редактора формул Microsoft Equation и нумеровать в круглых скобках (2).

Отдельным файлом подаются сведения об авторе.

Для участия в XXV Международной научной конференции «Актуальные научные исследования в современном мире» необходимо до **25.05.2017 г. (включительно)** отправить статью на электронную почту оргкомитета: iscience.in.ua@gmail.com.

За достоверность фактов, цитат, имен, названий и других сведений отвечают авторы статей.

АКТУАЛЬНЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Апреля 2017 г.

ВЫПУСК 4(24)

Часть 2

Ответственность за новизну и достоверность результатов научного
исследования несут авторы

Ответственный за выпуск: Подворная А.А.
Дизайн и верстка: Вовкодав А.М. (AVdesign.pp.ua)

Учредитель: ОО "Институт социальной трансформации"
свидетельство о государственной регистрации №1453789 от 17.02.2016 г.

Подписано к печати 28.04.2017.
Формат 60х84 1/16.
Тираж 300 шт. Заказ №042
Изготовитель: ФЛП "Кравченко Я.О."
свидетельство о государственной регистрации В01 №560015
Адрес: 03039, Украина, Киев, просп. В. Лобановского, 119
тел. +38 (044) 561-95-31

Адрес ред. коллегии:
08400, Украина, Киевская обл., г. Переяслав-Хмельницкий,
ул. Богдана Хмельницкого, 18
тел.: +38 (063) 5881858
сайт: <http://iscience.in.ua>
e-mail: iscience.in.ua@gmail.com

